

Рудолф Щайнер

ТРИ ПЕРСПЕКТИВИ НА АНТРОПОСОФИЯТА

ДУХОВНА
ПЕРСПЕКТИВА

ДУШЕВНА
ПЕРСПЕКТИВА

ФИЗИЧЕСКА
ПЕРСПЕКТИВА

Поредица „Просветление“

*С благодарност към Преслав Павлов,
с чиято безвъзмездна помощ се преведе и издаде
българският превод
на този, непревеждан на английски, руски и други езици,
том от събраните съчинения на Рудолф Щайнер.*

Рудолф Щайнер

ТРИ ПЕРСПЕКТИВИ
НА АНТРОПОСОФИЯТА

КУЛТУРНИ ФЕНОМЕНИ

РАЗГЛЕДАНИ ОТ СТАНОВИЩЕТО
НА ДУХОВНАТА НАУКА

Дванадесет лекции,
изнесени в Дорнах между
5 май и 23 септември 1923 г.

Превод от немски:
Атанас Атанасов

А^б
*Издателско
Ателие*
София, 2019

RUDOLF STEINER

Drei Perspektiven
der Anthroposophie

Kulturphänomene
geisteswissenschaftlich betrachtet
1990

RUDOLF STEINER VERLAG
DORNACH/SCHWEIZ

Според непроверени от лектора записки и бележки, издадени
от Управлението на наследството на Рудолф Щайнер

Издатели Хела Висбергер и Рут Мьоринг

Bibliographie-Nr. 225

Alle Rechte bei der Rudolf Steiner-Nachlaßverwaltung, Dornach/Schweiz
© 1972 by Rudolf Steiner-Nachlaßverwaltung, Dornach/Schweiz

Всички права са запазени. Не е разрешено публикуването на части от книгата под каквато и да е форма – електронна, механична, фотокопирна или по друг начин – без писменото разрешение на издателството.

© Рудолф Щайнер, автор
© Атанас Атанасов, преводач
© Христо Маринов, технически редактор
© Издателско ателие А⁶, 2019
ISBN 978-619-228-072-7

Указания относно публикуваните лекции на Рудолф Щайнер

Основа на антропософски ориентираната духовна наука представляват написаните и публикувани от Рудолф Щайнер (1861–1925) произведения. Редом с тях от 1900 до 1924 година той изнася многобройни лекции и курсове както за широката общественост, така и за членовете на Теософското общество, по-късно преименувано на Антропософско общество. Първоначално Рудолф Щайнер не е искал винаги да се записват свободно изнасяните лекции, понеже те са били предвидени от него като «устни, непредназначени за печатане съобщения». След като се увеличават непълните и неточни записки, които се размножават и разпространяват сред слушателите, той се вижда принуден да се погрижи за стенографирането на лекциите. С тази задача натоварва Мари Щайнер фон Сиверс. Тя е била отговорна за поръчването на стенографите, съхраняването на преписите и необходимите за отпечатването корекции на текстовете. Тъй като поради липса на време Рудолф Щайнер само в редки случаи сам е коригирал стенографирания текст, по отношение на всички публикувани лекции трябва да се има предвид неговото изказване: «Предполага се, че в тези непрегледани от мен текстове могат да се намерят грешки».

Относно лекциите за членовете на обществото, които първоначално са били разпространявани като ръкописи, и относно публикуваните му произведения Р. Щайнер се произнася в «Моят жизнен път» (35-та глава). Казаното там същевременно важи и за всички семинари за различните професии, предназначени за участници, запознати с основните истини на духовната наука.

След смъртта на Мари Щайнер (1867–1948) започва издаването на Събраните съчинения на Рудолф Щайнер според нейните указания. Настоящият том спада към тези «Събрани съчинения». Доколкото се налага, в раздел «Указания» се намират описания за произхода на текстовете.

Относно илюстрациите и текстовете на дъската. Оригиналните рисунки към лекциите в този том са запазени, понеже дъската е била покрита с черна хартия. Те са публикувани като допълнение към лекциите в том XXIII от поредицата «Рудолф Щайнер – Илюстрации към лекциите». Въпросните места се посочват чрез бележки отстрани в полето на текста.

СЪДЪРЖАНИЕ

Същността на духовната криза през деветнадесети век

Дорнах, 5 май 1923 г. 13

Обрат в духовния живот на човека. Успехите на естествознанието спрямо идеализма. Материализмът не е опровержим. Духът е независим от материалното. Връзки между духа и материята. Личности, които намират идеи зад природата и историята. Относно шваба Фишер и неговата разработка на идеята за красивото, възвишеното и прелестното. Хуморът при Фишер. Характеристика на неговия роман „Още един“. Подразделение на архитектурния стил според Земпер и според Фишер. Афоризми при Фишер и при Ницше. Материя и идеал при Фишер. Изложението на световните събития от Фишер. Разбирането за хумор на Фишер.

Мистерията на главата и мистерията на долния човек

Дорнах, 6 май 1923 г. 32

Относно властническото съзнание на природонаучните познания. „История на материализма“ от Фридрих Алберт Ланге. Понятието за атомен свят. Интересът към духовния свят и развитието на човечеството. Фактите на естествознанието, разгледани от становището на антропософията. Да въведеш интелектуализма в спиритуалното. Антропософията не е утешение за душата. Импулсивно действие в духовния живот. Главата и предхождащата инкарнация. Мистерията на главата и мистерията на долния човек. Ритмичният регион на човека и на центъра на свободния импулс. Неадекватните понятия довеждат до нереалистични морални, религиозни и социални системи.

Културни феномени

Дорнах, 1 юли 1923 г. 48

Цивилизацията и „Културната смърт на настоящето“. Речта на Рубнер от октомври 1910 г. и господстващата духовна култура. Тезата на Рубнер „Мисленето е мозъчен спорт“. За бездуховността на науката. Алберт Швайцер за упадъка на културата. Естествознанието и вярата в нравствени идеали. Швайцер за станалата бездуховна култура. Как духът се завръща в културата? Антропософията по отношение на културната критика на Швайцер.

Размисли върху столетието, 1823 г. – 1923 г.

Дорнах, 6 юли 1923 г. 71

Литературна характеристика на Жорж Санд и научната истори-

ография. Гьотевият „Вилхелм Майстер“ в сравнение с романа на Санд „Калфата на обиколка из Франция“. Гьоте обрисова космополитно, Санд национално, политически. Френските занаятчийски сдружения – „Loups vorants“ и „Gavots“. Разликите между тези сдружения. Devorants и човешката астралност; Gavots и човешкият аз. Влечението към духовното при занаятчиите. Подражание на духовни връзки във франкмасонските тайни общества. Разликите в цвета на кръвта в климатичните зони. Човекът в географски различно действащите духовни импулси. Катехизис за странстващи дърводелски калфи във Франция. Историография според духовната наука.

Обществени формации в Централна Европа

Дорнах, 7 юли 1923 г. 86

От 15. век в Европа съществуват различни схващания за интелектуализма. Животът и професията на Запад в противоположност на свободната духовност в Централна Европа. Отделни занаятчийски влечение към познания по алхимия и астрология. Образованието в Западна и Централна Европа. Човешката мъдрост на Гьоте във „Вилхелм Майстер“. Женски личности като „ясновидки“ в началото на 19. век. Приносът на вестниците за унищожаването на духовния живот. Въздействието на астрологията с оглед на нервно-сетивната система. Въздействието на алхимията с оглед на метаболитната система. Балансирането на двете системи при Парацелз и Фауст. Възпитанието на човека в Централна и Западна Европа. Толерантността на Изтока въз основа на писма от Достоевски върху Швейцария и Германия. За необходимостта да се придвижим от националното становище към това на космополита. Историята и географията се нуждаят от духовна метаморфоза.

Европейската култура и нейната връзка с латинския език. Гръцките и римските мистерии

Дорнах, 8 юли 1923 г. 102

Разсъдъчната логика насърчава материализма. Източна Европа и гръцката чувствителност. Западна и Централна Европа и латинското образование. Заболяването на Централна Европа от латинския език. Възгледът за душата и духа в Централна Европа. Критиката на езика от Маутнер. Латинският език е приложим само към външното, сетивното. Латинският език и латинската наука. Наука и вяра. За простонародния език с вътрешна духовност. Материализмът в простонародния език идва от латинския. Националната икономика е формирана от латински влияния. Допускането за научност, докол-

кото се използва латински. Допускането за суеверие, доколкото се употребява простонароден език. „Ignorabimus“ на Дю Боа-Реймон като следствие от станалото латинско мислене. Елевзинските мистерии и посветените по време на римската култура. Антропософското познание не събира идеи, а подпомага пробуждането. Разграничението между телести (завършени) и инициирани (посветени).

ГНОСТИЧНИТЕ ОСНОВИ НА ПРЕДХРИСТИЯНСТВОТО. ИМАГИНАЦИЯ ЗА ЕВРОПА
Дорнах, 15 юли 1923 г. 118

Творецът Демиург и еоните. Създаването на човека от Йехова. Плеромата като свят на индивидуалистични същества. Стремещът на Ахамот към духовното. Тайната, която забулваше човека Иисус. Идеи и понятия на схоластиците за света. Практикуването на мисленето на схоластиците се изгубило. В настоящето познанието се приема най-често пасивно. Мисловната практика в сегашна Европа е без насоченост към духовния свят. Декадентски остатъци на съзерцание в Азия. Магическото чародейство на шаманите. Магията и болшевизмът. Метаморфозираниите сатири и фауни в района на Урал и Волга. Ариманичните същества в граничещия със земното свят. Космически брак. Съблазнители и изкусители на физическите хора.

Три перспективи на антропософията

I. Физическата перспектива 134
Дорнах, 20 юли 1923 г.

Трудността на науката да приеме антропософските схващания. Преживявания на човека след смъртта му. Приемането на външна материя (храна) в земния живот. Регенериране от космоса. Предразположение към заболяване. Етерна материя и естествознание. Космическа дейност върху земното. Ботаника от становището на духовната наука (Устери). Психоанализата на Карл Розенкранц от 1841 г. Антропософията разширява хоризонта на науката.

II. Душевната перспектива 151
Дорнах, 21 юли 1923 г.

Съвременната цивилизация е без душа. Епохата на интелектуализма. За физическото тяло и интелекта. Едуард фон Хартман: „най-интелигентният човек“. Хартмановата философия на несъзнателния дух. Хартман и сферата на безсърдечността. Причини за песимизма на Хартман. Хартман опровергава своята собствена философия. За етерното тяло с концентрирана мъдрост по отношение на фи-

зическото тяло. Етерно тяло без физическо тяло. Стимулиране на астралното тяло чрез етерното тяло. Три степени на посвещение. Геният и демонът на една епоха. „Хомункулус“ на Хамерлинг като сатира на бездуховността на времето.

III. Духовната перспектива 171

Дорнах, 22 юли 1923 г.

За променливите състояния на съзнанието. Две страни на мисленето. Насочените навън сетива. Етерното тяло, творящо навътре и формиращо сили. Схващане на активността на мисленето. Морални импулси и съзнание за свобода. Сила на паметта, формираща съня сила и астрално тяло. Водещата до отдаденост на външния свят сила на любовта. Контакт с мъртвите чрез припомняне. Пътища на човека към духовния свят. Каузалността води до догматичната наука и умъртвява жизненото чувство в човека. Противоположността между любов и еротика. Интерпретация на сексуалността в днешната цивилизация. Антропософията намира пътя към духа вътре в душата.

Светът на сънищата като преходен поток между физически-сетивния свят и света на моралните възгледи 187

Дорнах, 22 септември 1923 г.

Сън и чувство извън логическите връзки. Волята като процес на горене. Преходи от сън към спане и от спане към сън. Сънят като протест срещу природния закон. Вътрешният свят на човека не действа според природни закони. Наука и действителност, демонстрирани чрез диета от картофи и жито. Експериментите на Щауденмайер с медиуми. Протестиращото подсъзнание на Щауденмайер срещу природните закони и явяването на демони. Промяната на природните закони като гравитацията на Земята и във Вселената. Възгледът на Йохан Мюлер за сънищата. Гръцкото понятие за хаос. Светът на сънищата като преход между законите на духа и законите на природата.

Якоб Бьоме, Парацелз, Сведенборг 203

Дорнах, 23 септември 1923 г.

Интелектуалното схващане в понятия и сън с усещане и чувство. Сомнамбули като Бьоме и Сведенборг и влиянието на Луната върху тях. Великите учители на земната мъдрост като днешните лунни същности. Относно репродуктивния живот на Земята. Вътрешната същност на Луната и това, което се отразява от нея. Земната гравитация и лунната сила в етерното тяло на човека. Враждебността на

сомнамбулите спрямо духовната сфера в доземното съществуване. Сомнамбули и преживяването на духовното на Земята. Способностите на Бьоме и Парацелз да виждат гранични преходи. Познанията на друидите във връзка със слънчевата светлина и сянката. Атавизми при Бьоме и Парацелз. Музикални композиции в края на 19. век и сведенията на Бьоме за сравнение. Сатурновата сила на Сведенборг. Постземните задачи на такива хора като Сведенборг. Свръхсетивни същности, обитаващи в човека.

Относно това издание	222
Рудолф Щайнер за записките на лекциите	224
Рудолф Щайнер – живот и творчество	227

Същността на духовната криза през деветнадесети век

Дорнах, 5 май 1923 г.

Днес бих искал да осветля от съвсем различна страна нещо, което в последно време тук много ни занимаваше. А именно бих искал днес да осветля от една, може да се каже, историческа страна факта, че през последната третина на 19. век бе настъпил в действителност решителен обрат за духовния живот на човека. Този решителен обрат се прояви в най-различни факти. А тези факти са в общи линии основанията за цялото, бих казал, бедствие, което сполетя човечеството през 20. век, понеже основанията за цялото това бедствие се крият все пак в духовното.

Преди това обаче бих искал да характеризирам накратко истинската същност на духовната криза от последната третина на 19. век. През този период нещата били такива, че, от една страна, бил материализмът, материализмът на външния живот, а зад него материализмът на миросгледа. И бихме могли да кажем, колко срамно и постепенно идеализмът като миросглед се отказвал от своята позиция. В предпоследния брой на „Гьотеанум“¹ се опитам да насоча вниманието тъкмо към тази противоположност между материализма, който често не желал да изглежда такъв и все пак бил такъв, и идеализма. С няколко щрихи там загатнах как през тази последна третина на 19. век се извисявали идеалистични духове, известни духове, които продължавали да отстояват идеализма от първата половина на 19. век, но как тези духове, тези мислители именно затова, защото познавали духовния живот само в идеята, не могли да се наложат срещу

---

¹ Сrv. статията „Антропософия и идеализъм“ в „Идеята за Гьотеанум всред културната криза на настоящето. Събрани статии от седмичното списание „Гьотеанум“ 1921-1925“, Събр. съч. 36.

всичко онова, което можело да предяви правото си върху онази основа, която естествознанието обявило до известна степен за суверенна, която естествознанието, срещу което не може да се възрази съвсем нищо, изваждало извън нейната сфера на валидност, в такава степен, като че ли относно всички световни дела можело да се решава с помощта на чисто естествознание. Това естествознание имало в характеризираното време своите големи успехи, успехи с оглед на познанието, успехи с оглед на външния практическо-технически живот. Тези успехи е трябвало да вземат предвид онези, които искали да отхвърлят всичко онова, което според техния възглед не следвало от резултатите на това естествознание.

И така противостояли един на друг, бих казал, успешните, които обявявали естествознанието за суверенно и които не отстоявали нищо друго и до днес не отстояват нищо друго, освен материализма, и онези мислители, от друга страна, които искали да бъдат закрилници на идеализма. Те обаче познавали духовния живот само в идеите. Те виждали, така да се каже, зад материалната същност на света само идеи, а зад идеите не виждали нищо друго, никакъв действащ дух. Идеите били последният завършек, последното, до което могли да дойдат. Тези идеи обаче са абстрактни. Те били същите, с които през първата половина на 19. век онези мислители се занимавали, абстрактни и останали абстрактни, такива, каквито били развити от идеалистите още през първата половина на 19. век. И така тези идеалисти с тези абстрактни идеи, което за тях бил единственият дух, не могли да устоят срещу, бих казал, осезаемите резултати на природонаучния мироглед.

Това е външно историческата страна на нещата. Вътрешно историческата страна обаче, която се крие зад нея, е още нещо друго. Това е обстоятелството, че материализмът, само ако той остава последователен и притежава дух – дори и да отрича духа, материализмът може да притежава твърде много дух, – всъщност не може да се опровергае. Материализмът не може да бъде опроверган. Напълно безполезно е да се смята,

че материализмът е мироглед, който може да бъде опроверган. Няма основания, с които може да се докаже, че материализмът е погрешен. Оттук и съвсем излишното аргументиране на онези, които винаги желаят с известни теоретични основания да опровергаят материализма.

Защо материализмът не може да бъде опроверган? Вижте сега, поради следната причина той не може да бъде опроверган. Да вземем онзи къс материя, който в самия човек дава основата за духовната дейност, да вземем мозъка или в по-широк обхват нервната система. Този мозък, в по-широк обхват нервната система, е наистина копие на духа. Всичко, което се случва в духа на човека, може да се покаже в която и да е форма, в който и да е процес на мозъка, респективно на нервната система. Така че всичко, което може да се приведе като духовно проявление на човека, се намира просто в неговото копие, в неговото материално съответствие, в мозъка, в нервната система.

Следователно как е възможно някой, който обръща внимание на тази нервна система, да не може да каже: виждате сега, че всичко онова, което твърдите за душата, което твърдите за духа, се съдържа в нервната система. Ако някой разглежда един портрет и каже: това е единственото от човека, който е изобразен там, изобщо няма оригинал, и не би могъл да се намери човекът, на когото е портретът, то вероятно нямаше да може също да се докаже, че има оригинал. От портрета изобщо не може да се приведе доказателство, че оригиналът съществува. Също толкова малко от материалното копие на духовния свят може да се приведе доказателство, че съществува дух. Няма опровержение на материализма. Съществува само един начин да се укаже на волята как да се открие духът като такъв. Духът трябва да се открие напълно независимо от материалното, тогава, разбира се, ще го открием и творчески деен в материалното. Чрез някакви описания на материалното обаче, чрез някакви умозаклучения от материалното никога не може да се заключи за духа, защото в материалното е като копие всичко, което е в духа.

Това е тайната, защо в едно време като последната третина

на 19. век, когато хората нямали непосредствен достъп до духа, материализмът стоял просто неопроверган, неопровержим, и защо онези, които можели да насочват вниманието не към духа, но само към абстрактните мъртви останки на духа, към идеите в човека, защо тези идеалистични мислители не можели да се противопоставят в това време на материалистичните мислители. Спорът изобщо не можел да протича в доказателства и контрадоказателства. Той протичал, така да се каже, под влиянието на противостоящата по-голяма или по-малка сила на спорещите страни. А в последната третина на 19. век имали по-голяма сила тъкмо онези, които можели да насочат вниманието към наистина лесно разбираемите прогрес и постижения на естествознанието, защото били налице осезаемо с техните технически резултати.

Положително онези хора, които като идеалисти, като идеалистически мислители, както ги охарактеризирах в предпоследния брой на „Гьотеанум“², съхраняваха традициите от първата половина на 19. век, бяха по-интелигентните, по-дълбоките мислители, те бяха онези, чиито мисли можеха да проникнат много по-дълбоко в душата на хората, отколкото мислите на материалистите; последните обаче бяха по-силните. И спорът се реши не чрез доказателства, той се реши тогава като въпрос на власт. Необходимо е само да осъзнаем това без всякаква илюзия. Трябва да разберем добре, че достигането до духа предполага необходимостта да търсим директен път към него, а не да искаме да го извличаме, да го доказваме от материалните явления. Понеже всичко, което е в духа, се намира и в материята. Следователно ако някой не е намерил директен път към духа, то той ще открие където и да е в материята всичко, което може да констатира в света.

Тъй като дори най-благородните духове през последната третина на 19. век не успяха да открият достъп до духа, те, понеже в тях още живееше потребността от духовното и копнежът по него, били обзети от неувереност по отношение на цялата

---

² Вж. бележка № 1.

конституция на човешката душа. И често зад някоя наистина твърде значителна личност от последната третина на 19. век стои като фон всъщност неустойчивостта, а именно обстоятелството, че хората, които, макар и много интелигентни, са често изключително чувствителни, си казвали: да, там е материалният свят, а там са идеите. Идеите са единственото, което може да се намери зад явленията на природата и на човечеството, зад природата и историята. – Но след това тези хора почувствали все пак: идеите са нещо абстрактно, нещо мъртво. И тогава те станали неуверени, загубили устойчивост.

Бих искал специално да Ви препоръчам един пример, бих искал да Ви представя днес една всъщност наистина видна личност, за да Ви покажа и конкретно какво е било всъщност това духовно развитие, което накрая доведе до нашето настояще. Днес бих искал да взема за пример така наречения шваба Фишер³, когото наричат също V-Фишер, защото той се изписвал Vischer за разлика от другите учени с името Fischer. Бих искал да Ви говоря днес за шваба, естетика Фишер.

Виждале ли, той бил формиран изцяло от идеализма на първата половина на 19. век. Той не бил в състояние да се обяви за привърженик на грубия материализъм. Зад материалните същности и зад материалните процеси той навсякъде виждал идеи, виждал всъщност и в моралния световен ред сума от идеи. Той се занимавал особено с това, да намери същността на красивото. Напълно в духа на Хегел той търсил същността на красивото в проблясването на идеята от сетивната материя.

Когато художникът привежда някакъв материал в такава форма, че чрез тази форма се явява нещо идеално, че следователно пред себе си имаме не само един продукт на природата, който не разкрива нещо идеално, но когато художникът формира материята така, било тя материята на руда, било тя материята на музикалните тонове, било тя материята на думите, че в ре-

---

³ Фридрих Теодор Фишер (1807-1887), естетик и поет. Споменаваните тук негови произведения са: „Още един“ (1879), „Фауст. Трета част на трагедията“ (Пародия, 1862), „Мода и цинизъм“ (1879).

зултат от неговото формиране усещаме нещо идеално, тогава това е тъкмо явлението на идеята в една сетивна форма, в един сетивен образ, и това е красивото. При това може да се окаже, че идеята се показва толкова мощна, че сетивното явление се усеща като твърде безсилно, за да изрази величието на идеята. Когато например скулпторът има нещо толкова могъщо в своята идея, че никой сетивен материал не е достатъчен, за да изобрази идеята, така че идеята може да се предугажда само като нещо безмерно голямо зад материала, красивото става възвишено. Ако идеята е малка, така че може да се играе с материала, и идеята в непринуденото третиране на материала навсякъде се проявява по миловиден начин, красивото става прелестно.

По такъв начин прелестното и възвишеното са различни форми на красивото. Тогава, когато човек усеща световната хармония в това, което се изобразява художествено, той може да се обърне или към възвишеното, или към прелестното, в зависимост от художника, който го изобразява. Но тогава може да се види, както толкова често се е случвало например при Жан Паул, как световните събития се изобразяват така, че никъде не виждаме хармония, че навсякъде виждаме само какви противоречия съществуват в света, че всъщност хармонията е скрита зад всичко като нещо непостижимо, но как все пак световните явления се явяват като нещо, което най-близко ни засяга. Виждаме например как, да речем, един беден даскал, който има изключително идеалистичен дух, който копнее много за знания, обаче няма пари да си купи книги, и вместо книги си набавя само каталози на книги в антиквариатите, и така се сдобива вместо с книги поне с техните заглавия. Може да си позволи още бяла хартия, и сега той написва сам книгите към всички тези заглавия, които притежава от антикварния каталог. Но тогава той забелязва в материала, който поетът разработва, че въпреки това все пак е налице известна хармония, твърде хармонично е това, как той компенсира дисхармонията, която настъпва благодарение на парите. А след това се оказва, че книгите, които той си написва сам, отново не са толкова сполучливи,

колкото онези, които са в каталозите. Противоречието продължава да съществува. Така се мятате насам-натам между това, което трябва да бъде, и това, което е и което не трябва да бъде.

Ако в душата си преодолеем това противоречие, което не може да се разреши, когато винаги нещо противоречащо измества друго, когато изобщо не може да се излезе отвъд противоречието, но трябва то самото да се превърне в нищо, ако се мятате така от противоречие в противоречие, и ако все пак в душата си трябва да намерим покой, то това е настроението на онова красиво, на което се наслаждаваме в хумора.

Наистина, при шваба Фишер, V-Фишер, било тъкмо така, че той като естетик възвеличил хумора, че той, понеже живял именно във времето, когато човек безпомощно противостоял на противоречията, безпомощно противостоял на противоположността между духа и материята, че той, понеже взаимопроникването на световните хармонии се явявало всъщност като нещо непостижимо за човешкото прозрение, поискал да се справи с всичко това чрез хумор. И така той възвеличил тъкмо хумора. От друга страна, хуморът трябва да е такъв, че зад него някъде трябва да се крие някакво хармонизиране, иначе хуморът не постига целта си, иначе виждаме накрая, че намираме душевен покой при нещо, при което всъщност не е трябвало да намираме, ако не искаме да се задоволяваме с празни приказки. И така зад всичко това, как швабът Фишер е искал да се радва на света – за втората половина на 19. век той е даваща тон личност, – зад всичко това се крие един стремеж, понеже не можем да проникнем в духовната същност на света, но само в идеите, един стремеж, който обаче отново съдържа нещо ужасно филистерско. Един смеещ се хумор, зад който обаче се крие всъщност не уравновесеността на душата, а нещо спазматично, един хумор, който, когато узнава противоположностите в света, вместо хумористична уравновесеност лесно намира само смешно съпоставяне.

Всичко това е свързано с обстоятелството, че тъкмо по-благородните духове през тази втора половина на 19. век из-

общо не успяха да намерят онова, което всъщност стои духовно зад света, че те затова търсеха изход от даденото положение, което обаче накрая ги доведе до известна неустойчивост, до нещо конвулсивно. И от тези конвулсии от последната третина на 19. век можеше да произлезе все пак само трагичното, нездравословното в началото, в първата половина на 20. век.

И тъй, когато швабът Фишер, би могло да се каже, въпреки че той отричал това, поискал да представи своя собствен аз така на света – това е все пак неговият собствен аз, – тогава той написал романа „Още един“. Може да се каже, че в „героя“ на този роман, както се изразяват в естетиката толкова филистерски, исках да кажа, научно, в героя на този роман – в действителност той се казва Алберт Айнхарт (Albert Einhart), обаче V-Фишер го съкращава на А. А. (нем. А. Е., т.е. Auch Einer), наричайки го именно „Още един“, и така гласи също и заглавието на романа, – та, в този „още един“, в него има нещо неизразено. Той много иска да бъде единствен като човек, истински единствен. Исква да бъде „един“, такава индивидуалност, която е нещо за себе си. Но сега той, въпреки грандиозните, внушителните заложби, става само „още един“, не „един“, но „още един“, може би не тъкмо част от дванадесет, но все пак част от дузина. Да, както казах, Фишер отричал, че „Още един“ бил портрет на неговата собствена същност. Това той и не е, но все пак в този „Още един“ Фишер е прикрил онова, което е живяло в него като вътрешна дисхармония. Това са същевременно противоречията на душата от последната третина на 19. век.

Този роман „Още един“ се състои всъщност от три части. Първата описва как V-Фишер се запознава с Алберт Айнхарт, с този „още един“. Това е едно интересно запознанство по време на пътуване, каквото не се случва всеки ден.

Виждате ли, този V-Фишер накрая също и, нека кажем, в приближаването на Мистерията на Голгота до земното развитие не е могъл да вижда нищо друго, освен идейно развитие. Христос за него бил всъщност абстрактна идея, която прониква по такъв начин развитието на човечеството. И на Голгота, в тялото

на Иисус от Назарет, била всъщност разпъната на кръст една абстрактна идея – Христос. Не сте ли съгласни, че тук диша малко действителност. Това ни връща отново във времето на Давид Фридрих Щраус, когато схващали същинското съдържание на религията само така, като че ли религията съдържа само образи за нещо, което по същество се мисли идеално, абстрактно. Следователно Христос и историята за Христос би трябвало да се схванат само като образи, те са влагането на най-висшите идеи в земното развитие, а разпъването на кръст – само явлението на идеята в един изключително превъзходен сетивен човешки образ и така нататък. Всичко това било предмет на големи интелектуални усилия през 19. век, както и на горчиви разочарования за по-дълбоките души през този 19. век, именно защото зад всичко идеално не можело да бъде открито нещо действително духовно. А хората жадували естествено за духовното, както всякога жадуват за духовното, и най-вече, когато не го притежават. А най-много жадуват за него онези мислители, които смятат, че могат да докажат, че изобщо не съществува нещо духовно, а само материя, или само идеи. Би могло да се каже: в края на 19. век и в началото на 20. век най-изтъкнатите духове били наистина уморени от този интелектуалистичен стремеж към търсенето на отговор на въпроса: как идеите всъщност действат в природата? Как абстракциите всъщност действат в историята? Изключение правят може би само такива повърхностни натури като Артур Дреус, който отново привеждаше онова, което отдавна беше отхвърлено от онези, които действително можеха да мислят. Затова в личността на този повърхностен псевдо-мислител притежаваме и в 20. век още нещо от това: идея била разпъната на кръст, а не действителната духовна същност.

Но от това, което казвам, може да заключите, че в края на краищата и за такъв мислител като шваба Фишер всичко, което било духовно, се разтваряло в идеи. Идеите накрая били в тяхната абстрактност онова, което като призрак бродило в света. И всичко, което се разказвало в митологиите, в религиите

чак до християнската религия, всичко това, материалистично изтълкувано, било нещо, което е образ за идеята. И накрая за хората от този стремеж, навсякъде да се вижда само идеята в сетивния образ, трябвало да произлезе възгледът, че всъщност е безразлично, в какъв сетивен образ намира израз непрестанното творене на идеята в материята.

И по отношение на един такъв чудак като Алберт Айнхарт, който е „още един“, по отношение на него сега материята предявява своите претенции по един съвсем забележителен начин. А именно материята се натрапва на Алберт Айнхарт всеки път, когато той желае да се извиси до възвишеното. Когато той желае да се изкачи на върха на духовното, което при него е значи само нещо идеално, тогава той получава катар, започва ужасно да киха, или ужасно да кашля. Тук материята предявява своите претенции, няма съмнение, че това е материята. Той иначе не усеща материята толкова осезаемо, освен когато получава катар, или има мазол. Вие не знаете в края на краищата, ако сте такъв един мислител от втората половина на 19. век, от коя страна трябва да се подхване материализмът, който именно отразява идеи. Най-добре ще се подхване там, където материята най-много предявява своите претенции, където тя се проявява винаги така, че принуждава дори духа. И накрая дори човек като Алберт Айнхарт, който е „още един“, става критик на това, което вече е налице.

Понеже на Алберт Айнхарт му хрумва веднъж идеята: онези, които се отнасят към материята повече само неутрално, стават всъщност жертва на заблуждение. Шилер е изобразил съвсем погрешно Тел, понеже там материята е схваната на твърде високо ниво. Трябва впрочем да навлезем в дълбочина, да се задълбочим в същността на катаралното, ако искаме да схванем действително материята. Затова правилната композиция на Тел би била тази, че той, след като скочил от лодката, не просто веднага се прехвърля на брега, но се обръща и пада във водата, а след това бива уловен от хората на Геслер, получава порядъчен пердах от тях, но отново се измъква, пада за

втори път във водата и се простудява от това. Сега той получава ужасна хрема, и тъкмо в момента, когато се прицелва с арбалета, започва да киха. И местният управител не може да каже: това е стрелата на Тел – но: това е кихането на Тел! Такъв би трябвало да бъде всъщност Тел според Алберт Айнхарт, който е „още един“. Не сте ли съгласни, че е необходимо да навлезем по-дълбоко, по-основно в материализма, ако искаме да бъдем последователни.

Тук са дадени всички възможни тълкувания, обяснения за Отело, психологически обяснения; обаче трябва веднъж да видим, смята Айнхарт, че Отело постоянно си служи с носна кърпа, че той има силна хрема, която го довежда до такова отчаяние, че той накрая удушавя Дездемона. Нищо друго освен силна хрема! Необходимо е именно да навлезем дълбоко в материята, в същински материалното. Необходимо е да го намерим на правилното място.

Това е, което Фишер иска да постигне чрез изпълнено с чувство, с хумор третиране. Той не може да излезе отвъд материализма. Той не може да го отхвърли чрез доказателства и затова желае поне в душата си да го игнорира. Водорода и кислорода той не може да игнорира в душата си, обаче катарът трябва да се игнорира. И това е тъкмо становището, което можем да отстояваме спрямо материалността.

Историята, довела нещата дотам, че Фишер можел да обърне внимание на факта, как той всъщност направил запознанството си с този странен чудак. Той се намира в хотел, който – според най-различни указания може да се допусне – е разположен във високите планини; влиза в конфликт със служителя на хотела, тъй като катарът вече се проявявал в него, което е причина да бъде набит от него, и тогава в резултат на тази неприятна материална случка се явяват пред душата му всякакви житейски угризения. Стига се дотам, че той дори желае да сложи край на живота си. Хвърля се отвисоко. Но тогава го вижда швабът Фишер и докато се опива да го спаси, започва да се търкаля надолу по склона. Другият вижда това

и сега, забравяйки, че сам е искал да се убие, се притичва на помощ на шваба Фишер. Така се запознават. Едно наистина необичайно запознанство. Те двамата продължават да се търкалят надолу. И тогава се чуват още ругатните на този „още един“, който сега провъзгласява своя мироглед. Всъщност не се чува ясно заради бученето на многото водопади; шумно е, дочуват се само отделни думи като: свят – простуда на абсолютното – в самота – изплюва и светът бил – светът бил изкашлян от вечност – мръсно желе – дяволско гнездо – и така нататък, това можело да се долови сред шума. Той естествено бил казал много повече!

По такъв начин се запознали швабът Фишер и този „още един“. Обаче те не могат да се разберат веднага, защото и двамата получават катар и са принудени ужасно да кихат. И така опитът да се разберат продължава известно време. Първата част преминава по този начин в описанието на това необичайно, невсекидневно запознанство. Втората част представлява едно вмъкнато произведение на този „още един“, историята на селище с наколни жилища. Там се описват животът и дейността в това селище. Няма съмнение, че може дълго да се дискутира върху времето, в което е съществувало това селище и така нататък, но някои неща са указани, от които може да се заключи, че авторът разполага това селище на „още един“ в близост до град Турик. Та този град се намирал наблизо. А относно времето – намираме указанието, че веднъж жителите на наколното селище трябвало да извикат един певец от Турик. Този певец от Турик се наричал Гуфруд Кулур. Наистина относно времето, в което е съществувало въпросното селище, не може да се дискутира толкова много.

Сега историята на това селище се разгръща в детайли в разказа на нашия герой и ние се запознаваме например с начина, по който жителите на наколното селище удовлетворяват своите религиозни потребности. Разбираме какво швабът Фишер и неговото копие, Алберт Айнхарт, смятат, че се изобразява в религиите: навсякъде имаме материално-образния израз за господството на идеите. И така също и тази религия при жи-

телите на наколното селище била такава, че те приемали едно време, в което не съществувала още никаква хрема. Това било райско време, в което още никой не страдал от хрема. Обаче на тези райски жители на наколното селище не провървяло толкова добре. В това напълно лишено от хрема безкатарно време нещо ги подстрекавало и те се поддали на изкушението на големия бог Грипо. Този Грипо, макар и обитаващ студения запад, твори и действа всъщност чрез огън, чрез нагриване. И така се случило, че тези райски хора, жителите на наколното селище, се поддали на изкушението на бог Грипо! И сега те станали уязвими за хремата, били принудени постоянно да кихат, и тогава се предали на световната предачка, която често се явявала на хората като бяла крава. Виждате ли: материално-образно изразяване, изобразяване на духовното. Световната предачка ги посъветвала да основат своето село върху езерото, където постоянно се стелели влажно-студени мъгли. Хремата бива напълно прогонена. Резултатите от бог Грипо стават явни и накрая жителите биват излекувани. Това може да се случи само в селища с наколни жилища.

Веднъж в това наколно селище се появява един вид еретик. Жителите на наколното селище обаче са ръководени изключително добре от един друид. Това е един друид, който не е много по-умен от останалите жители на селището, който обаче се е научил превъзходно да преподава катар-религията, която напълно владее тези жители. При нея има една особеност: друидите не трябвало да се женят, следователно той нямал съпруга, а домакиня, Урхиксидур, която напълно го контролирала и от която зависели твърде много неща в селището. Та значи идва там един еретик, който желаел да проповядва на местните един вид просветена религия, религия без бог. Жителите на наколното селище обаче познавали не само добри богове, но също и Грипо и всякакви възможни други. И сега друидът, подбуден от Урхиксидур, свикал инквизиция. Жителите губят малко вяра в друида, тъй като там изравят едно друго, намиращо се по-дълбоко, наколно селище, което той не може да обясни.

Тогава извикват от съседния град Гуфруд Кулур и още един друг учен, Феридан Калар. Забележителното тук е, че когато изкопали не в Турик, а в някакъв друг швейцарски град селища с наколни жилища, един от тълкувателите бил Фердинанд Келер⁴, който бил извикан не от град със сегашното име, но от Турик, така, както естествено не се указвало на Готфрид Келер, а на Гуфруд Кулур. И тъй, възникват спорове между хората с първоначална религия, с религия на катарални състояния, и един еретик, който иска да проповядва религия без бог, религия на моралния световен ред. Това са интересни спорове. Те се изострят особено, когато жителите на наколното селище честват един религиозен празник, който съответства на католическото миропомазване и на протестантската конфирмация, а именно празника на удостояване с кърпа. Тогава децата се въвеждат в църковната община. Естествено съответно на обстоятелствата те получават носна кърпа, а не нещата, които се разиграват при миропомазване; поемайки по житейския път, те трябва да получат една прилична носна кърпа.

Разиграват се още всякакъв вид културни борби. И тези културни борби се наблюдавали, както мисли „още един“, не само навсякъде в света по това време, но те изглежда, че играят роля и в наколните селища.

Да, бих казал, че швабът Фишер прекалява с един хумор, за да изобрази в този чудак не-справянето с материализма. В края на краищата – така може би си мисли в сърцето швабът Фишер – дали ще приемем онези понятия, произхождащи от материалистическите историци на изкуството, които са свързани с толкова неутрална материя, или други, които показват по-ясно материята, всичко зависи може би от това, да приемем тъкмо по-ясните понятия.

Така човек като Готфрид Земпер⁵ изтъква обработката на

---

⁴ Фердинанд Келер, 1800-1881, швейцарски археолог. Той открил през 1853/54 г. наколни жилища в Обермайлен на Цюрихско езеро.

⁵ Готфрид Земпер, 1803-1879, известен архитект. Основно произведение: „Стилът в техническите и тектоничните изкуства“ (1860-1863).

камъните, обработваемостта на дървото, когато иска да обясни този или онзи архитектурен стил. Наистина, защо трябва да се говори за това, доколко дървото или камъкът е обработваем? Защо трябва да се изхожда от тази страна на материята? Много по-подходящо е, ако се провери, как хората се впечатляват от различните архитектурни стилове, тогава ще разполагаме с връзката на тези архитектурни стилове с човешката същност и с човешкото развитие. При гърците вероятно ще е било така, понеже техният вид строеж е бил отворен от всички страни, така че, ако човек пребивавал достатъчно време в онези постройки, той получавал съвсем порядъчна хрема. Това са чисто катаралните архитектурни стилове, античните архитектурни стилове. При готическите архитектурни стилове човек се чувства повече защитен, така че там се простудявали само от време на време, когато отваряли прозорците: това следователно са смесено-катарални стилове. А идеалът е едва в далечното бъдеще: това ще бъдат онези постройки, в които изобщо не може да се настине. Можем твърде добре да различим – така подхождат в научните съчинения – архитектурен стил А: чисто-катарален, архитектурен стил В: смесено-катарален, и архитектурен стил С: където ще бъдем напълно защитени от простуда. Това е подразделението на архитектурните стилове от „още един“.

Виждате, че V-Фишер не е знаел каква позиция да заеме спрямо материализма. Той е искал да го третира с хумор и тогава изтъкнал тази страна от материализма, при която човекът усеща в себе си по един или друг начин материята. Това е в действителност, което лежи в основата на този роман „Още един“.

В една трета част след това се дават още сентенции на Алберт Айнхарт. Оpozнаваме го, така да се каже, по-отблизо. Оpozнаваме неговата борба с природата, неговата борба с духа, с моралния световен ред, с чистия идеализъм; много духовити бележки, изложени в афоризми. Понякога имаме чувството, че малко тесногърдият шваб Фишер е предугадал някои от духовити хрумвания на Фридрих Ницше. Понякога в тази трета част, посветена на афоризмите на Алберт Айнхарт, се съдържа

наистина нещо изключително духовито.

А Алберт Айнхарт е също една съвсем оригинална личност. Когато се запознаваме с него в романа, той е, разбира се, вече в пенсия, бил е нещо като директор на полицията, но и тогава още е представлявал важна личност. Очевидно швабът Фишер желае да укаже, че това вече само по себе си трябва да се възприеме с хумор: важен полицейски директор. А тъй като е бил важен, го избрали веднъж за депутат в камерата, и тогава той държал една изключително важна реч. В тази важна реч едно изречение предизвикало голямо въодушевление, а след това едно второ изречение предизвикало отново въодушевление. Второто въодушевяващо изречение обаче имало такова въздействие върху първото, сякаш било полято с много студена вода. Забележително е, че въодушевяващата сила действала така, сякаш първият пламък на въодушевляването трябвало да бъде потушен: сега отново има хора, които принадлежат към ужасните стари, варварски времена и желаят да въведат в армията и в училището телесните наказания в най-различните им форми. Това е нещо, което в най-крещяща форма ни въвежда във времето, когато е нямало още идеализъм, когато хората не познавали още образните форми на религиите, когато притежавали още чисто моралния възглед, религия без бог. В наше време не бива да се поддаваме на това. В наше време никой не бива да бъде бит, телесният бой трябва принципно да се изкорени. В наше време трябва да се премахнат и други още щети. Ние виждаме обаче как в наше време има все още много варварство. Виждаме например как на улицата се измъчват животни от груби хора, как тези бедни коне, които упорстват, се бият с камшици. Или пък виждаме как кучета, които нямат копита, но други органи на краката, които не са подходящи за теглене на коли, са принудени да вършат такава работа. Накратко, виждаме как се измъчват животни и аз бих искал да внеса предложение тук в камерата, щото всички, които изтезават животни да бъдат публично бичувани!

Това са отново неща, които, когато по такъв начин вто-

рото въодушевяващо изречение въздейства върху първото като обливане със студена вода, можем да преодолеем само с известен хумор. Наистина, този Алберт Айнхарт, този „още един“, е същинско творение от последната третина на 19. век! И много от това, което V-Фишер е чувствал в противоречията на собствената си душа, той е разкрил в този „още един“. От друга страна, не бива да отъждествяваме V-Фишер с „още един“, а също и с онзи, който като еретик дошъл в наколното селище и който бил изправен пред инквизицията, иначе бихме се поддали на странни коментари.

Вярно е, че швабът Фишер, наистина не в Турик, но в друг град, завеждал известно време един вид еретически протекторат, и това не било благоприятно за него. Но бихме заели една твърде смешна позиция към самия V-Фишер, ако пожелаем да тълкуваме такива неща. Понеже V-Фишер не искал да признае дори втората част на Гьотевия „Фауст“ и осмял коментаторите и тълкувателите, като нарекъл самия себе си в една трета част на „Фауст“, която написал, с намек към всички онези, които намират толкова духовити неща във втората част на „Фауст“, Дойтоболд Алегориович Мистифицински; той нарекъл себе си така. И като такъв той написал трета част на Гьотевия „Фауст“, за да осмее коментаторите, които искали да видят една по-дълбока мъдрост в Гьотевия „Фауст“. – Ние все пак не желаем да станем също един такъв Алегориович и да намираме тогава собствените съдбини на шваба Фишер като изразени или някак загатнати в неговия „Още един“.

Би могло да се каже, че е забележително как в тази последна третина на 19. век стоят, от една страна, толкова дълбоко трагичният в себе си Ницше, който се погубил заради противоречията, които се разигравали в душата му, и този шваб Фишер, от друга страна, който не умеел да подходи другояче, освен да изрази несъстоятелността на светогледите на своето време по начина, по който го е направил в романа си „Още един“. Може да се отбележи само, че дори в този роман е налице известно единство, както е налице такова в някои природонаучни мате-

риалистически възгледи. Накрая, ако разглеждаме водорода, ако разглеждаме кислорода, цинка, златото, това са наистина толкова различни неща, обаче навсякъде може да се установи едното атомно единство. Навсякъде има атоми, те са само малко различно съчетани, така че изглеждат малко различно. И тук в този роман господства също забележително единство.

Така например този „още един“ среща отново, сега вече като вдовица, личността, женската личност, която действително му е внушавала голям респект в живота. За него това е голям момент. Той дължи дълбока благодарност на мъжа, който е починал. Той среща дълбоко почитаната от него личност като вдовица отново в един хотел. Тя завързва разговор с него. И този разговор се прекъсва, защото „още един“-ят започва ужасно да киха. Този разговор не завършва. Материята е винаги тази, която действа унищожително, която в това търсене на светоглед, на дух се съпротивлява, материята е, която винаги се намесва и която накрая прави всичко материално. И наистина не може иначе, освен всичко да се припише на материализма, когато желаем да изразим тъкмо най-възвишените откровения на човешката душа, ето защо дори думата „идеал“ не може да бъде завършена, но едва започнали „иде-“ и настъпва едно продължително кихане! Виждаме наистина как материята се налага навсякъде и как идеалът изчезва спрямо материята.

Този роман „Още един“ от шваба Фишер е изключително значимо културно-историческо явление, макар че трябва естествено също да се каже, че в него намираме не малко филистерски елементи. Но това го прави тъкмо отново специфичен израз на времето. А той изразява именно това, че накрая човекът като същество с духовна нагласа не може да се ориентира с оглед на душевните си потребности в това, което е станало от духа, от материята, така че той, подобно на героя, е могъл да достигне с духа си само до най-абстрактните идеи, които се обезсилват една друга така, както премахването на телесните наказания и публичното бичуване на тези, които изтезават животни. Така една идея обезсилва друга. И ако човек се обръщал към мате-

рията, то той я намирал там, където тя била най-осезаема: в лигавицата на носа.

Това не е било съвсем изтънчено, би могло да се каже, обаче швабът Фишер написал също и една твърде интересна книга върху лекомислието и цинизма. Той не е искал да стане лекомислен, затова ужасно ненавиждал изрязаните деколтета на дамите, но намерил в цинизма нещо изключително правилно, което трябвало да се прилага навсякъде, където бихме искали да изобразим както трябва това или онова. И затова той не се побоял, бих казал, не лекомислено, но понякога малко неестетично да изобразява световните събития в материалистичен дух, обаче хумористично, както той смятал.

Това, което живее във времената, трябва да искаме да схванем не само чрез абстрактни мисли, и също не само чрез сантименталност да искаме да го доловим, но трябва да го доловим и в настроенята. И аз мисля наистина, че нещо от настроението на последната третина на 19. век се е намирало в онези чувства, които вълнували тази швабска душа, душата на Фишер, когато той написал романа „Още един“.

Мистерията на главата и мистерията на долния човек

Дорнах, 6 май 1923 г.

Когато насочим вниманието си към такова явление, за което говорихме вчера, тогава осъзнаваме възможно най-ясно, че през последната третина на 19. век се появил не само материализмът в духовното развитие на човечеството, но с неговата поява било свързано и нещо, което в основата си е още по-лошо от материализма, а именно наличието на известна неувереност и колебливост тъкмо в онези духове и мислители, които не могли толкова безусловно да се подчинят на материализма. През тази последна третина на 19. век намираме всъщност следното фактическо положение. Намираме, че хората с истински материалистически убеждения и нагласи тъкмо тогава притежавали вече известна вътрешна увереност. Необходимо е само да хвърлим един поглед върху всички онези хора, които, изхождайки от, бих казал, своето познавателно-властническо съзнание, обявиха за суверенни природонаучните резултати и от тях обосноваха един мироглед. Те демонстрираха изключителна увереност. И всъщност не съдържанието на онова, което представяха, но увереността в техния маниер произведе тогава безчислен брой привърженици на материализма. Напротив всички онези, които, както изложих вчера, се придържали само с абстрактни идеи още към духа, те се чувствали повече или по-малко така неуверени, както именно швабът Фишер, за когото Ви говорих. Те можели да се придържат към духа само още така, че си казвали: зад явленията на външния сетивен свят са налице действащи идеи. – Тези идеи обаче те можели да излагат само абстрактно. Те не можели да покажат на хората един действителен духовен живот зад тези идеи. Те не можели да говорят за действителния духовен живот. Затова абстрактните идеи нямали за тях самите

направляваща сила. И затова още през деветдесетте години в обществения живот не било налице всъщност нищо повече от онзи идеализъм, който бил още в сила през първата половина на 19. век, към който след това се придържали отделни хора, както посочих в предпоследния брой на „Гьотеанум“, но който вече замирал към края на века.

Характерно е впрочем обстоятелството, че последната третина на 19. век започнала с една твърде въздействаща книга, „История на материализма“ от Фридрих Алберт Ланге. Тази „История на материализма“ направила изключително дълбоко впечатление. Тя излязла от печат за пръв път през 1866 г., следователно тя всъщност открива последната третина на 19. век. Тази „История на материализма“ може с пълно право да се схваща като симптом за душевната нагласа, която отсега нататък ставала определяща за човечеството. Какво впрочем се съдържа именно в тази „История на материализма“?

Фридрих Алберт Ланге твърди приблизително, че човек не може да дойде до никой друг разумен мироглед, освен до материализма, че той всъщност не може иначе, ако не иска да стане жертва на илюзии, освен да обяви атомистично организираната материя за онова, от което трябва да се изхожда с оглед на познанието на света. Следователно в основата на действителността трябва да се постави този изпълващ пространството, материален атомен свят.

Фридрих Алберт Ланге, разбира се, е забелязал, че за този свят трябва да си съставяме понятия и че тези понятия, идеи, са все пак нещо различно от онова, което живее в атомите. Той обаче заявил: понятията впрочем са измислица. – Именно от него е произлязъл изразът поезия на понятия⁶. И така, човекът си съчинява своите понятия. Само че бива осъзнат изключително важния факт, че не всеки човек си измисля свои собствени понятия; но за да се разбират в някаква степен, става така, че хората измислят общи понятия. Понятията обаче са измислени.

---

⁶ Begriff's-Dichtung.

Нещо реално е само разпространяната в пространството атомна материя.

Виждате ли, това щеше да бъде явен материализъм, който обявява за поезия всичко, което излиза отвъд материализма. И би могло да се каже: поне една последователна гледна точка. Обаче нещата не стоят така с книгата на Фридрих Алберт Ланге. Ако той беше стигнал само дотам, докъдето Ви разказах досега, той щеше да бъде именно един последователен материалист. Добре. Вчера Ви казах, че последователният материализъм изобщо не може да бъде опроверган. И когато някой няма достъп до духовния свят – Фридрих Алберт Ланге съвсем определено нямаше такъв, – тогава не му остава нищо друго освен да обяви материализма за единствения валиден светоглед.

Това обаче той именно не направи, но Фридрих Алберт Ланге казва освен това и нещо друго, което, бих казал, преминава като червена нишка през всички раздели на неговата книга. Той казва: вярно е, че като нещо реално можем да приемем само материалния атомен свят. Обаче когато приемем това, когато се съгласим с това и кажем, че там в пространството действа материалният атомен свят, така и така организиран във водород, в азот, при такова и такова взаимодействие, когато в мозъка се измислят представи и така нататък – когато приемем всичко това, това в края на краищата е също само поезия на понятия. Следователно материализмът, който по необходимост трябва да изповядваме, самият той всъщност е само един идеализъм, понеже човек отново само измисля атомния свят.

Съществува много по-опростен образ за изразяването на онова, което Фридрих Алберт Ланге е изразил в световноизвестната си книга; с оглед на логическата форма съществува много по-опростен образ. Това е именно прочутата Мюнхаузенска личност, която се хваща за собствения си перчем и се издърпва нагоре. Идеалистът се хваща за идеалистическия си перчем и се издърпва в материализма.

Виждаме, че вече една от най-прочутите в света творби в началото на последната третина на 19. век всъщност не е

нищо друго освен съвсем обичайна безсмислица, не можем да се изразим другояче, освен че е съвсем обичайна безсмислица. Наистина, ако това би било материализъм, тази „История на материализма“, той най-малко би бил нов. Обаче това, че той е материалистичен материализъм, измислен материализъм, това е чиста безсмислица.

Обаче какво се случва в тази природонаучно толкова успешна последна третина на 19. век? Този исторически факт трябва да поставим пред душата си. Какво се случва? Книгата на Фридрих Алберт Ланге става световно известна, понеже била преведена на почти всички културни езици, и най-изтъкнатите, най-просветените духове я разглеждали като изкупително дело.

Известна Ви е песничката, която сега толкова често се изпълнява в евритмията: „Бим, Бам, Бум“⁷, където единият тон, Бам, отлита зад тона Бим; а Бим се е предал на Бум:

„той е наистина също добър християнин,
но единствено това е той“.

Трябва да Ви напомня за това: всички онези, които тогава сучеха своята мъдрост от Фридрих Алберт Ланге и които от своя страна я превърнаха в отправна точка, така че цялото наше обществено мислене в основата си е проникнато от нея, всички бяха просветени духове – но единствено това бяха те: за последната третина на 19. век! А онези, които бяха чиста публика, те не забелязаха нищо от всичко това. И така действително с оглед на най-дълбоките интересуващи човечеството въпроси настъпи състояние на изключително дълбок сън.

Ще кажете: нещата са преувеличени. – Те съвсем не са преувеличени! Само дълбочината на сънното състояние, което обзе човечеството с оглед на най-големите въпроси на духовния живот, дълбочината на това сънno състояние само е *омаловажена*, не това, което казах, е преувеличено, но общият възглед

---

⁷ От „Песни под бесилото“ на Кристиан Моргенщерн.

за тези неща само е омаловажен. И ако изобщо трябва да се постави здрава основа за един бъдещ духовен живот, е необходимо този напълно сериозен факт, както току-що го характеризирах, да се постави пред душата, да се постави с цялата му интензивност пред душата. Понеже благодарение на него интересът на човечеството към духовния свят е бил изключен изобщо от развитието на това човечество. И постепенно нещата дошли дотам, че смятали някой за толкова по-голям учен, колкото по-малко той засягал духовни проблеми изобщо. Такава била ситуацията при започването на новия век.

В тази ситуация тогава било пренесено онова, което искало да бъде антропософия. И така трябва, ако мога да се изразя така, да се схване задачата на антропософията. Тя трябва да се схване така, че тя фактически трябва да произлезе от основата, а не да се присъединява към това или онова, което вече е налице при едно или друго направление. Тъкмо нищо не е налице и същността на антропософията трябва да се разбере от основата. Тогава, ако същността на антропософията се разбира от основата, ще се открие, че фактите, които са налице именно чрез естествените науки, са приложими навсякъде във висша степен за антропософско изследване и че тези факти на естествознанието намират своето истинско осветление едва чрез антропософското изследване. Така трябва да се схване ситуацията. Но за това е необходимо, щото определена част от човечеството действително да се реши да пренесе интелектуализма в сферата на спиритуалното.

Със сигурност хората, които се присъединяват към антропософското движение, всички те са изпълнени от известен стремеж и влечение към духовния свят. Обаче малцина са склонни да пренасят идейния свят на настоящето в сферата на спиритуалното. Антропософията би могла да се възприеме, елиминирайки идейния свят, като един вид, така да се каже, душевна утеха. Това обаче не ще е достатъчно, за да дадем на антропософията нейната импулсивна сила в духовния живот. Виждате ли, това, което разглеждаме тук, трябва да се схване

действително в отделното, конкретното, ето защо желая днес да Ви представя именно един отделен конкретен пример.

Често съм Ви казвал: онова, което днес притежавате като глава върху себе си, е трансформираният организъм на предишния живот. Необходимо е само да престанем да мислим за главата на този организъм на предишния земен живот. Това наистина е така. Необходимо е да не мислим за главата от предишния земен живот, която се разтваря във Всемира. Онова обаче, което се явява останалият организъм, това става сега глава на следващия земен живот. А от този организъм ще произлезе от своя страна главата на следващия земен живот и така нататък. Такова е положението.

От друга страна, днес някой може да каже: обаче не само моята глава е погребана в предишния земен живот, но и останалият мой организъм. Последният изобщо не е имал възможността да се трансформира в главата на моя сегашен земен живот. – Това впрочем е едно съвсем повърхностно схващане. Погледнете тогава не Вашата глава и Вашия останал организъм, но погледнете физическата материя, която изпълва днес Вашата глава. Тази материя се променя по време на земния живот приблизително на всеки седем години. Това, което днес носите в себе си като Ваша материя, преди осем години още не сте притежавали. Онова, което преминава през земния живот, е напълно невидимата свръхсетивна форма.

Материята, която изпълва Вашата глава, сте приели естествено едва в този земен живот. Формата обаче, свръхсетивните сили, които се заоблят днес в очите Ви, които повдигат носа Ви, са същите сили, които в предишния Ви земен живот са формирали ръцете, краката и останалия организъм. Фактът, че бивате виждани с физически сетива от останалите хора, се дължи на това, че съвсем безформената материя изпълва Вашата фигура. Разбира се, не материята е, която Ви дава фигура. Когато консумирате сол, тя желае да запази своята кубическа форма, тя не желае да приеме формата на нос или формата на око, но желае да запази кубическата форма и така нататък. Това, че имате

фигурата, с която се явявате като човек, не идва от материята, която е основата на Вашата физическа видимост; обаче формата на настоящата Ви глава, тя действително е преминала през метаморфози, през формата на Вашия организъм от предишния земен живот с изключение на главата. Благодарение на това обаче Вашата глава е била действително в изключително благоприятна ситуация. Понеже тя е била толкова добре обработена във Всемира, затова тя се явява най-напред и в ембрионалния живот, като правилно оформена глава. Помислете само, главата отначало е твърде хубаво оформена, а останалото в първия ембрионален живот се присъединява към нея действително само като второстепенни органи. Това, че то трябва да се оформи едва отвън, изглежда наистина ужасно по отношение на човешката фигура, когато го разглеждаме, докато главата от самото начало всъщност е оформена вече много хубаво. Наистина, който признава за човек само порасналия, за него и главата на ембриона ще представлява нещо несимпатично, тя обаче действително е вече хубаво оформена. Това е така, защото тя донася със себе си своите формиращи сили от предишния живот.

Върху тази глава следователно е било така работено между смъртта и сегашното раждане, както го изложих в лекциите върху космологията, религията и философията преди време в Гьотеанум⁸. Тази работа между смъртта и новото раждане се отнася именно до развитието на формиращите сили на човешката глава.

Ето защо човешката глава спрямо Космоса е нещо изключително съвършено. Главата на човека представлява всъщност материално копие на духа, душата и тялото на човека. Следователно, ако насочим вниманието си към главата, там имаме по материален начин, тъй като те се явяват в оформената материя, взаимодействието на духа, душата и тялото. Би могло да се каже: по отношение на главата на човека духът, душата и тялото са още телесни. Виждате ли, това е тайната на човешката глава, че

---

⁸ Събр. съч. 25.

там по телесен начин се явява духът, че в удивителната структура на мозъка можем да покажем материално: тази удивителна структура е образ на духа. Както восъкът изразява това, което е върху печата, така в главата имаме духът, душата и тялото, дадени материално.

При човека с оглед на органите за обмяна на веществата положението е такова, че може да кажете: тук всъщност всичко е повече или по-малко физически налично. Краката, тези две колони, нямат още нищо от удивителната структура на човешката глава. На тях им предстои тепърва да претърпят метаморфоза. Те ще се явят в следващия земен живот като долна челюст с нейната удивителна функция и подвижност, докато ръцете след преобразяването в следващия земен живот ще бъдат мистично вложени в горната челюст и така нататък. Така че може да се каже: в двигателната система – ръцете разбира се са вече нещо трансформирано от момента, в който човекът е усвоил своя изправен вървеж – случаят по същество е точно обратният, там духът, душата и тялото са всъщност по духовен начин. Там духът, душата и тялото са изцяло нещо духовно.

Би могло да се каже, че начинът, по който човекът изглежда материално по отношение на своите крака и всичко онова, което е свързано с тях, не е нещо истинно. То ще се покаже в неговия истински материален образ едва в следващия земен живот, когато се е превърнало в глава. Сега то е изцяло в началото, в онова, като което то се явява материално, то е изцяло несъществено. Същественото в него е онова, което то става едва чрез волята: движението, динамиката, статиката, всичко онова, което човекът пренася от своята двигателна система във волята. Следователно това, което е духовно неосезаемо, което е духовно свръхсезивно, е онова, което е този останал човек. Следователно, докато главата при всяка материална същност е копие на духа и самият дух там се явява телесно, то при двигателната система тялото почти е загубило телесност. Ако изобщо желаем да намерим смисъл в цялата двигателна система, необходимо е навсякъде да търсим: доколко телесното е годно

за духовното, за духовното откровение на човека? Така че може да се каже: изключително голямата мистерия на главата е това, че духът, душата и тялото са по телесен начин. А това, че духът, душата и тялото са по духовен начин, е голямата мистерия на долния човек.

Виждате ли, Старият завет чрез инстинктивно ясновидство е бил запознат много по-добре с тези неща, отколкото днешният човек. Днешният човек надценява всъщност главата. Това вече изясних от различни гледни точки. В Стариия завет никъде не ще намерите заблудението, че мозъкът съчинявал сънища! За това там се говори така: Яхве измъчваше човека в съня му, като мушкаше бърбреците му⁹. Тогава знаели, че в метаболитната система се корени онова, което се разкрива в съня. Тогава не приписвали всичко на главата. Защо днес всъщност всичко се приписва на главата? Ще Ви кажа: не се вярва в духа, затова не се обръща внимание на онова в човека, където самото тяло е още духовно. Всъщност не се обръща внимание на долния човек, с него не се чувстваме горди. Обаче обръща се внимание на онова, където самият дух е телесно-материален, на главата: с нея се чувстваме горди, защото там духът става материално-телесен.

Следователно надценяването на главата е вече материализъм. Желят да имат само материята, затова желят да имат също и духа само като материя. Ето защо днес в нашите физиологични, в нашите научни изложение намираме главата така описана, както се описва, защото желят да имат духа само материално. Той е материален, но само в главата. Естествено нищо не се знае за това, че преди тази глава да е могла да сведе духа до телесна, т.е. до материална образност, той е трябвало да

---

⁹ 73 Псалм, ст. 20-21: „Както съня се отхвърля от някой, който се събужда, така ще направиш и Ти, Господи, ще презреш в града образа им. Така се опечалява сърцето ми и ме терзаят бърбреците.“ Според Синодалния превод 72 Псалм: „Както сън изчезва след събуждане, тъй и Ти, Господи, като ги събудиш, ще унищожиш техните блянове. Когато кипеше сърцето ми и се терзасехе вътрешността ми.“

премине през целия живот между смъртта и едно ново раждане. Че изобщо това материално копие на човешкия дух в главата е могло да възникне, това е трябвало да се предхожда от продължително духовно развитие. Това материално удивително образуване на човешкия мозък е завършекът на едно удивително духовно развитие. Желят обаче да вземат под внимание само материалното, желят също и духа да признаят само в неговата материална форма.

И тъй, нека се решим сега, скъпи приятели, да бъдем особено внимателни. Въпреки че щом сме надхвърлили четиринадесет години, се очаква да сме вече особено внимателни. Нали там горе имаме един регион в човека, който е изцяло телесен, а там долу имаме един регион в човека, който е изцяло духовен. Не трябва ли тогава да има една междинна точка, която не е нито изцяло телесна, нито изцяло духовна, която е и едното и другото и следователно не е нито едното от двете? Следователно там в средата трябва да има една неутрална точка, където духовното преминава в телесното и телесното преминава в духовното, където никое от двете не е налице, където човекът не е зависим нито отгоре, нито отдолу, където той е независим и от двете. Някъде там в средата трябва да има такава точка.

Нека си изясним значението на тази точка, която следователно трябва да се намира в средния човек, в гръдната област на човека. Представете си, че имате тук една везна. Представете си тук на едната страна един товар, а на другата страна – тежести; сега уравновесете везните. Аз не бива да превишавам тук тежестта, иначе *едната везна* ще слезе надолу, не бива да превишавам и *там* тежестта, иначе и *другата везна* ще слезе надолу; не бива и да отнемам нищо, иначе цялото ще се раздвижи. Но вижте, тук има една точка, една неутрална точка. В тази точка бихте могли да поставите колкото си искате тежест и нищо не би се променило в равновесието на везните. Там бихте могли и да намалите тежестта на везните и ако не допускате да възникне някъде превес чрез някакъв натиск или нещо подобно, тогава, колкото и да движите везните насам и натам,

равновесието ще се запази. По време на движението можете да извършите претеглянето вярно. Това е една точка, която с нищо не засяга цялата система на везните, една точка на равновесие. Върху нея можете да правите, каквото си искате, но нищо няма да се промени с оглед на останалите отношения на везната. Нека например някой постави на едната страна някакъв товар, а на другата страна – тежести. И сега му хрумва: кобилицата на везната е желязна, това не ми допада, ще я направя от злато. – Сега той трябва само да увеличи малко центъра, макар че точката на покой е всъщност математическа точка, тя все пак ще може малко да се увеличи. Тук в точката на покой може да се вкара значително количество злато: равновесието не се променя. Ако внесете злато *тук* някъде – извън центъра, – равновесието веднага се променя. Но ако някой поиска да създаде там кухня и вкара там месо, той може и това, равновесието чрез това не ще се промени. Друг вкарва масло: маслото се стопява на слънце, равновесието на везната обаче не се променя. Накратко, тук има една точка, напълно независима от цялата система на везната, където можете да правите каквото си искате.

В същата ситуация е точката, която се намира между телесното и духовното като тяхна точка на уравновесяване. Тя не е зависима по някакъв начин нито от телесното, нито от духовното. Там човекът, изхождайки от тази точка, може да прави каквото си иска.

Ако просто си представим, че човекът е телесна същност и всичко е свързано едностранно според причина и действие, тогава не ще намерим тази точка. Ако си представим, че човекът е само духовна същност и всичко е детерминирано от горе надолу чрез божествени светове, тогава отново нищо не може да се направи, понеже човекът тогава трябва да осъществява това, което е детерминирано от боговете. Но ако знаем: там има една точка на равновесие, където човекът е богоопределен отгоре и материално определен отдолу, и с тази една точка, която може да се установи в средната област на човека, той може да започне в света всичко, каквото пожелае да започне, изхождайки само от

самия себе си – ако имате тази тройна конституция на човека, тогава ще намерите в средната част научно строго доказуемо факта на човешката свобода. С други думи, това е толкова научно, колкото решаването на някакво квадратно уравнение, търсенето на диференциалното частно или друго подобно. Това е нещо, което може да се разглежда според строгите правила на науката. Следователно свободата е резултат на действително познание на конституцията на човека, защото в човека има една точка, която нагоре и надолу е толкова независима, колкото независима е опорната точка на везната от тежестта отляво и отдясно. Можете да носите везната навсякъде, можете да подменяте тази точка, както Ви описах, чрез каквото искате. Така можете да намерите една точка и в човека, където природната каузалност, причинно-следствените връзки престават, където престават и връзките отгоре, детерминацията от духовния свят, където двете запазват равновесие. Там, в тази опорна точка на човешката природа е гарантирана човешката свобода. И тя е научно строго доказуема, ако имаме истинска физиология и истинска психология, а не онова, което днес имаме и което, както Ви показах, се е издигнало до дилетантство на квадрат в психоанализата.

Това са нещата, които трябва се обмислят от хората, които желаят да узнаят за тях, като вземат под внимание следното. Можете да си набавите цялата литература и философия, можете да прочетете всичко за проблема на свободата – никой обаче няма да се справи с този проблем. Защо? Защото никой няма действителен възглед за човека. И днес няма такъв извън антропософията. А фактът, че не се справят с проблема за свободата, отправя от своя страна към другия факт, който вчера се опитах да осветля, разбира се, повече с един хумористичен тон. Обаче това, което опитах вчера да охарактеризирам по хумористичен начин, изхождайки от едно поне привидно хумористично творение, може да се изложи и съвсем сериозно.

А тези неща трябва да се разглеждат сериозно, ако искаме сериозно да се обявим за привърженици на антропософията.

Действително става дума за това, да се насочим към истинските реалности и те да се употребят по съответния начин. Нали, ако не сме съвсем наясно: дали да се признаем за привърженици на духа, защото духът се познава само в абстрактни идеи, или да се признаем за привърженици на материализма, тогава ще станем такива хумористи като шваба Фишер, тогава ще измислим като такива хумористи една хумористична система на света, която, бих казал, не е за по-изтънчен вкус, катаралната система на света. Наистина, може и да се смеем на това – но така с абсолютна увереност не можем също да приемем, че не е вярно, че светът бил възникнал чрез „кихане на абсолютното“. Тук отново нещо материално не е приложено по правилния начин. Става въпрос само за това, материалното да се прилага винаги по правилния начин. Независимо дали желаем само да го познаем или да го употребим, това материално трябва да се приложи по правилния начин. Вчера Ви дадох пример за това, представих Ви възгледа на шваба Фишер, как той фактически от катара като една принудителна, надвиваща реалност създава цяла система на света. Да, в областта на антропософията не правим това! Там наистина също говорим за катар, както вчера аз обаче, когато се прилага тази тема от време на време, това е винаги като илюстрация: от време на време се е обсъждало катаралното състояние, кихането; това се е употребявало само като илюстрация, не за да добием някак основа за един светоглед, но само като средство за онагледяване.

Не е ли вярно, че когато така без упора се колебаем между катаралната материя и чисто идеалния дух, изпадаме в положението да говорим за съблазняване и изкушаване от бог Грипо. Това наистина не е възможно повече на почвата на антропософията. Там се пропагандира едно средство срещу грип, за да не бъдат изложени на изкушението на бог Грипо, с този бог се свързва цял един мит за грехопадение! Става въпрос за това, също и материалното да се схване от правилния ъгъл и да се постави на неговото правилно място.

Следователно нещата трябва същностно да се променят.

Ако човек е бил такъв дух като шваба Фишер през последната третина на 19. век, той се ядосвал, плюел и кашлял и накрая измислил фарса за бог Грипо. Ако човек е антропософ, той просто се опитва да се пребори с грипа с нашето твърде ефикасно средство срещу грип¹⁰! Това са нещата, които насочват вниманието Ви към правилната разлика, как да се третира материалното, като се изхожда от духа.

Вече по целия маниер, по който днес разглеждат познавателно човешката глава, се вижда, че всъщност целият днешен светоглед дълбоко симпатизира на материализма. А във факта, че човек е безпомощен по отношение на проблема за свободата, намира израз това, че човек именно не знае, че два съвсем различни световни импулса действат в горния и в долния човек. И онези, които в древни времена обръщали внимание само на горния човек, установили: човекът не може да бъде свободен, понеже той навсякъде е детерминиран от духовния свят. Онези, които днес разглеждат човека, приписват всичко на това, което се проявява в човека, приписват му просто една природна каузалност. И от двете гледни точки човекът не може да бъде свободен. Обаче духовната каузалност важи за главата, а природната каузалност важи за метаболитните органи в човека. Между тях се намира ритмичната организация, която тъкмо затова е ритмична, понеже в нея се балансират ритмично нещата. В ритмичната организация се намира нещо, което не е детерминирано нито в духовен смисъл, нито в материален, което нито е детерминирано, нито е причинено, което представлява точката, от която идва свободният импулс в човека.

Виждате, в такива конкретни въпроси може да се покаже как осветляващо действа антропософията в най-дълбоките проблеми на човешкото битие. В същия момент, в който бе формулирана в моята книга „За душевните загадки“ тричленната структура на човешката природа: нервно-сетивен човек,

---

¹⁰ „Инфлудо“, произведено от Велета АГ, Арлесхайм/Швейцария и Швебиш Гмюнд/Германия.

ритмичен човек, метаболитен човек, в същия момент бе прояснена „Философията на свободата“, в която свободата беше представена просто като факт. Беше прояснен този факт на свободата, така че можеше да се каже: разглеждате ли човека според неговата истинска същност като такава тричленна организация, тогава ще можете да дойдете до напълно научното и точно изложение на свободата на човека, както идваме до изложението на опорната точка при везната или при която и да било система от сили до изложението на точката на равновесие, която в такъв случай е налице независимо от останалата игра на съответните сили на системата. Но от това ще прозрете също, както всъщност повсеместно може да установите: никъде не ще намерите да се отстоява истината за тези неща. И от онези неадекватни понятия, които отстоят толкова много от истинската организация на човека, днес се възпитават хората, създават се от тях морални системи, религиозни системи, създават се от тях особено социални системи. Да, нищо чудно, че такива социални системи се осъществяват в такива израждания на мисленето, както съвсем явно се вижда от примера, който неотдавна бе охарактеризиран от Лайнхас¹¹ в „Гьотеанум“, където някой признавал, че възгледите, които изхождат от марксизма, били опровергани в самия живот, животът показвал, че те не могат да се наложат. Обаче това не е решаващо, трябва да се изчака, докато някой не докаже научно, че те не могат да се наложат. Всъщност, както стана с Лайнхас, такива неща могат да се цитират само още в кавички със собствените думи на авторитета, понеже ако поискаме да ги повторим, ще си мислим, че ще си разбием главата с тях. Оказва се, че не само се върти воденично колело в главата ни, но се смята изобщо, че ще си разбием главата, ако само размислим върху такива неща.

Необходимо е не само да вървим в крак с антропософското движение и да оставим навън всичко такова, каквото си

---

¹¹ Емил Лайнхас, „Социализиране или асоцииране?“ в „Гьотеанум“, 2 год. 1922/1923, № 37, от 22 април 1923 г.

е, но и да се интересуваме преди всичко от това, как всъщност хаотично и постепенно се обособява нашето знание и онова, което многократно е било почерпено от това знание в света.¹²

---

¹² След лекцията Рудолф Щайнер казал: „Е, скъпи приятели, като един вид компенсация, понеже в петък не бях тук, а и на следващата Петдесятница няма да мога да бъда тук, като един вид компенсация бих искал утре да изнеса още една трета лекция преди моето заминаване. И тъй утре в 8 часа ще продължа тук това разглеждане.“ Тази обявена за 7 май 1923 г. лекция е отпечатана в тома „Човешката душа във връзката ѝ с божествено-духовните индивидуалности. Интернализация на годишнините.“ Събр. съч. 224.

Културни феномени

Дорнах, 1 юли 1923 г.

Днешната лекция трябва да бъде само един епизод, следователно една парантеза в поредицата на тези, които държах, и то затова, защото е необходимо антропософите да бъдат будни хора, т.е. да си съставят мнение с определен поглед към света. И така, от време на време е необходимо в рамките на лекции, които иначе разглеждат антропософска материя, да се вмъкна едно или друго, което насочва погледа към останалите процеси, към останалото състояние на нашата цивилизация. И днес бих искал да разгърна малко по-подробно онова, което изложих накратко в последната статия на „Гьотеанум“, където говорех върху едно съчинение, което наскоро излезе отново: „Упадък и възраждане на културата“ от Алберт Швайцер¹³. Тя се представя като първата част на една философия на културата и по същество се занимава с един вид критика на настоящата култура. Бих искал обаче, за подкрепа с нещо характеристиката, която Алберт Швайцер дава върху настоящето, да започна с това, като окачествя пред Вас състоянието на онази култура, която Алберт Швайцер желае да засегне, чрез единичен, но може би характерен пример. Наистина бих могъл да избира хиляди. Необходимо е само да навлезем малко, не бих казал, в пълния културен живот на настоящето, но в пълната културна смърт на настоящето, и ще намерим всякога достатъчно примери. Става въпрос тъкмо за това, както отбелязах и в педагогическите лекции вчера и днес¹⁴, че ние свикваме да наблюдаваме такива

---

¹³ Върху Алберт Швайцер, „Упадък и възраждане на културата – философия на културата“, Първа част, Берн 1923 г., в статията „Привидни и действителни перспективи на културата“, отново в „Идеята за Гьотеанум посред културната криза на настоящето. Събрани статии от седмичното списание „Гьотеанум“ 1921-1925“, Събр. съч. 36.

¹⁴ „Защо антропософска педагогика?“ Две лекции в Дорнах на 30 юни 1923 г., в „Антропософска антропология и педагогика“, Събр. съч. 304а.

неща с искрено буден поглед. И така, аз избрах като един вид основа нещо, което винаги може да служи като репрезентация на настоящата духовна култура, а именно избрах една ректорска реч, която е била изнесена през 1910 г., на 15 октомври в Берлин. Избрах тази реч затова, защото произлиза от един медик, от една личност, която значи не извършва някакво едностранчиво философско културно разглеждане, но е искала да даде един вид картина на времето, изхождайки от природонаучното мислене.

Впрочем не желая да Ви измъчвам с първата част на тази ректорска реч, където се говори предимно за берлинския университет, но бих искал да Ви запозная с общите светогледни мисли, които медикът Рубнер¹⁵ – за него именно става въпрос – изказа тогава по повод празника. Примерът е може би затова характерен, защото се пада тъкмо в 1910 г., когато всичко в Европа и далеч отвъд Европа е било изпълнено с оптимистичната вяра, че е налице изключителен духовен подем, че са достигнали толкова далеч. Това, което искам да избира, е един вид приветствие към студентството, но такова приветствие, което позволява да се вникне толкова добре в онова, което една представителна личност на настоящето носи всъщност в сърцето си. Към студентството тогава се обръщат преди всичко така: „Ние всички трябва да учим. Ние не донасяме със себе си в света нищо друго освен нашия инструмент за духовната работа, един празен лист, мозъка, надарен различно, с различна способност за развитие; ние получаваме всичко от външния свят.“

Наистина, ако човек е преминал през тази материалистична култура на настоящето, може да има и този възглед. Не трябва да бъдем тесногръди. Трябва да сме наясно с това, каква сила упражнява материалистичната култура върху личности от настоящето, и тогава ще можем да схванем, когато някой говори така, че в света навлизаме с един празен лист, мозъка, и че

---

¹⁵ Макс Рубнер, „Нашите цели за бъдещето“, реч за встъпване в ректорски мандат в Кралския университет „Фридрих Вилхелм“ в Берлин, изнесена в аулата на 15 октомври 1910 г., Лайпциг 1910 г.

всичко получаваме от външния свят. Но нека чуем по-нататък как продължава това обръщение към студентите. Най-напред се изяснява, привидно по-понятно, как ние се явяваме празен лист, как детето на най-значимия математик трябва отново да научи таблицата за умножение, защото за съжаление то не е наследило от своя баща висшата математика, как детето на най-великия езиковед трябва от своя страна да научи майчиния си език и така нататък. Също никой мозък не би могъл да схване всичко, което нашите предци като цяло са преживели и научили. Сега обаче на тези мозъци се дава съвет, какво те, понеже са по такъв начин изцяло празни листа, трябва да правят в света, за да станат изписани листа. Там се казва по-нататък: „Което милиардите мозъци в хода на човешката история са премислили и направили да узрее, което нашите герои на духа са сътворили ...“ – нима, това се казва в продължение на две страници, на хората се внушава: те идват в света с техните мозъци като с един празен лист и трябва само да внимават добре, за да възприемат това, което героите на духа са създали.

Наистина, ако всички тези герои на духа са били празни страници, откъде трябва да е дошло всичко онова, което те са създали, и което другите празни страници трябва сега да възприемат? Един забележителен ход на мисълта, нали! – Значи: „Което нашите герои на духа са сътворили“, този празен лист на мозъка „получава в кратки изречения чрез възпитанието, и от това може сега да се разгърне неговото своеобразие и неговият индивидуален живот.“

На следващата страница пред тези празни листа, пред тези мозъци, се поставя едно забележително изречение: „Наученото дава основния материал за продуктивното мислене.“ Значи сега изведнъж фигурира продуктивното мислене върху празните листа, в тези мозъци. Би било естествено за някой, който говори за мозъците като за празни листа, да не говори за продуктивно мислене.

Ето едно изречение, което така непосредствено показва, колко солидно материалистически са започнали постепенно да

мислят най-добрите. Понеже Рубнер не спада към най-лошите. Той е медик и дори е чел философа Целер¹⁶, което трябва да означава нещо. Виждате ли, той значи не е тесногръд. Но как мисли той? Той желае да представи освежаващата страна на живота, когато казва: „Но винаги има нещо освежително в това, да работим върху ново, досега необработено поле на мозъка.“ Следователно, ако студентът е учил известно време и след това премине към една друга специалност, тогава това означава, че той обработва едно ново поле на мозъка. Виждате, че мисловните форми постепенно са получили една съвсем характерна материалистична нотка. „Защото“, продължава той, „някои полета на мозъка стават плодоносни, едва когато се обработват многократно, накрая обаче те носят същите добри плодове като други, които се обработват без усилие.“

Изключително трудно е да се проследи тази мисъл сега, понеже мозъкът трябва да е празен лист, а сега той трябва да научи всичко от изписаните листа, които обаче също някога при тяхното раждане е трябвало да бъдат празни. Сега този мозък трябва да бъде обработен. Но за целта би трябвало да е налице земеделец. Колкото повече се задълбочаваме в такова съвсем невероятно, невъзможно мислене, толкова по-объркани ще ставаме. Макс Рубнер обаче е твърде загрижен за своите студенти и затова ги съветва, че мозъкът трябва само да бъде порядъчно обработван. Вие трябва следователно да обработвате мозъка си. Сега обаче той не може да се изрази другояче, освен че мисленето обработва мозъка. Той желае да препоръча тъкмо мисленето. Тук неговият материалистичен начин на мислене отново му нанася тежък удар и бива изнамерено изключително красивото изречение: „Мисленето укрепва мозъка, последният увеличава своята производителност чрез упражнение също така, както всеки друг орган, както нашата мускулна сила чрез усилие и спорт. Ученето е мозъчен спорт.“

Е, сега берлинските студенти от 1910 г. знаели за какво

---

¹⁶ Едуард Целер, 1814-1908, теолог и историк на философията.

трябва да вземат мисленето: „Мисленето е мозъчен спорт.“ Наистина на представителната личност на настоящето изобщо не ѝ идва на ум, че при спорта е налице нещо много по-интересно от онова, което протича там външно. А именно много по-интересно би било да се разгледа при спорта, какво всъщност се случва по време на различните спортни движения в членовете на човека, какво става там с оглед на вътрешните процеси. Тогава бихме се натъкнали на нещо много интересно. Ако разгледаме тази по-интересна страна на спорта, ще осъзнаем, че спортът спада към онези дейности, които са свързани със системата на крайниците, на обмяната на веществата при човека. Мисленето принадлежи към нервно-сетивната система на човека. Тук отношението се обръща. Това, което при човека е насочено навътре, процесите във вътрешната същност на човека, при мисленето се проявява навън. А онова, което при спорта е насочено навън, се проявява вътрешно. Следователно тъкмо при мисленето трябва да се вземе под внимание тази по-интересна страна. Обаче представителната личност забравя тъкмо мисленето, изобщо не може да доведе докрай някаква мисъл.

От едно такова, всъщност в себе си напълно незавършено, оставащо винаги незавършено мислене е произлязла цялата наша съвременна култура. При такива представителни случаи само до известна степен долавяме това мислене, което е породило нашата култура. Овладеяме го там само до известна степен. За съжаление онези, които се заемат с това, да го овладеят, са изключително малко. Понеже при една ректорска реч в Берлинския университет, значи при една университетска реч по тържествен повод: „Нашите цели за бъдещето“ – ако сме истински хора на настоящето, ще вземем нещата наистина на сериозно. Тук говори науката, неоспоримият авторитет на науката, която знае всичко. И ако тя е доказала, че мисленето е мозъчен спорт, трябва да се задоволим с това; след толкова хиляди години човечеството е станало толкова интелигентно, че накрая е прозряло: мисленето е мозъчен спорт.

Бих могъл да продължа тези размишления в най-раз-

лични области, и навсякъде ще видим, че господства, не мога да кажа същият дух, но същата бездуховност, която обаче естествено буди възхищение. Наистина някои прозорливи хора предвиждаха това, което произлезе, преди упадъкът да се беше проявил така осезаемо. И трябва да кажем например: от Алберт Швайцер, превъзходния автор на книгата „История на изследванията на живота на Исус, от Раймарус до Вреде“, който все пак чрез едно съобразително, основно, задълбочено и проницателно мислене успя да се придвижи в изследванията на живота на Исус чак до апокалиптиката, можеше да се очаква, че притежава и един независим поглед върху упадъчните явления в културата на настоящето. Той уверяваше, че това негово съчинение „Упадък и възраждане на културата“¹⁷ не било възникнало едва след войната, но било скицирано в първата си форма още през 1900 г., а след това било разработено от 1914 до 1917 г. Сега то е излязло. И трябва да се каже, че тук някой вижда упадъка на културата с отворени очи. Във всеки случай е интересно да поставим пред душата малко от онова, което един такъв наблюдател на културния упадък, бих казал, сякаш с остри критични ножове преработва в тази култура. В действителност изреченията, с които се окачествява настоящата култура, въздействат като режещи ножове. Нека се оставим на въздействието на няколко такива изречения. Първото изречение на книгата гласи: „Ние живеем под знака на упадъка на културата. И не войната създаде това положение. Тя самата е само негово проявление. Това, което беше духовно, се възплъти във фактите, които сега от своя страна въздействат във всяко отношение влошаващо обратно на духовното начало.“ – „Ние се отклонихме от пътя на културното развитие, тъй като не ни беше присъщо да размишляваме върху културата.“ – „Така ние прекрочихме прага на века с непоклатими илюзии за самите

---

¹⁷ Алберт Швайцер, „Упадък и възраждане на културата“, изд. Паул Хаупт. Академична книжарница. Преди: Макс Дрекзел, Брен 1923. Наличен е един екземпляр в библиотеката на Рудолф Щайнер, изпълнен с много подчертавания.

себе си.“ – „Сега за всички е очевидно, че самоунищожението на културата е в ход.“

Също и това Алберт Швайцер вижда по свой начин – бих казал, изразява малко самоуверено, – а именно че този упадък на културата е започнал около средата на 19. век, около онази среда на 19. век, която тук толкова често характеризирах като важен момент, който трябва да бъде взет под внимание, ако искаме да разберем настоящето с будно съзнание. Относно това Швайцер казва: „Обаче към средата на 19. век този конфликт на етическите разумни идеали с действителността започнал да отслабва. В хода на следващите десетилетия той все повече и повече затихвал. Без борба и без шум културата абдикирала. Нейните идеи изоставали от времето, сякаш били твърде изтощени, за да крачат заедно с него.“ – Швайцер изказал още нещо, което изглежда изненадващо, но което ние можем добре да разберем, защото в един много по-дълбок смисъл, отколкото Швайцер е в състояние да го изкаже, тук често е било обсъждано. На него му е ясно: в по-ранни времена е имало един целокупен светоглед. Всички явления на живота, като се започне от камъка долу и се стигне до най-висшите човешки идеи, представлявали една жизнена целокупност. В тази жизнена целокупност действало божествено-духовното битие. Ако човек искал да знае как действат природните закони в природата, той се обръщал към божествено-духовното битие. Ако човек искал да знае как действат нравствените закони, как действат религиозните импулси, той се обръщал към божествено-духовното битие. Бил налице един целокупен светоглед, който утвърждавал нравствеността също така в обективността, както и природните закони били утвърдени в нея. Последният възглед, който още съдържал елементи от един такъв целокупен светоглед, било просвещението, което искало да извежда всичко от интелекта, но което още поставяло нравствения свят в известна връзка с това, което е естественият свят.

Помислете колко често съм изразявал тук допускането: ако някой днес вярва честно в природните закони, такива каквито ги

представят, то той може да вярва само в едно начало на света, подобно на това, както го представя Кант-Лапласовата теория, и в един край на света, какъвто веднъж ще настъпи в топлинната смърт. Но тогава трябва да си представим, че всички нравствени идеали са извлечени от хаотично вихрещите се части на космическата мъглявина, които постепенно са се свили, превърнали са се в кристали и организми и накрая в човека, от когото след това се завихря идеалистичният етичен възглед. Обаче тези етични идеали, тъй като са само илюзии, родени от вихрещите се атоми на човека, ще изчезнат, когато изчезне Земята в топлинната смърт. Това означава, че е възникнал един светоглед, който се отнася само до природното, който не е утвърдил нравствените идеали в себе си. И само защото човекът не е честен към настоящето и не си признава това, не желае да погледне фактите, той вярва, че нравствените идеали са утвърдени още някъде. Който обаче вярва в днешното естествознание и е честен, той не може да вярва във вечността на нравствените идеали. Ако той прави това, прави го от малодушна непочтеност. С такава сериозност е необходимо да се вгледаме в настоящето.

И тъкмо това вижда по свой начин и Алберт Швайцер, и той се опитва да открие вината за това, което се е случило. Той казва: „Решаващият фактор беше капитулацията на философията.“ Човек наистина може да има свои особени мисли по този въпрос. А именно може да се смята, че философите са отшелници в света, че другите хора не трябва да имат никаква работа с философите. Но Алберт Швайцер казва съвсем правилно в един пасаж от своята книга: „Кант и Хегел управлявали милиони, които никога не са прочели и един ред от тях и дори не са знаели, че им се подчинявали.“ Пътищата, по които мислите поемат към света, изобщо не са такива, каквито обикновено си ги представяме. Зная много добре, от личен опит, че до края на 19. век най-важните произведения на Хегел си лежали в библиотеките и дори не ги разгръщали. Не ги изучавали. Обаче малкото екземпляри, които били изучени от малцина, са преминали в целия образователен живот. И всъщност едва

ли има някой измежду Вас, в чийто мисловен живот да не се чувства тъкмо влиянието на Кант и Хегел, защото пътищата са напълно, бих казал, тайнствени. И ако в най-отдалечените планински селца за хората вече не е рядкост да четат вестници, то за тях важи също и това, че те се владеят от Кант и Хегел в не по-малка степен, отколкото това светлейшо и просветено общество, което седи тук в залата.

Така че може да се каже като Алберт Швайцер: „Решаващият фактор беше капитулацията на философията. През 18. и в началото на 19. век философията направляваше общественото мнение. Тя се занимаваше с въпросите, които имаха да решават хората и времето, и поддържаше буден в духа на културата размисъла върху тях. Във философията тогава беше налице едно елементарно философстване върху човека, обществото, народа, човечеството и културата, което естествено пораждаше една жива, често пъти доминираща мнението и поддържаща културния ентузиазъм популярна философия.“

А сега за по-нататъшния ход Алберт Швайцер се изразява така: „Философията не осъзнаваше, че енергията на поверените ѝ културни идеи започна да става съмнителна. В заключението на едно от най-забележителните, публикувано в края на 19. век произведение върху историята на философията“, то е именно същото, което веднъж взех под внимание в една публична лекция¹⁸, „тази се дефинира като процеса, в който“, сега той цитира този историограф на философията¹⁹, „с все по-ясно и по-сигурно съзнание се е осъществявало осмислянето на културните ценности, чиято общовалидност е предметът на самата философия.“ Към това сега Швайцер добавя: „При това авторът забравял същественото: а именно че по-рано философията не само осмисляла културните ценности, но и съдействала да се проявяват като действащи идеи в общественото мнение, дока-

---

¹⁸ Срв. лекцията от 10 април 1921 г. в Дорнах. Събр. съч. 76.

¹⁹ Вилхелм Винделбанд, 1848-1915. Историк на философията. Неговият „Учебник по история на философията“ излиза през 1891. Цитираното от Швайцер изречение се намира (според 4-то издание от 1907 г.) на стр. 564.

то от втората половина на 19. век те се превръщали за нея все повече в един съхраняван, непродуктивен капитал.“

А именно изобщо не забелязвали до какво всъщност се е домогвало човечеството със своето мислене. Достатъчно е само да се прочетат повечето от тези разглеждания на века, които излязоха в края на 19. и началото на 20. век. Ако пък се подходи различно, както направих аз в книгата си, която по-късно озаглавих „Загадките на философията“, то това се разглеждаше тогава естествено като неисторично. И един от тези благородни философи ми отпрати упрека, понеже книгата тогава носеше заглавието „Възгледи за света и живота през 19. век“, че в тази книга не се казвало нищо за Бисмарк²⁰. Да, един философ отпрати този упрек за тази книга. Някои други отпратиха подобни упреци за тази книга, защото се опитвах да изведа от миналото онова, което ще продължи да действа и в бъдеще. Но какво правеха тези наблюдатели в повечето случаи? Те се опомняха. Те осмисляха онова, което е култура, което вече е налице като култура. А за това, че по-ранните векове са създавали култура, тези мислители изобщо нямаха понятие.

Но сега се присъединява и Алберт Швайцер, за да се примири, бих казал, с оглед на това бъдеще на философията. Той казва: всъщност не е вина на философията, че тя не играе повече истинска продуктивна мисловна роля. Това беше повече съдбата на философията. Понеже светът общо взето се отучи от мисленето, също и философията накрая се отучи от него. – В известно отношение Швайцер е дори много снизходителен, понеже е близко до ума: ако целият свят се отучва от мисленето, то поне философите би трябвало да могат да го упражняват. Алберт Швайцер обаче намира за съвсем естествено, че философите просто са се отучили от мисленето заедно с всички други хора. Така той казва: „Това, че мисленето не успя да построи един светоглед с оптимистично-етичен характер и да обоснове идеалите, които съставляват културата, в един такъв, не беше

---

²⁰ Не е могло да се установи.

вина на философията, но един факт, който се явява в развитието на мисленето.“ – Следователно това било налице при всички хора. – „Философията обаче се провини пред нашия свят с това, че тя не призна факта и поддържаше илюзията, като че ли тя действително допринесла за прогреса на културата.

Философите следователно, така казва Алберт Швайцер с неговата остра като нож критика, се отучили заедно с другите хора от мисленето; но това всъщност не е тяхна вина, това е факт, те просто заедно с останалите хора се отучили от мисленето. Тяхната истинска вина обаче се състои в това, че те изобщо не забелязали това. Те би трябвало поне да забележат това и да го обсъдят. – Единствено в това Швайцер упреква философите. „Според нейното окончателно определение философията ръководи и съхранява всеобщия разум. Нейно задължение би трябвало да бъде да признае пред нашия свят, че етическите разумни идеали не намирали повече опора, както по-рано, в един целокупен светоглед, но засега били предоставени на самите себе си и трябвало да се утвърждават в света единствено чрез своите вътрешни сили.“ И тогава той завършва тази първа глава с думите: „Философията толкова малко философствала върху културата, че тя дори не забелязала как тя самата, а с нея и епохата, все повече се лишавала от култура. В часа на опасност заспал пазачът, който трябвало да ни поддържа будни. Ето как стана така, че ние се отказахме да се борим за нашата култура.“

Сега обаче Ви моля да не приемате тези изречения на Алберт Швайцер така, че Вие или част от Вас да си казвате: е, това е критика на немската култура и тя не важи за Англия, за Америка, най-малко важи естествено за Франция! Алберт Швайцер обаче е написал голям брой съчинение. Сред тях има написани на английски език: „The Mystery of the Kingdom of God“; едно друго съчинение гласи: „The Question of the historical Jesus“; едно трето също на английски; след това той написал още няколко други на френски език. Следователно човекът е вече международно известен и говори съвсем определено не само за немската култура, но говори за културата на настоящето. Ето

защо не би било много добре, ако с оглед на това разглеждане се получи нещо подобно на онова, което преживяхме веднъж в Берлин. Тогава имахме антропософско събрание, на което присъстваше един член, който притежаваше куче. Аз трябваше постоянно да обяснявам, че хората имат повтарящи се земни животи, реинкарнации, а животните – не, тъй като при тях родовите души, груповите души са тези, които се намират в един и същ стадий, а не отделното индивидуално животно. Тази личност обаче толкова много обичаше своето куче, че тя смяташе, макар и да признаваше, че другите животни, дори другите кучета, нямат повтарящи се земни животи, че *нейното* куче има повтарящи се земни животи, това тя знаела съвсем сигурно. Дискутирахме малко по този въпрос – дискусиите понякога са стимулиращи, както знаете – и човек би помислил, че тази личност никога няма да бъде убедена, а че останалите са убедени. Това се установи веднага, когато седяхме след това в едно кафене. Един друг член каза, че било всъщност ужасно глупаво от страна на тази личност, че смятала, че нейното куче имало повтарящи се земни животи; това той веднага прозрял, от антропософията съвсем ясно произтичало, че това било невъзможно. Разбира се, ако изключим моя папагал! Последният представлявал за него изключение на тази невъзможност. – Не бих искал този начин на мислене да се пренесе върху различните националности така, че да казвате: да, за хората, за които говори Алберт Швайцер, важи това, че културата е в упадък, че самите философи не са забелязали това, но – нашият папагал има повтарящи се животи!

Във втората глава след това Алберт Швайцер говори за „Възпрепятстващите културата обстоятелства в нашия стопански и духовен живот“, и също и там се проявява като изключително проникателен мислител. Понякога там се срещат естествено и тривиалности, бих казал, относно онова, което е съвсем очевидно. Но след това Алберт Швайцер прозира един недостатък в модерния човек, в този безкултурен модерен човек, като намира, че благодарение на това, че е загубил културата

си, модерният човек е станал, първо, несвободен, и, второ, разпилян. Аз, впрочем, Ви прочетох изречения от Макс Рубнер – те, разбира се, не свидетелстват за голяма концентрация на мисълта. И тъй, представителният модерен човек е разпилян.

След това Алберт Швайцер приписва още на този модерен човек един миловиден предикат. А именно той е, освен че е несвободен и разпилян, също и „непълнен“. Всички модерни хора смятат обаче, че те сноват по света като завършени човешки екземпляри. Обаче Алберт Швайцер е на мнение, че днес чрез модерното възпитание всеки един е поставен в един напълно едностранчив професионален живот, упражнява само едностранчиво своите способности, като оставя другите си способности да линеят и затова е станал в действителност един непълнен човек. А във връзка с тази несвободност, непълнота и разпиляност на модерния човек Алберт Швайцер вижда и известна нехуманност: „Фактически от две поколения насам сред нас се ширят напълно нехуманни мисли в отблъскваща откровеност на думите и с авторитета на логически принципи. В обществото се разви един манталитет, който отклонява отделните хора от хуманността. Изчезва вежливостта на естественото чувство.“ – Припомням Ви за общото събрание²¹, което се проведе тук, на което се обсъждаше вежливостта! – „На нейно място застава повече или по-малко развитото поведение на абсолютна индиферентност. Подчертаваната по всякакъв начин спрямо непознатия недостъпност и безучастност не се чувства повече като вродена грубост, но важи като светско държание. Нашето общество престана също да признава у всички хора като такива тяхната човешка стойност и човешко достойнство. Част от човечеството се е превърнала за нас в човешки материал и човешки вещи. Ако от десетилетия сред нас с нарастващо лекомислие можеше да се говори за войни и завоевания, като че ли става въпрос за стратегия върху шахматната дъска, то това беше въз-

---

²¹ Х. редовно общо събрание на „Асоциацията на Гьотеанум“ на 17 юни 1923 г. в Дорнах.

можно само затова, защото се създаде едно всеобщо убеждение, което не си представяше повече съдбата на отделните хора, но ги разглеждаше само като цифри и предмети. Когато войната дойде, нехуманността, която беше в нас, се прояви свободно. И какво през последните десетилетия от изтънчените и груби жестокости над цветнокожите се яви в нашата колониална литература и в парламентите като разумна истина и премина в общественото мнение! Преди двадесет години в един парламент на европейския континент дори беше прието по отношение на депортираните чернокожи, които бяха оставени да умрат от глад и епидемии, да се каже от трибуната, че те били „измрели“, като че ли ставаше въпрос за животни.“

Алберт Швайцер обсъжда още ролята на свръхорганизирането в нашия културен упадък. Като възпрепятстващи културата, смята той, действат обществените отношения също и чрез това, че навсякъде се наблюдава свръхорганизиране. Днес навсякъде се издават организиращи постановления, разпоредби, закони. По отношение на всичко се намираме в някаква организация. Хората живеят без да мислят. Те действат също без да мислят. Те са винаги в нещо организирани, така че Алберт Швайцер намира, че това „свръхорганизиране“ се явява изобщо като възпрепятстващо културата.

„Ужасната истина, че с прогреса на историята и с икономическото развитие културата не става по-лека, но по-обременителна, досега още не сме засегнали.“ – „Банкрутът на културната държава, който от десетилетие на десетилетие става по-очевиден, погубва модерния човек. Деморализацията на отделния човек чрез целокупността е в пълен ход.

Несвободен, разпилян, непълен, губещ се в нехуманност, пожертващ своята духовна самостоятелност и своето морално съждение на организираното общество: така чертаеше модерният човек своя мрачен път в мрачно време. А философията нямаше никакъв усет за опасността, в която той се намираще. Така че тя не направи никакъв опит да му помогне. Тя дори не го подтикна да се замисли върху това, което се случваше с него.“

В третата глава Алберт Швайцер говори по-нататък за това, че една действителна култура трябва да има основен етичен характер. По-ранните светогледи родиха етически ценности; от средата на 19. век продължаваха да живеят със старите етически ценности, без да се утвърждават никак в един целокупен светоглед, и изобщо не забелязваха това: „Живеехме в създадената чрез етическото културно движение ситуация, без да сме наясно, че тя бе станала несъстоятелна, и без да виждаме това, което се подготвяше между народите и в народите. По такъв начин нашата култура, лишена от мислене, каквато си беше, си създаде мнение, че културата се състояла предимно в научните, техническите и художествените постижения и можела да мине и без етика или с минимум етика. Това отчуждено схващане за културата достигна до авторитет в общественото мнение чрез това, че то се застъпваше напълно дори от лица, на които изглеждаше съгласно тяхното обществено положение и тяхното научно образование, че е присъща компетентност по въпросите на духовния живот.“ – „Следователно нашият усет за реалност се състои в това, че от страсти и късогледи съображение за полезност оставяме да произлезе от един факт най-близкият друг, и така нататък. Тъй като ни липсва съзнателната цел към едно осъществимо цяло, нашата активност деградира до понятието за природно събитие.“

Алберт Швайцер проумява съвсем ясно и това, че хората, понеже не творели повече култура, намерили упора в национализма.

„Показателно за болнавата същност на реалната политика на национализма беше, че тя по всякакъв начин се стремеше да се кичи с фалшивия блясък на идеал. Борбата за власт стана борба за право и култура. Егоистичните общности по интереси, които обединяваха едни народи срещу други, се представяха като сдружения и душевни сродства. Като такива те се датираха назад в миналото, въпреки че историята съобщаваше повече за смъртна вражда, отколкото за вътрешно родство.

Накрая национализмът не се задоволяваше в своята поли-

тика с това, да отстрани всяко намерение за осъществяването на едно културно човечество. Той разруши още представата за самата култура, като прокламираше национална култура.“

Виждале как в различните области на живота Алберт Швайцер показва, трябва да му се признае, съвсем ясен поглед. И той намира думи да изрази тази отрицателна страна на нашето време. Така, бих казал, той осъзнава съвсем ясно в какво се е превърнало нашето време чрез голямото влияние на науката. Но той е наясно също, че нашето време е неспособно да мисли – в примера с Макс Рубнер показах това, – така Алберт Швайцер знае също, че науката е станала съвсем безсмислена и затова днес тя не може да има призванието да ръководи човечеството в сферата на културата.

„Днес мисленето не получава нищо от науката, защото последната е станала самостоятелна и индиферентна спрямо него. Най-прогресивното знание сега се съвместява с най-безсмисления светоглед. То твърди, че трябва да има работа само с конкретни констатации, тъй като само при тях науката се съхранявала обективна. Обобщението на познанията и прилагането на получените изводи върху светогледа не било негова задача. По-рано всеки човек на науката бил“, така казва Алберт Швайцер, „същевременно мислител, който означавал нещо в общия духовен живот на своето поколение. Нашето време разви способността да прави разлика между наука и мислене. Затова при нас вероятно още има свобода на науката, но почти никаква мислеща наука повече.“

Виждале, че Швайцер преценява изключително ясно отрицателните фактори и умее също да изрази какво е важно: а именно да се внесе отново дух в културата. Той разбира, че културата е станала бездуховна. Днес преди обяд в педагогическата лекция²² изложих как от онова, което в по-ранно време хората са знаели за душата, са останали само думи. Продължават да се изричат думи за душата, но с тези думи не се свързва нищо

---

²² Виж бел. 13.

реално. Така стоят нещата и с духа. Затова днес не е налице съзнание за духа. Разполагат само с думата. И тогава, ако някой е характеризирал толкова пронизително отрицателната страна в модерната култура, тогава той може най-много да дойде още до това, според известни традиционни чувства, които имаме, когато се говори днес за духа – но именно защото никой не знае нещо за духа, – тогава може да се дойде най-много до това да се твърди: духът е необходим.

Но ако трябва да се каже как духът да проникне в културата, тогава се случва нещо такова – простете за примера: когато бях още съвсем малко момче, живеех в близост до едно село, където на една личност, която принадлежеше към първенците на селото, бяха откраднати кокошките. Стигна се до процес. Имаше съдебно заседание. Съдията искаше да установи колко голямо наказание да определи и за целта беше необходимо да се създаде известна представа за това, какви са били кокошките. И тогава той изиска от въпросната личност, която спадаше към първенците на селото, да опише какви са били кокошките. – Значи, кажете ни нещо по-определено, що за кокошки са били това? Опишете ни ги малко! – Да, господин съдия, това бяха хубави кокошки. – Това обаче не е достатъчно да предприемем нещо, ако не може да ни кажете нещо по-точно. Вие все пак сте притежавали тези кокошки, опишете ни ги малко. – Да, господин съдия, те бяха наистина хубави кокошки! – И така тази личност продължи да повтаря същото. Нищо повече не можа да се изтръгне от нея, освен: бяха хубави кокошки.

И вижте, в следващата глава Алберт Швайцер се заема да каже положително как си представя възстановяването на един целокупен светоглед. „Но какъв“, казва той, „е необходимо да бъде мислещият светоглед, за да могат идеите за културата и изграждащите се върху тях убеждения да намерят в него своето обоснование? Оптимистичен и етичен.“ Те били наистина хубави кокошки! Оптимистичен и етичен е необходимо да бъде той. Да, но какъв трябва да бъде той? Представете си само, ако един архитект трябва да построи на някого къща и той поиска

да узнае каква да бъде къщата, а въпросният човек му отговаря само: къщата трябва да е здрава, устойчива на атмосферни влияния, красива и да може да се живее добре в нея – сега направете плана и ще знаете каква той я иска! Но тъкмо така би било, ако някой каже, че един светоглед трябва да бъде оптимистичен и етичен. Ако трябва да се построи една къща, ще е необходимо да се изработи все пак планът; планът трябва да се изработи конкретно. Обаче толкова проникателният Алберт Швайцер не знае да каже нищо друго освен: бяха наистина хубави кокошки. Или: къщата трябва да бъде красива, а именно трябва да бъде оптимистична и етична.

Той дори отива малко по-нататък, но резултатът не е много по-различен от хубавите кокошки. Той казва например защо мисленето сега толкова много е излязло от мода, защо мисленето е толкова безпомощно и самите философи не забелязват, че то изобщо не е налице повече, но все още вярват, че могат да мислят, така много хора са достигнали до мистицизъм, който иска да се утвърждава независимо от мисленето, който иска да се превърне в светоглед без мислене. Той впрочем казва: да, но защо да не се навлезе в мистицизма и с помощта на мисленето? Следователно светогледът, който се очаква, трябва да навлезе в мистицизма с помощта на мисленето. Да, но как да стане това? Къщата трябва да бъде здрава, устойчива на атмосферни влияния, красива и такава, че да може да се живее удобно в нея. Светогледът трябва да бъде такъв, че да проникне мислещо в мистицизма. Това е точно същото. Действително съдържание никъде не се загатва дори и съвсем оскъдно. Такова изобщо няма.

И тъй, чрез какво се различава антропософията от една такава критика на културата? С констатацията на отрицателното тя напълно може да се съгласи, обаче тя не се задоволява с това да опише къщата така: тя трябва да бъде здрава, устойчива на атмосферни влияния, красива и такава, че да може да се живее удобно в нея, но тя прави планове на къщата, тя скицира действително картината на една култура. Алберт Швайцер се

защитава против това, като казва: „Голямата ревизия на убежденията и идеалите, в които и за които живеем, не може да се осъществи така, че на хората от нашата епоха да се внушават други, по-добри мисли от тези, които те имат. Тя трябва да стане само така, че мнозинството да се замисли върху смисъла на живота ...“ Следователно не бива да се внушават на хората от нашата епоха по-добри мисли от тези, които те вече имат, това не бива да става! Да, но какво трябва да се направи тогава в смисъла на Алберт Швайцер? Той призовава хората да се задълбочат в себе си, да извлекат от себе си онова, което те имат от самите себе си, за да няма нужда да им се внушават никакви други мисли, различни от тези, които те вече имат.

Да, но като потърсиха хората в себе си онова, което те вече имат, настъпи именно всичко онова, което е налице в началото: „Ние живеем под знака на упадъка на културата.“ – „Ние се отклонихме от пътя на културното развитие, тъй като не ни беше присъщо да размишляваме върху културата.“ Да, всичко това се получи поради това – което Швайцер толкова проникателно и с едно задълбочено мислене разглежда, – че хората пренебрегнаха всяко действително конкретно планиране на културата. И сега той казва: не бива хората да възприемат нещо в себе си; те трябва да се задълбочат в самите себе си. – Виждате ли, може да се каже, че не само един Макс Рубнер, който навсякъде показва неумение да мисли, но дори един такъв ужасно проникателен мислител като Алберт Швайцер не е в състояние да направи прехода от една отрицателна критика на културата към признаването на това, което като нов духовен живот трябва да проникне плодотворно в културата. Антропософията също беше налице тогава, когато Алберт Швайцер, както е известно от 1900 г., пишеше тази книга. Той обаче не забеляза нищо от това, че антропософията желае по един положителен начин това, което той критикува само по отрицателен начин: да се вложи дух в културата. В това отношение той дори става твърде духовит. Така той казва приблизително към края на последната част от своето съчинение:

„Размишлението върху смисъла на живота е ценно вече само по себе си. Появили се такъв размисъл отново сред нас“ – това е условно изречение, но влошено, понеже всъщност би трябвало да гласи: ако такъв размисъл се появи отново сред нас! – „то ще повехнат безвъзвратно идеалите на тщеславието и страстта, които сега избухват като зловредни плевели в убежденията на масите. Колко много би било спечелено за настоящите състояния, ако всички ние всяка вечер отделяхме само три минути, за да размишляваме, отправяйки поглед към безкрайните светове на звездното небе...“ – следователно на него му идва наум, че би било добре за хората, ако те всяка вечер поглеждат три минути нагоре към звездното небе! Ако Ви кажат така, Вие съвсем определено не ще сторите така; но прочетете как трябва да се направят тези неща, в моята книга: „Как се постигат познания за висши светове?“ Не се разбира, защо тук изобщо не може да се направи крачка от отрицателното към положителното, не се разбира това! – „... а присъствайки на погребение би било по-добре да се отдадем на размисъл върху загадката на живота и смъртта, вместо да водим безсмислени разговори зад саркофага.“

Виждате ли, когато човек е така негативно настроен, той завършва едно такова разглеждане на културния упадък по следния начин: „Досегашното мислене възнамеряваше да разбере смисъла на живота от смисъла на света. Възможно е да трябва да се примирим с това, че въпросът за смисъла на света ще остане нерешен, и да вложим смисъл в нашия живот от волята за живот, както я намираме в нас. Пътищата, по които предстои да постигнем целта си, може и да се намират още в мрак: посоката, в която трябва да вървим, е ясна.“

Толкова е ясно, колкото беше това, че неговите кокошки били хубави кокошки, и толкова е ясно, колкото е това, когато някой каже за плана на къща: къщата трябва да бъде здрава, устойчива на атмосферни влияния, красива. А именно повечето хора на настоящето смятат като ясно това, когато някой характеризира нещо по този начин, и не забелязват изобщо

колко неясно е то.

„Задружно трябва да се замислим върху смисъла на живота, задружно трябва да се борим да достигнем до един утвърждаващ света и живота светоглед, в който нашият порив да действаме, чувстван толкова необходим и ценен за нас, ще намери оправдание, ориентири, обяснение, задълбочаване, облагородяване на нравите и закалка...“ – Къщата трябва да бъде красива, устойчива на атмосферни влияния и такава, че да може да се живее добре в нея. По отношение на една къща се казва така, а по отношение на светогледа се казва: светогледът трябва да бъде такъв, че да може да предизвика оправдание, ориентиране, обяснение, задълбочаване, облагородяване на нравите и закалка! – „... и вследствие на това ще стане способен да формулира и осъществи окончателни и внушени от дух на истинска хуманност културни идеали.“

Сега ние имаме това. Най-проницателното, напълно признавано в това му качество мислене върху отрицателното и абсолютна безпомощност да се види някъде нещо положително. Онези хора, които днес заслужават най-много похвала – а Алберт Швайцер принадлежи към тях, – са в такова положение. Относно това тъкмо антропософите трябва да развият едно будно съзнание, за да знаят, когато се появи един от онези, които са „философи“ в смисъла на този проницателен Алберт Швайцер, например някой неокантианец, както се наричат, и които изобщо не забелязват, че не само са проспали мисленето, но изобщо не са забелязали и това, как са го проспали. От тях естествено не може да се изисква да разбират антропософията. Обаче трябва да имаме ясно съзнание за това, по какъв начин такива хора, които от Швайцер с право се описват като сънливите философи на 19. и 20. век, сега говорят за антропософията. С ясен поглед в настоящето трябва да гледаме във всички посоки.

Така в една вестникарска бележка се говори за това²³, колко малко постига Бергсон срещу Кант. Но след това се казва:

---

²³ Не е могло да се установи.

още по-малко устояват необузданите спекулации на Щайнер и големите му духовни тиради на едно ориентирано към Кант теоретично познавателно изпитание. Щайнер също смята, че прониква отвъд Кант и неокантианците до по-висши познания. В действителност той изостава далече зад тях и, както може да се установи от неговите съчинения, в ключовите моменти ги разбира напълно погрешно.

Това, разбира се, без всякакво обосноваване се разтръбява просто така в четените вестници по света. И тогава се казва там от тези хора, които могат да мислят така, както може да мисли Рубнер, но които всъщност отдавна не могат да мислят: нужно е само да попитаме науката на настоящето и ще знаем много добре, какво означават всъщност тези мними познания – тези мозъчни мехури, както той ги нарича.

Необходимо е да насочим вниманието си към тези неща и няма да ги проспим. Понеже тази безсмислена наука – както я нарича Алберт Швайцер – може да предяви претенциите си вече в света, а сила тя има засега. Днес много хора казваха, че трябва да държим не на силата, а на правото; но за жалост те наричат след това силата, която имат, право. И тъй, каква галиматия²⁴ той изрича още, смятам да Ви спестя днес, понеже става въпрос за задълбочаване в спиритически феномени, които днес също така трябва да се изследват от науката и така нататък.

Но ако сега бедните студенти пристъпят към антропософията и възприемат „мозъчните мехури“, тогава Макс Рубнер ще им даде съвета: „Всякога има нещо освежаващо в това, да се работи в ново, досега необработено поле на мозъка.“ Някои полета се обработват многократно! Сега, ако там пред бедните студенти в антропософията започнат да се издигат „мозъчни мехури“ и те се заемат да обработят тези мозъци, то мехурите ще изчезнат съвсем определено под палешника. Така че в това отношение отново е вярна историята. Да се проумее онова, което иска да проникне като нещо положително в нашата, спо-

---

²⁴ Безсмислен, неясен брътвеж.

ред най-добрите духове, както се признава, разлагаща се, дори разложена вече култура, да се проумее положителното, това всъщност изобщо не е дадено на най-добрите духове на настоящето, доколкото същите са ангажирани в настоящата култура. При тях всичко си остава, каквото си е, така че, ако трябва да кажат каква трябва да бъде къщата, те не вземат молива или материала за моделиране, за да изобразят къщата – което прави антропософията, – но казват: къщата трябва да бъде красива и здрава, и устойчива на атмосферни влияния, и такава, че да може да се живее удобно в нея. По отношение на къщата се казва така. По отношение на един светоглед се казва, че той трябва да бъде оптимистичен, да бъде етичен, трябва да можем да се ориентираме в него, и всички други неща, които обаче не означават нищо друго освен онова, което Ви казах.

Виждате, че е необходимо – а от самия предмет ще знаете, че е необходимо – понякога да се отиде малко отвъд онова, което протича в цивилизацията. Затова аз направих днешното епизодично разглеждане. Следващия петък ще продължим да говорим за тези неща и няма да се задоволяваме с това, да твърдим, че къщата трябва да бъде красива, здрава и устойчива на атмосферни влияния и такава, че да може да се живее удобно в нея, че светогледът трябва да бъде оптимистичен и етичен и такъв, че да можем да се ориентираме в него и така нататък, но ще укажем действително на действителната антропософия, на духовния живот, от който се нуждае нашата култура.

Размисли върху столетието, 1823 г. – 1923 г.

Дорнах, 6 юли 1923 г.

Днес бих искал да направя един вид преглед на столетието. Предимно външен повод за такъв преглед на столетието може да послужи фактът, че в забележителния роман на френската писателка Жорж Санд²⁵ „Калфата на обиколка из Франция“ действието, което тук не ще мога да разгледам особено подробно, се развива тъкмо през 1823 година, следователно сто години преди нашето съвремие. Ето защо, това е възможност за някои да почерпят вдъхновение тъкмо от този роман, защото с една толкова значима и проникновена фантазия, каквато притежавала Жорж Санд, всъщност се допринася повече за характеристиката на една епоха, отколкото чрез така наречения научен подход към историята. Може да се каже, че с една действителна проникновеност тази писателка е избрала за фон на един забележителен роман времето около 1823 година – и тъкмо по отношение на френската Западна Европа.

Аз, разбира се, няма да се придържам към онзи стил, който е съблюдаван в този роман, но ще се опитам да изведа социалния фон на споменатото време от духовните основи. А именно Жорж Санд е обрисувала поредица от образи, които принадлежат към дребнобуржоазното занаятчийско съсловие, а след това е представила каква роля играят в живота на тези представители на въпросното съсловие преживявания от семейния живот на аристокрацията. Това обаче, което е изобразено великолепно в този роман, е тъкмо социалният живот на занаятчийското съсловие. И може да се каже, че с помощта на онази разлика,

---

²⁵ Жорж Санд, 1804-1876, всъщност Ороп Дюпен, по мъж баронеса Дюеван. Френска писателка. „Калфата на обиколка из Франция“, Париж 1840.

която трябва да е налице тъкмо според народния характер, Жорж Санд е изобразила принадлежността на човека към социалните отношения на тази епоха, която принадлежност ние можем да проследим и по-назад, за да обхванем десетилетия, които, бих казал, с оглед на Франция съдържат същите социални отношения, от които Гьоте е създал своя „Вилхелм Майстер“. Следователно с помощта на онази разлика, която трябва да е дадена чрез народния характер, ние виждаме колко убедително се изобразяват като фон на романа социалните отношения, как човекът израства от социалните отношения, как той показва в определен нюанс своята собствена личност чрез това, че той израства от тези социални отношения.

Вие знаете, че и образите на Гьотевия „Вилхелм Майстер“ също израстват от тези социални отношения. Още през първата половина на 19. век от различни личности е бил правен един вид паралел между социалния фон на романа на Жорж Санд и Гьотевия „Вилхелм Майстер“. Необходимо е, разбира се, както казах, да се съблюдават разликите, които произтичат от народната същност. Гьотевият роман е напълно космополитен, не съдържа нищо национално, не съдържа и нищо политическо. Романът на Санд е изцяло национален, изцяло политически. Това ние естествено трябва да предположим, когато се прави иначе напълно основателното сравнение между двата романа.

Сега тези отношения, които съществуват като социален фон, са действително изключително характерни за вида и начина, по който модерната същност на човека в течение на последните десетилетия на 18. и на първата половина на 19. век се издигнала от определени основи до повърхността на човешкото съществуване. Днес човек трудно може да си създаде представа за това, какви са били нещата преди един век, защото днес човешката личност съществува всъщност сама за себе си в рамките на социалния ред. Дори онези, които са професионално и семейно свързани, изграждат своя живот постепенно така, че се освобождават от взаимовръзките, от социалните връзки, и идват до определена индивидуалност.

В това отношение в развитието на човечеството в Европа тъкмо през 19. век е настъпила огромна промяна и вътрешната душевна конституция с оглед на социалната обвързаност или необвързаност през втората половина на 19. век е много по-различна, отколкото през първата половина. През първата половина човекът се стремял – днес ще се абстрахираме от другите отношения, за да вземем под внимание предимно западноевропейските отношения, – човекът се стремял тогава просто да се постави в някаква социална обвързаност. Той се стремял да се присъедини към онези личности, които имали общи интереси с него, общи интереси, които се състояли, така да се каже, от интересите на съсловието, от една страна, и от интересите на професията, от друга страна.

При селското население, което по онова време било още повече свързано с буцата пръст, се налага на вниманието тъкмо обвързаността чрез земята. При онези обаче, които, макар и израснали от такава селска душевна конституция, все пак чрез своето занаятчийско усърдие успели да достигнат до известно освобождение от земния елемент, наблюдаваме особено тъкмо в това време, че те, бих казал, трескаво се стремели към социализиране. Забележително за тази първа половина на 19. век, значи за онези времена, по отношение на които днес предприемаме преглед на столетието, е това, че въпреки класовите и кастови връзки и професионални взаимовръзки, които съставляват външната замазка за такива социализирания, все пак навсякъде съществувал един духовен, конкретно духовен фон за тях.

Във френския характер всичко наистина се сраства с националното. Ако бихме разгледали същите отношения – което навярно можем да направим по определен начин – с оглед на немската същност, ще трябва от самото начало да укажем на това, че например немският чирак по време на своите странствания странствал и извън страната, че той не се съобразявал с политическите граници, когато се касаело за това, да търси такова социализиране, както го очертах. Френската същност, която е напълно национална, позволявала на занаятчията да

пътува само в границите на Франция.

Но там, в границите на Франция, се установявали тъкмо такива връзки според класи и професии, които трескаво се търсили и в основата на които навсякъде може да се види влиянието на духовните импулси, които вливали сили в човешките души. Тези занаятчии се чувстват, когато пътуват от град на град, в един вид духовно отечество поради това, че във всеки град те намират онази общност, към която принадлежат. Приемали те в една общност в някой град, а общността се простирала из цяла Франция. Както казах, така било преди един век. Когато по онова време занаятчийският чирак пътувал, той намирал в града, в който искал да продължи своя занаят, същото сдружение. Той нямал нужда да носи със себе си някакъв писмен документ, но си служил с някакъв отличителен знак, определено ръкостискане или друг отличителен знак. Когато той показвал този отличителен знак, знаели, че той принадлежи тъкмо към това сдружение, клонове от което можели да се намерят във всички градове.

И тъй, такива сдружения – трябва да подчертавам това всеки път отново – били свързани изобщо навсякъде с определени духовни основи, и в случай че поискаме да изследваме сериозно и честно тези неща, може наистина да се изправим пред известни трудности да разберем от какво естество са тези духовни основи.

Така във Франция в споменатото време съществували по същество две такива занаятчийски сдружения. Едното се наричало „Loups devorants“ или „Loups garous“. Това било едното. Другото се наричало „Gavots“. И двете били така конституирани, както описах, и двете имали обичая във времената, в които можели да се посветят на един въпрос, да провеждат събрания, които навсякъде в различните градове протичали по еднакъв начин. На тези събрания, първо, се извършвало грижливо идентифициране на отличителните знаци; след това имало празненства, по време на които се говорило в символи, и със символи се украсявала празничната зала. Имало празненства,

на които се разказвали легенди, чрез които такива сдружения се проследявали далеч назад в историята. Така при „Devorants“, при „Loups garous“ – ако поискам да употребя една немска дума, трябва да кажа „върколаци“, – цялата история на това сдружение извеждали от цар Соломон и разказвали една легенда, която водила началото си от цар Соломон. При „Gavots“ легендата, която се разказвала в най-различни версии, водила началото си от фригийския архитект Хиерам Абиф. Тези сдружения се отличавали чрез най-разнообразни неща. И само ако грижливо се задълбочим в техните традиции, можем постепенно да проникнем до духовните причини, които членовете напълно са съзнавали.

Така важна разлика между двете била тази, която се отнасяла до приемането или до особености, свързани с това, че в някой град имало и двете сдружения. Имало както Devorants, така и Gavots в различните градове. Съществувал строгият обичай, щото никой да не се наема на работа в някой занаят – следели за това много внимателно, – без посредничеството на такива сдружения. Следователно членовете на Devorants били в едното сдружение, а членовете на Gavots в другото. Всеки, когато идвал в един град, се обръщал към неговото сдружение, и то му осигурявало тогава съответното място в неговата професия, след като същият се е удостоверявал според правилника, т.е. след като ставало ясно, че в случая имат работа с такъв, който принадлежи към сдружението.

Случвало се, естествено, в търсене на работа понякога да пристигнат в един град много повече хора, отколкото били свободните места. Ръководствата на двете сдружения от самото начало не знаели как да се справят при такива ситуации. Ставало въпрос за това, дали при това търсене на работа да спечелят Devorants, т.е. дали Devorants да осигурят повече работни места на тези, които пристигали, или Gavots да спечелят, да осигурят повече работни места.

Характерно било, че се стигало обикновено до ожесточени вражди между двете сдружения като такива, и както днес

има всякакви много по-тривиални, но по-брутални, бих казал, разисквания между различните лидери на синдикатите, така и тогава имало мерки, с помощта на които се отсъждало, дали в един такъв случай трябвало да спечели едната или другата партия. Devorants обикновено не предлагали нищо особено, но се струпвали на обществените места и напердашвали Gavots. Напротив, Gavots предлагали да се обяви някакъв конкурс и след това съдиите от двете партии трябвало да решат заедно, дали представителят на Devorants или този на Gavots се е справил по добре. Това е една твърде значителна разлика. Devorants били склонни по същество чрез побой и външни похвати да вземат решение, а Gavots чрез по-духовни методи, и по такъв начин се случвало, че понякога обичаят на едните, а друг път обичаят на другите удържал победа. Това е такава разлика, която указва на това, какви са скритите духовни причини.

Друга разлика, чрез която може да се вникне в тях, била тази, която се отнасяла до начина, по който всяка от двете партии погребвала своите мъртъвци. Gavots погребвали своите мъртъвци така, че те вървели мълчаливо зад ковчега. Ковчегът мълчаливо бил спускан в гроба. Отляво и отдясно на гроба стояли най-изтъкнатите членове на съответното сдружение, и те произнасяли над гроба, шепнейки си един на друг, определени тайнствени слова. А след това образували един вид кръг и отново говорили с тайнствени слова.

За разлика от тях Devorants съпровождали своите мъртъвци с пронизително огласяване – бих искал да изразя това по следния начин: ако се намираме далече и чуваме, как върви погребалната процесия, и особено, когато е при гроба и докато се хвърля пръст върху ковчега, то в далечината това огласяване наподобява вълчи вой. Но това бил изобщо начинът, по който членовете на това сдружение извършвали честно казано погребението. Те се придържали към възгледа, който извеждали от древни традиции, че човек трябва тогава да усилва и нюансира своя глас така, че да прозвучава страшно и злокобно, сякаш във физическия свят прокънтятват звуците от онзи свят, в който

мъртвецът влизал непосредствено.

Тук вече имате указание за това, как при тези сдружения съществували традиции от древни времена, които произхождали от древни познания. Погребалните обичаи на Devorants били изобщо такива, че те вземали предвид това, което древните мирогледи съдържали относно, да речем, чистилицето, както също се нарича, относно Камалока и подобни. Обаче изразът: вълци, „loups“, указва сам на това, какво всъщност е лежало в основата. С тези думи, или поне с идеята, която може да се изрази с тези думи, в много тайни учения се обозначавало онова, което действа в човешкото астрално тяло, когато интелектът е изолиран, следователно когато липсва регулаторът на мозъка. Това, което там се проявява от дълбините на човешката природа по страстно емоционален начин, което особено се проявява в желанието да бъдем по такъв начин заедно с другите хора, че, колкото и невероятно да е, да желаем силно дори тяхната кръв, това обозначавали в много тайни учения с вълк. Така че може да се каже, ако искаме да преценим съвсем честно и правилно нещата, че тези Devorants смятали всъщност, че по един такъв повод, като при погребение, те трябва да се държат така, като че ли са напуснали своето физическо тяло, особено мозъка.

И такива били и празненствата. Докато празненствата на Gavots били тихи и кротки, празненствата на Devorants били шумни и буйни. Като че ли на тези празненства се изживявало развихрянето на астралния свят. Символите, които играли голяма роля при тези празненства, съставянето на легенди, всичко това показвало, че в тези случаи се представяло по един необуздан начин това, което в древни времена е било различно.

От друга страна, е вече показателно това, че другата партия носи наименованието Gavots. То идва от „gave“. Това е името на съвсем малки духове, които се спускат от гъсто залесените повърхности на пиренейските склонове, които не привличат вниманието върху себе си, но които все пак се спускат от върховете на Пиренеите, бих казал, се открояват като съвсем малки елементарни духове спрямо иначе спускащите се

от върха на испанската планина хора на Граала. Следователно принадлежащите към тази друга партия, Gavots, се чувствали подобно на малките духове, които обаче се числяли към армията на рицарите на Граала.

Следователно, докато едната партия, Devorants, искали да изтъкнат повече това, което живее в човешката астралност, Gavots искали да изтъкнат повече това, което се намирало в аза според тогавашното схващане. По такъв начин в основата на противоположността между тези две партии лежи действително противоположността между човешката астралност, астралното тяло и човешкия аз. И фрапиращото, изключително интересно е това, че през първата половина на 19. век ние още имаме сдружения, които упражняват твърде голямо влияние, твърде голяма власт в рамките на съсловieto и професията, където е обичай да се присъединяваш към тях, и които стояли здраво върху такива духовни основи.

Положението е изобщо такова, че човек желае да изгради социалните си връзки във външния свят, разбира се, защото животът го изисква, според професията и класата. Затова такива сдружения използват като замазка тъкмо професията и класата. Но такива сдружения през първата половина на 19. век биха намирали още съвсем непонятно това да бъдат само синдикати, професионални асоциации. Външно те били професионални асоциации, както човекът външно има физическо тяло. Вътрешно обаче те били душевно-духовно конституирани, отдавали изключително голямо значение на своите отличителни знаци, на своите символи, живеели с тях и държали на това, чрез тези символи да се съхрани чистия характер на сдружението.

Обърнете внимание на огромната разлика на това време от нашето. Трябва да имате предвид само, че това, което хората научавали тогава в училище, било изключително незначително, духовното образование, което притежавали тези хора, достигало при тях не по пътя на училището. В училище те научавали оскъдно да четат и пишат и малко да смятат. Всичко останало за широката маса на населението се явявало едва по-късно в

организирания с оглед на школуването цех. Все пак тези широки маси на населението не били невежи в онези времена. И това е печалното в нашата историография, че всъщност историята се възстановява винаги само според такива документи, които се намират в държавните, градските и подобни архиви. Това обаче изобщо не е пълната жива история. Тази ще открием едва когато можем да разгледаме какво живее там в душата, в духа на един човек от онова време, в някоя професия, в някоя класа.

И тъй, хората, които били изключително авторитетни за общия професионален живот, черпели това, което съставлявало духовното съдържание на душата им, от тези събрания при техните сдружения. Затова те нямали школко абстрактно образование. Понеже своеобразното на образованието, което се провеждало в училище, е това, че то придобивало един интелектуалистично-абстрактен характер. Във всички тези сдружения образованието нямало интелектуалистично-абстрактен характер, а образно-символичен характер, тенденцията да се схване светът в образи. Човек говорел, когато говорел за света, в образи, и получавал образите от тези сдружения. И той бдял над образите, които той получавал в едно или друго сдружение, защото знаел, че в знанието на такива образи и боравенето с тях при затворените общества волята се привеждала в определена посока, но преди всичко се калявала. Докато абстрактното образование оставя волята изцяло незасегната, тези хора, които получавали своето образование по този начин, били овладявани в цялото си същество. Те били в известен смисъл като цялостни хора всякога представители на това, което духовно живеело в тези сдружения.

И така, нещата с тези сдружения били действително такива. И за 19. век ще имаме една социална история едва тогава, когато се установи по правилния начин следното, когато признаем, че там, в такива сдружения живеели духовните течения, които живеели във всички занаятчий, следователно във всичко онова, което се намирало по средата между селското съсловие и аристокрацията, живеело във всички тези души. Това, което

живеело в душите на тези хора, не ще узнаем от днешната история, защото те изобщо не се грижили за тези неща.

И ако погледнем сега в средата на 19. век, тогава се появяват изведнъж идеи. У политическите партии, които се образуват около средата на 19. век, се появяват всякакви идеи, у политически оцветените поети се появяват всякакви идеи. Що за идеи са това? Който познава историята, действителната история, той знае: тези идеи живеят в такива сдружения, там те не се записват. Но тогава се намират хора, които се заемат да запишат всичко, да отпечатат всичко. Това взема широки размери, това се разпространява тъкмо около средата на 19. век. Членовете на такива сдружения биха били благодарни за това, ако някакъв журналистически начин на мислене би се наложил в тяхната среда. Тогава те щяха много скоро да прибегнат до средството, да помолят съответния господин да затвори вратата отвън! Тогава всичко било свързано с живо човешкото.

Сега такива хора, които нямали повече усещане за това живо човешко, внесли това в поезията, в журналистиката и във всичко онова, което около средата на 19. век, така да се каже, започнало да доминира в света. Тогава това се вливало от долу нагоре, но често потокът горе ставал твърде мътен и тази мътилка след това се разказвала в историята. Тази история обаче не е истинска, понеже тя не знае къде са причините за такива неща; тази история избледнява всичко и го окарикатурява, влошава и тривиализира. В такива сдружения живеело нещо с характера на изключителна дълбочина, което по-късно било напълно тривиализирано. Фактически тези сдружения внушавали на принадлежащите към тях известно влечение на душите им към духовния свят в цялата му широта.

Сега трябва да вземете под внимание, че годината 1823 е избрана добре, за да се онагледят това, понеже тогава имали общо взето от доста години зад себе си нивелирането, изравняването на Френската революция. Тези неща обаче, макар и толкова години след Френската революция, се били запазили в пълна жизненост. Хората говорели за идеите на Френската

революция; относно начина, по който получавали обществено положение, относно начина, по който се отивало при друг човек, когато се местели от един град в друг, всичко това ставало според обичаите, които били валидни в тези общества. Човекът се чувствал вкоренен в социалния живот чрез това, че се чувствал член на такова общество.

Помислете, съвременният живот, който води, и то основателно, от една страна, до индивидуалност, до свобода, започва, както често съм излагал, през 15. век. Старите връзки, старите обвързаности тогава не сплотявали хората повече. Колкото по на запад отиваме, толкова по-малко хората се сплотяват от тези стари връзки. Колкото по на изток отиваме, толкова по-голяма роля играят още кръвните връзки, защото там са се запазили старите обичаи. Но колкото по на запад отиваме, толкова повече се изолират хората, толкова повече се индивидуализира социалната връзка. Обаче хората чувстват, че не могат още да бъдат напълно предоставени на самите себе си, понеже пълната предоставеност на самите себе си ще е състояние, което ще трае две хилядолетия от 15. век насам, а сега ние сме едва в първото хилядолетие. Наистина тъкмо през 19. век настъпи огромен обрат. Но ако се абстрахираме от – както често се наричат – от най-изтъкнатите слоеве на обществото, били те най-изтъкнатите на външната аристокрация или на духовната аристокрация, ако се абстрахираме от тези и насочим вниманието си към широката маса на човечеството, тогава трябва да кажем, че тя се брани срещу индивидуализирането. Тези, които са обхванати от индивидуализиране, също се бранят от него. Аристокрацията, духовното съсловие, могат да са сплотени, те запазват връзките си; занаятчийското съсловие се изтръгва от връзките. Това, което се търси в тези сдружения, е тъкмо трескав стремеж към обвързаности, които не са налице повече исторически, които трябва да се създадат.

И така, от 15., 16. век насам виждаме вече в такива социализирания, които се държат сплотени чрез духовни средства, тъкмо сред онези, които като занаятчии се изтръгват от

селския труд и които не се издигат до благородничество или до по-висшите духовни съсловия, свещеничество, писарство и така нататък – как при всички тях се намира именно този стремеж да бъдат сплотени. И е забележително да се види как сплотеността там още не се търси в същата професия, но – въпреки че човек се изолира в професията, въпреки че професията образува рамката – как тя се търси в духовното, душевното, как човек се чувства като човек само тогава, когато, от една страна, има работа, от друга страна, в работата има свободата да може да се впише в един образен възглед за живота и света, следователно, когато това се възприема в неговото човешко битие. Характерно за големия обрат през 19. век е това именно, че се загубва тази склонност към духовното, че тя наистина се запазва в абсурдността на всякакви тайни общества, но че тези тайни общества не се намират повече във връзка с реалния свят. Това са масонски и други тайни общества, които подражават на това, с което се занимават в такива външни професионални общества, но вътрешно сплотени чрез духовни връзки социализации. И ако вземем предвид, че тези два аспекта, Devorants и Gavots, водят до по-голяма грижа за астралното в човека, до по-голяма грижа за азовото начало в човека, тогава ще имаме свидетелство за това, как в историята на човечеството действа нещо, което разпознаваме като импулси в структурата на човешката същност.

Ако обърнем внимание на географския момент, ще видим, въпреки че Devorants и Gavots имало всъщност в цяла Франция, че в севернофренските градове били разпространени повече Devorants, а в южнофренските градове – повече Gavots. Това е свързано с обстоятелството, че в действителност онова фино нюансиране между по-южния, топъл климат и по-северния, по-студен климат се проявява така, че по-студеният климат формира повече астралното, а по-топлият климат – повече азовата природа на човека. Затова виждаме също, колкото повече навлизаме в горещите зони, как разликата в оцветяването на кръвта между артериите и вените е по-малко диференцирана,

докато на север хората имат силно изразени червени и сини вени. Разликата между червени и сини вени изчезва толкова повече, колкото повече навлизаме в горещите зони. Колкото по-малко диференцирани има човек тези две разновидности, артериалната и венозната кръв, толкова по-дълбоко е потопено в неговия аз астралното му тяло, а с него и настоящата аз-конфигурация; ние откриваме толкова повече аз, колкото повече навлизаме в по-горещия климат. Интересно е, че и външното географско разпространение е свързано с това, което просто от географска гледна точка прави човека повече аз или повече астрално тяло.

И така виждаме, ако проследим историята, че външните сили в историята можем да познаем само когато знаем, дали при една или друга концентрация на хора намираме повече активно астралното или азовата същност. Едва когато познаваме астралната същност и азовата същност, можем да проследим наистина движещите сили на историята, докато това, което се намира в историческите книги днес, можем да сравним с един невеж служител в телеграфна служба, който е решил да напише книга върху електрическата телеграфия, изхождайки от своите знания, понеже той е уверен, че разбира по-добре това от онези, които са го учили, тъй като е постоянно тук. Така приблизително отношение към фактите имат историографите, които живеят днес. Едва онзи е наясно с фактите на историята, който познава вътрешно действащите сили. Тези обаче можем да почерпим само от вътрешното познание на човешката същност. И само така можем да познаем също и географията. Географията ни показва, че хората са разпределени по раси върху различни области на земята. Да, расите се различават не само чрез цвета на косите и чрез конфигурацията на носа, но те се различават и по начина, по който етерната, астралната и азовата същност са включени в човека. Всичко това произтича от духовното.

А във времената, за които говорих днес, за да направя преглед на столетието, хората също и в това, което те произволно формирали като сдружение, се насочвали според духовни,

действащи в различни региони импулси. В северна Франция се търси онова, което въздейства, като се изхожда повече от астралното, а в южна Франция – по-скоро това, което въздейства, като се изхожда повече от аза.

Но за да стане човечеството едно цяло върху земята, е необходимо тези разлики отново да се смесят помежду си. И затова виждаме, че колкото по-дълго съществуват тези сдружения, толкова повече се заглаждат общностните различия, толкова повече се смесват помежду си членовете на сдруженията. В края на 18. век или преди Френската революция намираме с какъв огромен ентузиазъм, истински гняв и емоция някои принадлежат към своето сдружение, как там влагат цялото своето честолубие, ако са „Gavots“, да победят по духовен начин, ако са „Devorants“, да победят с тояга в ръка. Цялото човешко битие се ангажира, за да се остане по един достоен, правилен начин в едно такова самосъздадено сдружение. Тези сдружения се осланят на това, което е разпръснато върху земята по духовен начин като импулси.

В тези неща ни се разкрива, с каква бързина се променя човешката душевна конституция с течение на времето. Хората живеят всъщност толкова сляпо, когато смятат: аз живея точно така, както е живял и моят баща. За днешните времена това може още и да е правилно, въпреки че който познава днес децата, знае много добре, че те по своята душевност не приличат толкова на своите бащи, когато те са били на тази възраст и така нататък. Но ако се върнем около век назад, тъкмо тогава, когато около средата на 19. век се е извършил онзи значителен обрат, ще открием каква огромна разлика е настъпила в конфигурацията на човешките социални връзки.

И това преобразяване на социалната същност е история, а не това, което се намира в архивите. И от непретенциозната книжка, която един дърводелски калфа е написал, предполагам около 1821 г., като един вид катехизис за своите скитащи другари калфи, където се привежда само външно, какво се случва някому, как трябва да се пътува и подобни, от тази непретен-

циозна книжка може да се добият изключително много исторически сведения, стига да сме в положение да се придвижим от външното до историческия фон²⁶.

Виждате, че и в детайлите нещата са така формирани, че действителната история може да бъде оживена също само от духовната наука. И затова духовната наука не е едно увеличение на знанията, не е нещо, което би образувало пряко продължение на това, което днес обикновено се учи в училищата, но духовната наука може да се сравни с едно пробуждане по отношение на света, с едно събуждане. Другата наука – и това може да смятаме за наша тайна – може да се сравни по-скоро със завиването през глава. Антропософията обаче трябва да бъде действително събуждане. Затова тя пробужда и с оглед на историческите отношения.

С това исках днес, тъкмо в 1923 г., с оглед на отделни конкретни факти да мотивирам един преглед на столетието, който перспективно трябваше да се върне назад тъкмо до 1823 г. Романът на Жорж Санд може да бъде само външен повод, понеже тя естествено е имала предчувствие за онези скрити духовни причини. Обаче тя с известна инстинктивна гениалност по великолепен начин постави действието в годината 1823, изобщо в онова време, така че аз се почувствах подтикнат да продължа наблюденията тъкмо от 1823 до 1923 г.

---

²⁶ Става дума за Агрикол Пердиге, наречен Avignonais la vertu. Дърводелец, през 1823 г. станал член на „gavots“. Неговата първата публикация „Devoirs de liberte. Chansons de compagnons“ излязла през 1834 г.; тя се раздавала безплатно на членовете на еснафското сдружение. В основата на романа на Жорж Санд лежи книгата на Пердиге „La livre du campagnonnage“, Париж 1839.

Обществени формации в Централна Европа

Дорнах, 7 юли 1923 г.

Вчера се опитах да направя нещо като преглед на столетието, като Ви описах как предимно в западните европейски райони човекът се внедрявал в социалните връзки, които били свързани, от една страна, с класата на народа, от друга страна, с професионалния живот, и видяхме, как в основата на тези сдружения, на тези социализирания е лежало нещо духовно. Да, ние трябваше дори да проникнем до астралното и до азовата същност на човека, за да можем да изследваме двете противостоящи едно на друго професионални сдружения, „Devorants“ и „Gavots“. И своеобразното на тези сдружения, които, както казах, принадлежат повече на западните райони на Европа и в които се развила новата цивилизация предимно на запад, същественото на тези сдружения е, че човекът се чувства внедрен в такава общност с цялата своя душевна конституция и че също и различните отличителни знаци, символите, за които Ви говорих, легендите, имат някакво отношение към професионалния живот, въпреки че имат един напълно духовен фон.

Не би било възможно да обрисувам живота например на централноевропейските райони така, както вчера Ви обрисувах живота преди едно столетие по отношение на западните европейски страни. Затова трябва да е разбираемо, че когато Жорж Санд поискала да напише един роман, в които си поставяла известни социални проблеми, тя избрала като фон тези социализации. Може изобщо да се каже: също и Гьоте се е стремил със своя „Вилхелм Майстер“ към нещо подобно. Той е искал да изобрази как човекът е свързан с човечеството и с духовния и професионален живот на човечеството, как се развива отделният

човек из човечеството. Гьоте направи опит да постигне това в своя „Вилхелм Майстер“. Няма съмнение, че той щеше да избере, ако за него това би могло да е реалността, също такива занаятчийски сдружения за основа като Жорж Санд. Той не го направи, защото в областите, към които принадлежеше Гьоте със своето образование, това просто не беше възможно.

Своеобразното в случая е това, че в Централна Европа, откакто изобщо в човечеството се появи това, което често съм обозначавал пред Вас като интелектуализъм, следователно от 15. век, човешките проблеми се схващали доста по-различно, отколкото на запад. Вчера трябваше да Ви обрисувам как отделният занаятчия извършва своето пътуване из Франция, как той влиза в някой град в една такава, почти може да се каже, тайна връзка, как получава там своите отличителни знаци, как той, след като е започнал своето странстване като калфа, намира в някакъв друг град подобен клон на неговото сдружение: той се идентифицира там, той се приема съответно в рамките на този клон на сдружението. Такива били нещата, както казах, още изцяло през 1823 г. И тези сдружения тогава влияели дълбоко върху живота на съответното съсловие.

Така не би могло да се обрисува положението за Централна Европа. За Централна Европа би трябвало да се каже, че там всякога, от началото на тази нова епоха, значи от 15. век, в човека е бил налице стремежът да се култивира индивидуалността, човешкият аз. Немало е толкова интензивна връзка между отделния индивидуален човек и неговата професия или неговата обществена класа, както на запад. Затова нещата били такива, че човекът приемал своята професия – би могло да се каже: *sine ira* (без гняв) – по един повече външен начин. Той не се сраствал толкова със своята професия, той не свързвал своя духовен живот със своята професия.

Наименованията, символите на запад се заимствали от основните професии. В Централна Европа случаят не бил такъв. Там нещата били по-скоро такива, че духовният живот бил повече обособен от професията, бил също повече обособен от

обществената класа. Разбира се, хората също били включени в една обществена класа, но когато се обръщали към духовния живот, този духовен живот бил в по-голяма степен независим, както от професията, така и от обществената класа. Затова човек живеел повече така, че се освобождавал в своите мисли напълно от професионалния живот, когато искал да се посвети на духовността. И затова в Централна Европа се култивирали особено онези клонове на духовността, които не са имали нищо общо с професионалния живот, нищо общо с класовия живот.

Отношението на човека към света се схващало без оглед на нацията, без оглед на някаква национална връзка. На преден план там стоял човекът като такъв. И тогава, когато отделният човек, да речем, също занаятчията, искал да се отдаде на духовен живот, той правел това като отделен човек. Той размишлявал върху задачите на живота повече като отделен човек. В началото на 19. век той притежавал малко повече поради някакви обществени връзки от един такъв духовен живот, както вчера го описах. Затова духовните стимули в Централна Европа се развили по един съвсем различен начин.

Отделният занаятчия, който имал особената склонност да потъва в мисли, който, ако използваме повече южнонемския израз, ставал мъдруващ (Sinnierer) – там разполагат с прекрасната дума мъдруващ (Sinnierer), – който следователно много размишлявал, той се запознавал с остатъците от това, което било запазено от познанията на древната алхимия, което следователно нямало нищо общо с някаква класа, с някаква националност или с една професия; той се запознавал с това, което било останало от древната астрология. И това, което възприемал по този начин в себе си, той пазел като важно и ценно за околните съкровище. Той обикалял много от място на място. Бил обаче винаги само отделен човек, който не използвал отличителни знаци, а се явявал само като човек. Първоначално употребявали странни наименования за един такъв човек. Тези наименования се появили във времето, когато положението с възгледите от древни и нови времена било съвсем хаотично; и онзи, който

се откроявал от народа, първоначално не гледали с добро око на него. Такива мъдруващи хора били смятани за особняци. Наричали ги „рицари на шпората“, когато се изявявали по този начин. И един такъв човек трябвало да си извоюва уважение едва чрез това, че той имал какво да каже на хората, че се срещал с хората. Тъй като не се създавали постоянно поддържани връзки, той трябвало да си извоюва уважение при хората, с които се срещал, които очаквали да научат нещо от него, едва когато се появявал случай. И благодарение на това, че той отстоявал това, което бил измъдрувал, той добивал известно влияние. И много преди това, преди да дойде някой така, вече се говорело по неопределен начин, че някой щял да дойде.

И тъй, първоначално това изглеждало странно на хората, но след това, когато той напуснал мястото, размишлявали дълго върху това, което един такъв мъдруващ човек бил казал, един толкова интелигентен човек, който притежавал толкова много знания в главата си, че изобщо не били в състояние да схванат как човешката глава може да бъде толкова необятна, че да обхваща всичко това в себе си.

Следователно целият маниер, според който си служили с духовния живот в сферата на човешкото, бил просто различен. И затова било необходимо, щото в западните страни образованието да остане много по-популярно, много повече разпространено, понеже то било свързано с професионалния и класовия живот. В Централна Европа, напротив, се появила постепенно тази пропаст между образованите и голямата маса, която повече не можела да бъде приобщена. Е, това наистина, тази пропаст между онези, които в последствие съобразно изискванията на по-новото време обобщили това, което било останало от древната мъдрост – било тя алхимическа, било тя астрологическа, – и от това становище се вглеждали по-дълбоко в човешкия живот, и онези, които останали само при подчинените образователни понятия на един религиозен живот, тази пропаст била свързана многократно с дълбоката трагедия на централноевропейския живот.

Тези отношения имал пред себе си Гьоте. Така че в своя „Вилхелм Майстер“ Гьоте не е могъл да обрисова нещата така, както Жорж Санд в романа си „Калфата на обиколка из Франция“. Гьоте обрисувал отделния човек, отделната човешка индивидуалност, нейното отношение към по-горните, както и към по-долните светове. Така във Франция се натъкваме до известна степен на въздействието на астралното в Devorants, на въздействието на аза в Gavots, това пронизвало с влиянието си учрежденията. В Централна Европа се търсело как човекът е свързан, от една страна, с небето, от друга страна, със Земята.

По един прекрасен начин – но, бих казал, твърде много образователно сублимиращо, прекалено абстрактно – Гьоте вложил онова, което общо взето живеело в Централна Европа от 15. век като човешко знание и човешка мъдрост, в двата образа, които се явяват в неговия „Вилхелм Майстер“: в Макария, от една страна, и в Медиумката (Metallfühlerin), от друга страна.

Там се явява този забележителен образ в Гьотевия „Вилхелм Майстер“, Макария, зряла женска личност, която чрез своето болезнено, болнаво същество е съвсем малко свързана със земния живот, която, така да се каже, напълно се е изтръгнала от земния живот, която почти не се движи в земните пространства, която се почита от всички, които са около нея, от всички семейни членове в по-тесен, но и в по-широк смисъл, и която чрез това, че е станала независима от земното, е развила един забележителен космически живот. И този космически живот, който Гьоте описва така, като че ли Макария съпреживява своеобразието на звездите, а не своеобразието на Земята, води до това, че, така да се каже, всяко физическо наблюдение на света изчезва от духа, от душата на Макария и тя напълно се предава на космическите законосъобразности. Но колкото повече тя се предава на космическите законосъобразности, толкова по-малко значение започват да имат за нея земните природни закони, толкова повече природните закони се превръщат в космически морални закони. Тя се превръща в морален авторитет за всички, които се запознават с нея. И тя отстоява не една моралност,

която почива върху заповеди, не някаква моралност, която е заимствана от едно или друго място, но отстоява моралност, която се явява на човека, който се освобождава от земното, но още го носи в себе си, така, като че ли е била открита от самите звезди в звездния им път. И това, което Макария с нейния звезден поглед възвестява по този начин на нейното обкръжение, това се интерпретира от нейният приятел, астрономът, който обаче сега става ученик на ясновидката в космическите светове.

Гъоте е изобразил само по един изящно сублимиран начин, в една по-висша обществена класа, онова, което Вие трябва да си представяте живо навсякъде още за първата третина на 19. век. Трябва да си представим например, че по това време още имало, разбира се, разпръснато, семейства, чиито членове, членове от женски пол, от определена възраст нататък ставали неспособни да се движат повече по земята, които били приковани към леглото, чиято кожа ставала бяла и прозрачна, разкриваща по този начин забележителното движение на сините вени по повърхността на тялото, и които рядно говорели. Когато обаче те говорели, всички, които принадлежали към обкръжението им, слушали внимателно това, което било произнасяно, понеже тогава тези женски личности се оказвали такива ясновидки, каквито Гъоте само типизирано изтъкна в своята Макария. През първата третина на 19. век навсякъде в Централна Европа все още можем да намерим цикли от легенди. В тях се разказва: там и там, в онова място се намира такава ясновидка; чрез своята пророческа дарба тя била изрекла това или онова. – И такива неща се разпространявали във всички области. Те се разпространявали с онази поезия, която била възможна в обществения ред на хората, когато нямало още вестници, понеже вестниците всъщност допринесли ужасно за унищожаването на духовния живот.

Следователно по такъв начин в своята Макария Гъоте ни представя един такъв образ. И сега на определено място в „Години на странстване“ на тази Макария противостои Медиумката. Неин приятел е Монтан. Медиумката усеща това, което

протича във вътрешността на Земята, следователно, бих казал, усеща изцяло духовното на земната природа. Тя умее да говори за тайните на металите в Земята, тя умее да говори за това, как отделните метали въздействат върху човека. И Монтан интерпретира това, което се случва в Медиумката, точно така, както астрономът интерпретира онова, което се открива чрез Макария.

Така по един изключително интересен начин Гъоте е противопоставил на космическата ясновидка тази медиумка, която разкрива тайните на Земята чрез една особена вътрешна структура – отново една донякъде болнава вътрешна структура. Гъоте показва, че той не търси онова, чрез което човекът е дееспособен, чрез което човекът преди всичко може да върши делата си на Земята, нито при онези, които живеят, от една страна, в космоса, нито при другите, които, друга страна, живеят във вътрешността на Земята. Той търси това, което прави човека дееспособен за земния живот там, където човекът не знае нищо за двете способности в състоянието на своето съзнание, където те, тези две способности, действат несъзнателно, но където, както в кобилищата на везната, има баланс между двете.

Гъоте не знае какво лежи там в основата. Но той самият чувства – чувства това, придържайки се към едно древно образование – как тези две крайности на живота, крайности на духа, си взаимодействат и всъщност превръщат човека в истински човек, когато не предизвикват едностранно едната или другата, но когато те двете изчезват със своята особеност, обаче действат заедно и предизвикват равновесие в човешката природа.

Днес, когато можем да говорим от становището на антропософията, можем да кажем: тук имаме най-напред в човека горния човек, нервно-сетивния човек; тук имаме средния човек, ритмичния човек, и тук имаме долния човек, човека с оглед на обмяната на веществата и крайниците. Ако при човека преобладава горният човек, ако той не е балансиран с долния човек, благодарение на това, че, така да се каже, чрез едно патологично развитие, както при Макария, целият човек с оглед на обмяната на веществата и крайниците е изпаднал в един вид вцепенение,

в такова вцепенение, което още не отнема живота, но което прави човека неспособен да се движи в земното пространство, следователно преобладава ли в една такава личност активността в главата, тогава човекът се превръща в космически визионер, в космически ясновидец. Отстъпи ли назад, както при Медумката нервно-сетивната организация, и се развие особено силно системата на обмяната на веществата и на крайниците, тогава човек живее предимно със земното, с въздействието на металите в Земята, с минералите в Земята. А в средния човек се намира балансът.

По такъв начин Гьоте искал всъщност да загатне на това място в своя социален роман, „Вилхелм Майстер – години на странстване“, как в Централна Европа било търсено човешкото, как човекът, от една страна, бивал структуриран според космоса, от друга страна, според земното и как истинската човешка същност се състои в баланса между двете.

Много, изключително много са размишлявали върху този баланс между астрологията с нейния поглед нагоре и алхимията с нейния поглед надолу. И ако се открояват отделни такива фигури, като Парацелз, като Фауст, които се местели от място на място, за да поразяват хората с това, което те като размишляващи знаели за тези тайни, така че хората слушали внимателно това, което човекът може да знае за човека, ако отделни такива значителни личности изпъквали, то те не били единствените. Незначителни Парацелзовци, незначителни Фаустовци имало навсякъде, които само не странствали толкова много, но се задържали на една по-малка територия. И което днес отново се узнава относно тайнствеността на вълшебната пръчица, това е нещо, което тогава е било доста често срещано явление. Тогава често се е случвала следната история.

Появявал се на някое място един такъв вгълбен в себе си човек и импонираше на хората с това, което той имал да каже за горния и долния свят. И ако той успявал да впечатли силно хората, ако те започвали да вярват безусловно в неговия авторитет, те му казвали накрая: но, майсторе, сега ти трябва да

направиш още нещо, което е важно за нас. Знаеш ли, имаме нужда от кладенец и ти трябва да ни кажеш къде да се построи кладенецът. – Тогава същият, който бил дошъл по тези места като вглъбен в себе си човек, тръгвал заедно с хората в околността и на определени места се спирал и отново тръгвал, докато накрая не спирал на едно място, където казал: тук е подходящото мястото! – Тук се построявал кладенецът.

Тези неща не установяват точно историята, те се срещат докъм първата половина на 19. век, макар и да ставали все по-редки. Тези неща обаче са реални. И това е нещо, което интересувало тъкмо по-нисшите съсловия на народа, което тук, така да се каже, съставлявало духовният живот. Духовният живот се състоял изобщо в такива неща, понеже изпитвали най-съкровен порив да схванат човешкото като такова, бих казал, не само символично, но дори и космически. Тук по-малко се питало: как е свързан човекът навън с неговата класа, с неговата професия? – Това е било в сила по време на цеховата организация, когато искали да се явяват външно с отличителните знаци, при тържествени шествия и подобни, но това всъщност не е имало онова дълбоко духовно значение, както на запад. Напротив този оттеглил се от външното живот тук имал своето голямо духовно значение.

Бих могъл да кажа: на запад се стремели към това, да схванат душевно човечеството във външните сили на съвместния живот. В Централна Европа човекът в своята кожа бил този, който искал да преживее като човек дори и това, което той преживявал социално. Това било обстоятелството, което тласнало централноевропейския духовен живот на известна висота, така че той не можел да бъде толкова популярен, колкото на запад. И това е също обстоятелството, което по същото време предизвикало дълбоката духовна трагедия на Централна Европа. И ние живеем днес в едно време, в което тези неща би трябвало да се осъзнават в най-широки кръгове, в което трябва да се пробуди съзнанието върху тези неща в най-широки кръгове. Понеже само тогава можем да се надяваме, че нашата станала хаотична

цивилизация може да получи нови импулси, че могат да ѝ се вляят нови жизнени сили, когато по този начин сме в състояние да схванем действителната връзка с историческия живот.

В Централна Европа вече са слезли на Земята. Това показва особено Гьоте, който търсеше тъкмо баланса между горния и долния човек, който противопоставяше една на друга двете крайности, Медиумката и космическата ясновидка. Искали да установят човека като деен човек на Земята; обаче искали същевременно да се взират нагоре в областта на космическото, от една страна, и надолу в областта на земното, телуричното, от друга страна, за да познаят човека като земен гражданин. Това са разграниченията, които модерната цивилизация извлякла от своите духовни основи.

Затова и например нещо такова като Шилеровите „Естетически писма“, за които често съм говорил, където всъщност човекът е налице напълно само като човек, е освободен от всяка националност, където той трябва да се схваща само като човек, е могло да бъде написано само в Централна Европа. И общо взето е било разбираемо, че една част от обмислянето – макар и да не са намерили за това решения нито Гьоте, нито последващото време – се е състояла в това, как могат хората да се доведат до това, че всички те да могат отново да разберат по модерен начин това общочовешко.

Затова у Гьоте голяма част от неговия роман „Вилхелм Майстер“ заема така наречената педагогическа провинция. Възпитанието на човека се превръща в проблем: проблем, за който тогава още не било дошло времето, за който едва днес е настъпил моментът, когато можем да търсим антропософско познание за човека.

На запад, бих казал, вече били излезли отвъд човешката кожа. Търсели пипнешком: как се свързваме с другия човек? Как да ни познае другият човек? Как да хванеш ръката му? Как трябва да се говори, за да познаем някого? – Знак, хващане и слово, както те след това се появили по един изтънчен начин в масонските общества, това е нещо, което на запад действало

като нещо стимулиращо жизнените сили чак до края на първата третина на 19. век. В Централна Европа не притежавали толкова много усет за такава особена символика, обаче притежавали много усет за това, как да разгадаят в общи линии загадката на човека.

Интересно е сега да сравним с това Източна Европа. Там човекът – не само до края на първата третина на 19. век, но и до много по-късно време – не е излязъл от своя вътрешен свят, бих казал, дори до своята кожа. Той е останал в известен смисъл в една душевна конституция, която не го е извадила напълно от божественото, не го е придвижила до човешкото. Затова бих могъл да кажа: докато на запад се утвърди убеждението, че светът е свят – в най-добрия случай трябва да се размишлява върху социални утопии, – светът е свят, трябва да се живее в него, трябва да имаме социални учреждения, за да живеем в него, или онези, които вече са налице, трябва да разглеждаме така, като че ли те са съвсем превъзходни, за да живеем в тях – докато на запад положението било такова, то в Централна Европа положението било такова, че там се поставяло изискването: човекът трябва първо да стане човек, той трябва най-напред да проучи човешката същност, а след това той ще намери Земята. – На изток били убедени: и двата идеала са всъщност погрешни. Дори ако човекът възнамерява да проучи човека, той е вече на погрешен път, понеже с това той изоставя всъщност рая. А човекът трябва да може да разглежда парчето земя, върху което живее, винаги като рай, иначе животът става невъзможен. Необходимо е да се връщаме повече към онова, което е несъзнателно в човека, и да не се изявяваме твърде много в живота.

Ето защо в Източна Европа наистина винаги е била налице известна толерантност към Запада и Централна Европа, поради известно добродушие и човеколюбие, но все пак областите, в които държат сметка или изцяло на външното човешко битие, както на запад, или на отделната човешка индивидуалност, както в Централна Европа, са се разглеждали до известна степен като отпадане от божествения човек. И когато след това – за Русия

това може да се твърди съвсем определено – на изток се появила тенденцията да си създават възгледи за западното, виждаме там, понеже човекът не желае да излезе от себе си, как наистина при най-добрите е налице тъкмо известна толерантност, едно толериране, но не и вътрешно съгласие с другия свят. Руснакът, ако е истински руснак, не прониква дори до своята кожа, той остава дълбоко скрит в себе си. Твърде много земно е да се проникне до своята кожа, трябва да останем повече във вътрешното.

Виждате ли, това е една душевната конституция, която във висша степен е била налице още при Достоевски. И все пак е интересно да чуем какво казва Достоевски, значи един от онези, които преди всичко са представителни за източноевропейския живот, за хората на Запада.

В последния брой на списание „Знание и живот“²⁷, което излезе сега, където са отпечатани писма, които Достоевски е писал до Аполон Майков през 1868 г., може да прочетете за това. Но именно такива писма е можело да бъдат написани, ако пътуването тогава е било вече толкова обичайно, колкото и през първата третина на 19. век.

Може би трябва да помоля за извинение част от тук седящите, че ще прочета няколко пасажа от писмото на Достоевски, но това го казва именно Достоевски, а не аз, и аз естествено не желая да кажа нищо друго с това, освен да оставя да говори Достоевски. Достоевски се бил озовал в Женева; и западните хора от Женева и онези, които живеят наблизко, трябва да извиняват, когато аз само прочитам като характеристика няколко пасажа от едно писмо на Достоевски от 1868 г.

„Най-много пострадахме от материалните неудобства в Женева и от студа. Само ако знаете, колко тъп, глупав, незначителен и див е този народ! Не е достатъчно да посетиш страната като турист. Не, опитайте да поживеете тук! Сега обаче не мога да Ви предам накратко впечатленията си; твърде много са се натрупали. Буржоазният живот в тази република е развит до нес

---

²⁷ „Знание и живот“, юлски брой, 16 год., 1922/1923.

plus ultra (не по-далеч). В управлението и в цяла Швейцария – нищо освен партии, непрекъснати спорове, пауперизъм, ужасна посредственост във всичко; местният работник не струва колкото малкия пръст на нашия: смешно е да го гледаш и да го слушаш. Нравите са диви; ах, само ако знаехте какво се смята тук за добро и за лошо. Ниска култура: какво пиянство, какви кражби, какво дребно мошеничество, което се е превърнало в закон в търговията. Съществуват впрочем и някои добри черти, които ги поставят неизмеримо по-високо от немците.“

Сега трябва отново да помоля за извинение другата страна!

„В Германия бях поразен най-много от глупостта на народа; те са безмерно глупави, неизмеримо глупави. У нас дори Николай Николаевич Страхов²⁸, човек с висок ум, не желае да прозре истината. „Немците, казва той, са умни, те изобретили барута“. Но техният живот така именно се е устроил!“

Следователно това, че Вие сте изобретили барута, той не Ви го зачита като нещо, което би намалило малко Вашата неизмерима глупост. Сега:

„ ... В Швейцария все още има достатъчно гори, в планините са се запазили от тях несравнимо повече, отколкото в останалите страни на Европа, въпреки че от година на година ужасно намаляват. И представете си: пет месеца в годината господства тук ужасен студ, а освен това има и Бизи (северозточен вятър). А три месеца тук е почти същата зима като при нас. Всички треперят от студ, не свалят фланелата и ватата (при това у тях няма парни бани – представете си мръсотията, към която са привикнали), зимни дрехи нямат, разхождат се в същите дрехи като през лятото (фланелата единствено не е достатъчна за такава зима), и при това не им достига ум да подобрят и съвсем малко своите жилища. Какво може да направи камина с въглища или дърва, дори и ако гори цял ден?

---

²⁸ Николай Николаевич Страхов, 1828-1896, руски писател и философ, хегелианец.

Да гори цял ден обаче струва два франка на ден. И колко много гори се унищожават ненужно, а топлина няма. Как мислите? Ако се поставят просто двойни прозорци, би могло да се живее и с камини! Изобщо не говоря, че могат да се вградят печки. Тогава би могла да се спаси цялата гора. След 25 години няма да остане никаква гора. Живеят наистина като диваци! Затова и те могат да понасят. В моята стая при ужасно отопляване температурата достига до + 5 градуса по Реомюр. Седях си в палто на този студ и очаквах пари, залагах вещите си и обмислях план за един роман – добре ли е това? Говори се, че във Флоренция тази зима температурите стигали до 10 градуса. В Монпелие температурата била 15 градуса по Реомюр. У нас в Женева температурата не паднаше под 8 градуса, но това е без значение, когато в стаите водата замръзва. Неотдавна си смених жилището и сега имам хубави стаи; едната е постоянно студена, а другата топла, и в тази топла стая имам постоянно + 10 или + 11 градуса топлина, следователно още може да се живее.“ И така нататък и така нататък.

Така че виждате: централно- и западноевропейците не се оценяват много добре в това описание на един от най-забележителните руснаци. И това трябва да се дължи просто на факта, че там не е налице излизане дори само до кожата на човека. Там е налице още изцяло затвореност в себе си, и затова също не нагаждане на себе си към обкръжението, но, бих казал, изискването, всичко да бъде такова, каквото си е.

Както казах, също и от определено становище на съвременната история е изключително интересно да имаме пред душата си тези именно пасажии от публикуваната кореспонденция. Затова избрах точно тях, а не такива от първата третина на 19. век при този преглед на столетието. Понеже в Русия всъщност нещата излязоха с такава яснота едва по-късно; те обаче винаги са действали и битували там, винаги са били налице там. И нека характеризираме времето преди един век, ако приемем, че тези изказвания се отнасят за едно вече променено време. Да, дори нещата, от които вероятно можем да бъдем истински

изненадани на запад, се намират там. Ако вземете западно- или централноевропейски описания, тогава ще Ви бъде интересен следващият пасаж от писмо, произлизащ от същото време – 1 март 1868 г. От него ще видите просто, че нещата в света могат да се разглеждат от различни гледни точки.

„Относно нашите съдилища (според това, което прочетох) съм си създал следното мнение: моралната същност на нашия съдия“ – а именно съдиите в Русия – „и, преди всичко, на нашия съдебен заседател е безкрайно по-висша, отколкото в Европа; те разглеждат престъпниците по християнски. Дори живеещите в чужбина руски предатели признават това. Но едно нещо изглежда, че още не е уредено: смятам, че в това хуманно отношение към престъпниците има още много почерпено от книгите, либерално, несамостоятелно. Понякога това може да се случи. Впрочем от разстояние аз може и ужасно да греша. Във всеки случай нашата същност в това отношение е безкрайно по-висша от европейската.“ И така нататък.

Виждате следователно, че дори възгледът за съдилищата тук е даден от една по-различна гледна точка, отколкото сте свикнали да слушате в Западна Европа.

Бих искал от вчерашното и днешното разглеждане да произлязат две неща: първо, че е абсурдно да се вярва, че може да се преценяват по някакъв начин според днешния мащаб условия на живот, датиращи отпреди век, но трябва всъщност да вникнем внимателно в миналите отношения, ако искаме да разполагаме с валидна, държаща сметка на реалността преценка. Но също и при онези хора, които са съвременници, е важно да развият известно великодушие в преценката. Това е, което трябва да намерим днес. Трябва да намерим възможността да се абстрахираме от тези национални становища, за да намерим фактически становището на земния гражданин.

Но тагава е вярно, че това може да дойде преди всичко само от едно по-дълбоко познание за човека. Това по-дълбоко познание за човека е именно това, до което светът не е могъл да се придвижи, докато не е търсил антропософията. И би могло

да се каже: проникнем ли правилно в това, което е било налице преди едно столетие в Европа, ще видим, че това е копнежът по едно познание за човека. Но с това, което се е знаело по това време за природата, не е могло да се дойде до познание за човека в съвременния смисъл на думата. След това външното естествознание наводни всичко през втората половина на 19. век. И сега ние трябва да търсим отново с едно по-висше познание на духа това, за което преди сто години копнееха, за което най-добрите в Европа копнееха, което беше наводнено само известно време.

Единствено това ще даде на човечеството силата, която може да го изведе спрямо упадъка до възход на културата. Безутешно е, че толкова малко история, толкова малко география се упражнява в смисъла, споменат вчера, че нещата са придобили толкова външен облик. Става въпрос за това, действително да търсим духа в историята, в историята и върху Земята в географски смисъл. Точно историята и географията трябва да претърпят духовна метаморфоза. Това е необходимо.

Това именно е, което Гьотевата педагогическа провинция във „Вилхелм Майстер“ също още не е притежавала, копнежът по което обаче живее в образите, които се явяват там. И много от нещата, за които са копнели в тогавашното време, трябва да настъпят в днешната цивилизация. Хората трябва да се пробудят по отношение на това, за което се е бленувало тогава с особен копнеж, за да могат да станат сега действителност чрез силата на едно духовно познание тогавашните блянове. Понеже от тази действителност се нуждае човечеството за своята цивилизация.

Европейската култура и нейната връзка с латинския език. Гръцките и римските мистерии.

Дорнах, 8 юли 1923 г.

От двете лекции, които изнесох вчера и завчера, ще сте разбрали как от антропософска гледна точка трябва да се смята за важно да се позоваваме по правилния начин на онова, което се е случило в Европа в течение на 19. век. И ние можахме да свържем явленията, които поставихме там пред душата си, с някои неща от онова, което се получи за нас като същинска характеристика на по-новото време, което ние смятаме от средата на 15. век насам за същинска характеристика на духовното и на останалото историческо развитие на Европа.

Днес бих искал, разглеждайки тъкмо вчерашното и завчерашното като един вид фундамент, като един вид перспективен изход, така да се каже, да насоча вниманието към нещо друго, също и с оглед на времето.

Трябва да сме наясно с факта, че в хода на 19. век в европейското развитие възникна, от една страна, материализмът. А аз причислявам към материализма всичко онова, което изобщо може да се обърне само към материалните явления, когато иска да каже нещо за света, което не изпитва потребност да се обърне към нещо духовно, когато става въпрос за това, което съхранява човека в света, което напътства човека в света. От друга страна, към този материализъм се присъедини това, което може да се нарече интелектуализъм, рационализъм, разсъдъчен възглед, възгледът, който желае да живее и твори само в логически понятия.

Не приемайте обаче това така, сякаш съм искал да кажа, че на този логически начин на мислене трябва да се противо-

постави един друг нелогически или дори антилогически. Това, разбира се, изобщо не ми хрумва. Обаче логическото единствено е за действителността нещо такова, каквото е костната система за човека, и логическото излага всъщност във всички неща не живото, а мъртвото. И така тази чисто разсъдъчна логика, която съдържа мъртви понятия, насърчава онова, до което човекът наивно си е пробил път, тя насърчава материализма, който изхожда само от мъртвата субстанция.

Днес действително нищо друго не може да съдейства за по-нататъшно развитие на човешката цивилизация, освен едно изцяло свободно от илюзия вникване в истинските основания, които, от една страна, породиха този материализъм, от друга страна, рационализма. И днес трябва да изберем нещо друго също и от гледна точка на времето, за да получи вчерашното и завчерашното описание още един допълнителен фон.

Често съм обръщал внимание на това, какъв дълбок разрив е налице между всичко онова, което е било някога гръцко образование – да кажем онова образование, което отчасти се е излагало на гръцки език, – и това, което впоследствие на запад се е развило постепенно от него като римско, латинско образование. В това отношение често бе посочван възгледът на Херман Грим, който казва: днешният човек може все още да разбира римляните, понеже той общо взето има в себе си още същите понятия като римляните; гърците му изглеждат като жители на една приказна страна. – В статиите, които неотдавна излязоха в „Гьотеанум“²⁹, аз обсъждах по-точно тъкмо този факт.

Ние трябва обаче да сме наясно, че Източна Европа, която вчера се опитах да опиша само като приложение и може би по един за някои от тук седящите уязвим начин, е преживяла една вълна от цивилизацията, която в по-късно време е била силно повлияна от гръцката. В Източна Европа срещаме епигони на

---

²⁹ „Един донякъде съвременен личен спомен“/, „Как бързо се превръща днес „настоящо“ в „история“/, „Необходимият обрат в духовния живот на настоящето“/, „Духът от вчера и духът от днес“/ в: „Идеята за Гьотеанум посред културната криза на настоящето“, Събр. съч. 36.

гръцката чувствителност, на гръцкото усещане. В Западна Европа и Централна Европа, напротив, се разпространява латинското образование по един съвсем интензивен начин. И точно онова разграничение на Европа, което Ви описах през последните два дни, се намира общо взето изцяло под влиянието на онова, което на Изток е било налице като продължение на елинизма, а на запад като продължение на латинската римска култура.

Не трябва да забравяме особено следното. Трябва да сме наясно, че Западът е бил в състояние по съвсем различен начин, отколкото Централна Европа, да асимилира вътрешно душевно латинската римска същност. Западът е възприел в себе си латинския елемент. Централна Европа е заболяла от латинския елемент. И който може да схване правилно тези явления, които днес се показват в техните последни издънки тъкмо по възможно най-интензивния начин, той единствено може всъщност да се ориентира в понятията на съвременното образование.

Нека да разгледаме въпроса най-напред от централно-европейско становище. Бих искал тук още веднъж да обърна внимание на това, което изтъкна, изхождайки от езика, от критика на езика, починалият неотдавна Фриц Маутнер. За разлика от Кант Фриц Маутнер поиска да напише не една критика на разума, т.е. критика на понятията, а критика на езика. А именно той направи предполагаемото откритие, че хората общо взето, когато говорят за по-висши неща, говорят само с думи и не забелязват, че говорят само с думи. Обърнем ли обаче внимание на това, как хората използват думите, например бог, дух, душа, добро и така нататък, ще видим, че хората смятат, че когато използват думи, те притежават също и предмета, но в всъщност те използват само думи, без с тях да указват на един действителен предмет.

Аз вече загатнах, предполагам и тук, че целият този възглед на Маутнер естествено не отговаря на истината, когато става въпрос за нещата от природата, понеже там хората разграничават съвсем добре думи и предмети. Поне аз още не съм узнал за някой, който например, когато желае да язди,

възнамерява да се качи не на един действителен кон, а само на думата „кон“! Следователно с оглед на нещата от природата хората могат вече да различават думата и нейното съдържание от реалността.

Нещата обаче стават различни – и това привидно дава право на Фриц Маутнер – в момента, когато навлезем в сферата на душевното, от една страна, и в сферата на етично-моралното, от друга страна. С оглед на душевното са се запазили думи от древността, които хората продължават да използват, възгледите за нещата обаче не са се запазили. Така че хората употребяват наистина думи като душа, дух, но нямат възгледа за предмета. И тъй като Маутнер е забелязал това в сферата на душевното, той е смятал, че може да обобщи това. Обаче в сферата на душевното и в етическо-моралната сфера нещата са такива, че например в сферата на етическо-моралното моралните импулси постепенно са загубили предметното съдържание за човека и днес всъщност фигурират само още като външни заповеди или дори като външни закони.

Следователно за една значителна част от словесното богатство възгледът за предмета е загубен. Ето защо струва толкова много усилие, когато днес по отношение на най-важните способности на човешката душа – мислене, чувства и воля – искаме да окажем влияние върху предмета. Защото мислене, чувства и воля са неща, които днес всеки обсъжда, възглед обаче за съответстващите предмети хората всъщност нямат. А става въпрос за това, да достигнем до това, което се крие зад думите.

Трябва да сме наясно, че образованието, което всъщност е довело до духовния живот, в продължение на много, много векове през Средновековието е било разпространявано на латински език и че същият в действителност не само в смисъла на външно обозначаване, но и в съвсем вътрешен смисъл е станал мъртъв език. Латинският език, който трябвало да се усвоява през Средновековието, ако някой е искал да достигне изобщо до по-висше образование, се превръщал все повече и повече, ако мога така да се изразя, в един механизъм. И той се превърнал

именно в логически механизъм.

Този процес може да се проследи много добре, ако разгледаме историята така, както я разгледахме вчера и завчера по отношение на 19. век. Ако разглеждаме същината в непрекъснатостта на живота на човечеството, ще видим, че през 4. век след Христа латинският език постепенно престава да се изживява вътрешно, как той оживява не повече Логоса, а само обвивките на Логоса. Онова, което е останало от латинския език като късни издънки, италианският език, френският език, е възприело в себе си наистина много от латинския. В резултат на това те са взели участие в процеса на отмиране на латинския език. Те обаче са възприели в себе си също и онова, което са излъчвали различните народности, които са се придвижили от изток на запад и са обитавали Запада. Така че в италианския и френския живее едновременно напълно и другият елемент, не само в думите, но преди всичко в структурата на езика, в драматичната страна на езика. Напротив, действително латинският елемент е отмрял. И в тази безжизненост, където постепенно са се утвърдили възгледите, той се е превърнал във всичко доминиращ научен език. И трябва тъкмо при езика да търсим отговор, ако желаем да прозрем: защо средновековният светоглед е придобил формата, която има?

Представете си само, как младият човек бил привикван към този латински елемент, т.е. процесът при него не бил такъв, че той да формира езика в себе си от живата душа, но езикът се изливал в него като завършен логически инструмент, и той научавал логика, така да се каже, според начина, по който се свързвали думите граматически. Логиката се превърнала в нещо, което овладявало човека от вън навътре.

И така връзката на човешката душа с духовното образование все повече се разхлабвала, и човек навлизал в образованието без въодушевление от това, което вече имал в себе си, бил поглъщан от един чужд елемент на образованието, от един вкаменен в латинския, чужд елемент на образованието. Това искряло, така да се каже, в душата и изтласквало от човека или влагало

по-дълбоко в човека това, което той първоначално имал в себе си, в една такава област, където не претендираме за логика.

Представете си само как е било в продължение на много векове през Средновековието и как е било в младостта ни, в младостта на онези, които сега са толкова остарели, колкото мен. Тогава е било така, че ако някой изразявал нещо на своя майчин език и това изглеждало неясно в обществото, към което принадлежал, той го превеждал бързо на латински, понеже тогава то ставало понятно. Но то ставало също хладно и трезво. Ставало логично. Разбирали веднага, когато нещо се изразявало в латински падеж, разбирали веднага, колко точно и прецизно е мислен предметът.

Това се превърнало в постоянна практика през Средните векове. Позволявали си всякаква небрежност на говоримия език, понеже прецизност, точност била приписвана тъкмо на мисленето на латински език. Това обаче било нещо чуждо на човека. И понеже било нещо чуждо, а човекът може да дойде до духа само чрез своята душа, то вкаменяването чрез латинския език стигнало дотам, че изобщо не можело повече да се употребява една дума, ако отвън във физическата сетивност не притежавали вещта. При коня например това не би било възможно, ако имахме само думата, понеже тогава нямаше да можем да го яздим. Обаче при онези неща, които са свръхсетивни, съдържанието постепенно се изпарило от думата и хората запазили само думата. И по-късно, когато майчините езици добили влияние, те произнасяли на тях също само думата, просто лексиграфски преведената дума. Поради това те не влагали в нея схващането за предмета. Тъй като поставяли една до друга *anima* и душа, а *anima* като съдържание била изгубила действителност, то и съдържанието при душа не било налице. И станало така, че латинският език бил приложим само върху външно сетивното.

Тук имате от езика една от причините, защо теологията в апогея на Средновековието е твърдяла: с помощта на науката можем да схванем само външните сетивни неща, и поне тяхната връзка, а свръхсетивните неща трябва да предоставим на вярата.

А именно ако тези хора биха имали пълната сила да изразят още това, което е истинно, тогава биха казали: човекът може да познае от света само толкова, колкото е изразено на латински, а останалото той трябва да предостави на една вяра, която не може да бъде изцяло изразена, а само почувствана.

Виждате ли, в известен смисъл това е истината, а останалото е само илюзия. Истината е тази, че в продължения на векове е господствал възгледът, че научно истинно е само онова, което е изразимо на латински език.

Народният език започва да предявява претенции всъщност едва през 18. век. Но в това време, когато народните езици предявили своите претенции, различните области на Европа имали съвсем различно отношение към тях. Там, където латинският продължавал да има влияние, народният език по-лесно се свързвал с образованието. Затова наблюдаваме тези явления в Западна Европа, които обрисовахме завчера, а именно че връзките в социалния живот, социалните обвързаности, както ги нарекох, се развили всъщност по един популярен начин, в който взимал участие всеки, защото там на запад, когато се изявил народният характер, същият се съгласувал с латинския.

В Централна Европа това било съвсем невъзможно, понеже народният език там не беше възприел нищо латинско. Там народният език бил нещо напълно различно от латинския. И освен това съществувала прослойката на образованите, която учила латински, когато искала да се образова. Следователно тук различието било огромно. Да, от това различие произтича именно онази трагедия за Централна Европа, за която говорих вчера, трагедията, която съществувала там между хората от широката маса, които не учили латински, които затова не владели и никаква наука – понеже наука било това, което можело да се изрази на латински, – и онези, които усвоявали науката, които следователно просто се пренастройвали в момента, когато усвоявали науката. В обикновения живот, когато ядели и пиели и когато били по някакъв начин заедно със своите сънародници, тогава те били неучени хора, защото говорили на езика, който

бил лишен от всякаква ерудираност. А когато били учени, тогава те били нещо съвсем различно, тогава те се загръщали с една вътрешна мантия. Така че всъщност някой, който бил образован, представлявал общо взето един разполовен в себе си човек.

Виждате ли, това е имало особено дълбоко влияние върху духовния живот на Централна Европа. Понеже в народния език благодарение на всички възможни обстоятелства, които ще за- сегнем някой ден, се е съдържало всъщност само онова, което вчера аз посочих, от една страна, като астрологичен елемент, от друга страна, като алхимичен елемент. Това е живяло вече в народния език и той е притежавал в действителност вътрешна спиритуалност, вътрешна духовност. Народният език в Европа не е съдържал материализъм. Същият бил наложен на народния език едва от латинския, когато последният, след като престанал да бъде учен език, оставил на хората все още нагласите, които се били развили, когато той станал учен език. И така централноевропейският език не успял да постигне баланс, хармонизиране с онова, което се било установило върху латинския като образование.

Това е изключително сериозен въпрос. Това все още може да се забележи по очебиен начин. Желая веднага да приведа конкретен пример за това, по какъв очебиен начин това може да се забележи. Виждате, че днес в различните университети се преподава също така наречената национална икономика. Тази национална икономика се е развила всъщност от юридически- те представи, а те са изцяло рожба на латинизма. Да мислиш юридически, означава да мислиш на латински, дори днес. А националикономическите представи – да, тук се спускаме по един злополучен начин за латинистите до вещите. Точно както не може да се язди чистата дума кон, така не може да се ядат чистите икономически понятия. Не може да се извършва стопанска дейност с чистите икономически понятия. Но тъй като науката се е развила само от латинския – на хората само не е ясна връзката, – то и икономическите науки на настоящето нямат никакво съдържание повече. Националната икономика,

така, както се преподава днес, обхваща всъщност само нещо, което няма нищо общо повече с действителността, защото произлиза от латинския, обаче не е намерила връзка с настоящата действителност, но изприда всичко от понятия.

Би могло да се каже, че особено в областта на националната икономика се разкрива контраст. Вчера Ви говорих за това, че в Централна Европа сред народа странствали хора, които наричали мъдруващи – те изхождали от фолклора, затова владеели старата астрология, старата алхимия, – мъдруващи (Sinnierer), т.е. онези, които мъдруват (sinnen, букв. размишляват). Онези пък, които внесли латинския чрез по-нататъшна сублимация и в националната икономика, те не мъдруват, а фантазират (spinnen, преда, кроя). Да, наистина, това го казвам не на шега, а съвсем сериозно, защото от чисто логическата мрежа, в която се е превърнал латинският език, се изприда това, което се е развило като отделна наука.

Миналата есен тук изнесох един курс по национална икономика³⁰. Той произлезе от нещата, а не от словесната паяжина. Тогава ставаше все повече ясно, понеже обсъждането изхождаше от нещата, т.е. от реалностите на стопанския живот: студентите по национална икономика не могат да обединят това тук с онова, което просто е измислено! Едното не се съгласува с другото. И сега някой би могъл да постави задачата, да се проведе един допълнителен курс, където обвивката, понятийната обвивка на днешната национална икономика да се приведе в конкретизация с това, което е било почерпено от действителността. Това би означавало обаче да се обясни плодовитостта на един портокал по изхвърлените портокалови кори, а това е просто невъзможно. Където се касае за това, да се добие знание от действителността, там не може да се прехвърли мост към това, което е чиста измислица. Там трябва фактически да се тръгне отново от първоначалното, елементарното, ако реалността трябва да има думата.

---

³⁰ „Курс по национална икономика“ (14 лекции в Дорнах от 24 юли до 6 август 1922), Събр. съч. 340.

И понеже в народното образование, което не било проникнато от латинския, продължавали да живеят, макар и в една вече неактуална форма, древната астрономия и древната алхимия, то към усещането, че познание е онова, което може да се изрази на латински, се присъединили постепенно другите усещания: суеверие е всичко това, което не може да се изрази на латински, но трябва да се изрази на народните езици. Хората само не изразяват мнението си така, понеже всячески разкрасяват нещата. Обаче цялото наше образование е проникнато, от една страна, от положението: научно е всичко това, което може да се приведе в латински фрази; от друга страна, суеверие е всичко това, което не може да се приведе в латински фрази, но трябва да се изрази на народен език.

Това е нещо, което на запад е било изживяно много по-малко, но което тъкмо в Централна Европа е било изживяно по един ужасно трагичен начин. На изток отново по-малко. Първо, Изтокът вливал многократно в своята цивилизация проникнатия още изцяло от сока на действителността гръцки елемент, и второ, той не приел много присърце това, което се превърнало в ужасна вътрешна душевна борба между живия народностен елемент и отмерелия латински елемент, но доволно си казал: ах, в такива житейски борби влизат само такива хора, които са отпаднали от рая; а ние на изток всъщност останахме в рая. Външна привидност е, че и ние сме отпаднали от рая, ние сме вътрешни хора – вътрешни; вътрешни хора!

Виждате ли, трябва изобщо да се задълбочим в такива неща, ако желаем да схванем това ужасно разцепление, което съществува днес между хората, които живеят в това, което е изградено по латински маниер, и хората, които като бездомни души – използвах израза неотдавна тук³¹ – искат да намерят от елементарното на своята собствена същност отново пътя към духовното. Тук се изправя срещу човека огромният авторитет

---

³¹ В „Историята и условията на антропософското движение във връзка с антропософското общество“ (8 лекции в Дорнах от 10 до 17 юни 1923), Събр. съч. 258.

на това, което се явява разклонение на латинския. А именно респектът към латинския, който се съдържа във вярата в авторитета, се проявява към днешната наша наука.

Помислете само, какво значение е имало това през вековете, когато едно селско момче идвало в манастирската гимназия и там изучавало латински! Когато се прибиращо вкъщи за ваканцията, то владеело латински! Никой не разбирал нещо от това, което селското момче учило, всички други знаели обаче сега, че нищо не бива и не може да се разбира, което води до наука, до познание. Това знаели сега. Понеже селското момче, което отишло в манастирската гимназия, говорило на език, на който се търси познание, а другите селски момчета, които вадели картофи – в по-ранни времена това не било така, – които значи, да речем, работили нещо на полето или нивата, те изпитвали голям респект.

Защото не изпитваме респект към това, което знаем, а към това, което не можем да знаем. Утвърдил се голям респект към това, което не можем да знаем, където от самото начало се отказваме да знаем. Да, тази тенденция продължила да се утвърждава и тези неща поели по пътища, които ще могат да се проследят само тогава, когато притежаваме действително добра воля да следваме духовните пътища на човечеството. Селското момче през 13., 12. век, което навън държало плуга и помагало на друго място, може би най-много още при раздробяването на свинската сланина за пръжки и така нататък, това селско момче знаело: ние не можем да знаем нищо, ние никога не ще можем да знаем нещо, защото могат да знаят нещо само онези, които учат латински. – Селското момче казва това, и тогава това разбиране поема по тайните пътища, и тогава след много векове един природоизследовател държи реч пред най-просветленото събрание на природоизследователите, и тази реч кулминира със същите думи, която през 12. век селското момче е казало по отношение на манастирското селянче: ние не ще знаем – *ignorabimus!* А именно ако бихме имали усет за това, да следваме историческите факти, тогава, връщайки се векове назад,

бихме намерили произхода на импулса на Дю Боа Раймон при селското момче, което не е учило латински, спрямо селянчето, което е учило латински.

И тъй, един език, който става мъртъв, език, който претърпял регреса, който претърпял латинският, има тенденцията, да склонява също и в своите думи към мъртвото. Мъртвото в света обаче е материалното. И така латинският език също и там, където особено е доминирал, е тласкал нещата към мъртвото, а именно към материалното. Първоначално са знаели навсякъде, засягал съм вече веднъж този проблем³², какво означава преобразяването на хляба и виното в тяло и кръв Христови, защото са познавали тези неща от живия опит. Народът можеше също да знае това, обаче народната алхимия се смятала за суеверие и не се практикувала на латински. Латинският език обаче не могъл да фиксира спиритуалното. И така възникнала тривиалната вяра, че онова, което си представяме под материята на хляба и виното, трябвало да се преобразява, и всичките дискусии върху учението за тайната вечеря възникнали всъщност така, че онези, които дискутирали, не доказвали с това нищо друго, освен че възприемали това учение на латински език. И тогава думите придобили само повече един мъртъв характер, така че повече не разбирали живото, както днешните анатоми от мъртвия труп не разбират повече живите хора.

Централна Европа преживяла това по дълбоко трагичен начин, тъй като нейният език не притежавал нищо от това, което било присъщо на латинския. Централна Европа имала език, който бил определен да проникне в живото. Мисленето обаче, понеже и това мислене било разклонение на латинския, то било мъртво. И така на понятията им липсвали думи, а на думите – понятия. Така например думата „душа“ би могла да намери също така живия елемент, както някога думата „ψυχή“ на гръцки е намерила живия елемент. Но предварителното обу-

---

³² В лекция от 29 септември 1922 г. в „Основните импулси на световноисторическото развитие на човечеството“, (8 лекции в Дорнах от 16 септември до 1 октомври 1922 г.), Събр. съч. 216.

чение била на латински, затова не се знаело нищо повече за този жив елемент и живият елемент, който бил налице в думите на народа, бил умъртвен заедно с тях. Затова днес е толкова важно да обърнем отново внимание на дълбокия разрыв, който бил настъпил между елинизма и латинизма. И този дълбок разрыв е особено очевиден, когато се вгледаме тъкмо в същността на мистериите.

Ако вземем Гърция, там имаме, бих казал, като най-популярни мистерии елевзинските мистерии, мистериите на Елевзина. Това били онези мистерии, които, така да се каже, най-много популяризирали пътя към духовното. И онези, които били посветени в елевзинските мистерии, се наричали телести; те се посвещавали в Елевзина. Нека разгледаме, първо, какво се крие в обозначението „Елевзина“ и, второ, какво се крие в обозначението „телести“.

Елевзина е само езиковото видоизменение на Елозис и означава всъщност: мястото, където се намират бъдещите, онези, които искат да носят в себе си бъдещето. Елевзина означава: идното. А телести са бъдещите, посветените в Елевзина са бъдещите. Това указва на факта, че човекът е имал съзнанието, че такъв, какъвто той е, е повече несъвършен и трябва да стане бъдещ, някой, който носи бъдещето в себе си. Телос (целта) предвижда бъдещето, това, което се реализира постепенно едва в бъдещето. Така че в елевзинските мистерии, в мястото на идното, мястото на бъдещите, несъвършените хора се обучавали за съвършени. Те били телести (букв. завършени, имащи целта в себе си).

Целият смисъл на това посвещение претърпял пълен обрат, когато то преминало в римската култура. В Гърция в посвещението всичко все още сочило към бъдещето, към земния край. Трябвало е да бъдеш проникнат от силен вътрешен импулс, за да намериш по правилен начин пътя към земния край. Тогава човек бил телест, някой, който трябвало да се развие по правилен начин с оглед на земния край.

Когато това преминало в римската култура, изразът те-

лести постепенно изменил на инициирани – от *initium*, начало. Целта, така да се каже, се изместила от земния край към земното начало. Телестите станали инициирани. Онези, които били посветени в тайните на идното, станали знаещи на миналото. Стремящите се по прометеевски станали такива по епиметеевски, т.е. стремящи се към знание за миналото. От миналото обаче може да остане само абстрактното знание; ако желаете да отидете в бъдещето, се нуждаете от живо, носено от волята знание, понеже в него трябва да се разгърне волята. Миналото е минало. В него може да се добие едно по-висше знание, когато човек се върне към началото (*initium*), към миналото; но то остава знание; то става все по-абстрактно и по-абстрактно.

И с това импулсът към абстрактното, следователно към онова умъртвяване, което настъпило от 4. век насам и оттогава все повече и повече се утвърждавало, навлязъл в латинския език. Искали да се върнат към миналото, където идеите още били свързани с живота, понеже знаели, че сега те не са повече свързани с живота, сега се предават на едно безжизнено говорене, когато се издигат до идеите. И да станеш посветен в Гърция означавало да приемеш в душата си един по-висш живот. Да станеш посветен в римската култура означавало да се откажеш с оглед на земния живот от едно по-висше действие и само да размишляваш върху това: в земното начало човекът бил способен на по-висше действие, но той отпаднал от него; сега той не може да бъде действащ, а най-много знаещ с оглед на по-висшето знание.

Виждате ли, това са трудностите, с които се сблъскваме днес. Когато образуваме, да речем, думата „посвещаване“, то това е ужасно нагледно, понеже в нагледа тук се съдържа следното: да потопим човека под водата, да го отделим от ясните контури на физическия живот и да го потопим в течния универсален елемент, така че да може да се движи с душата си в тъчащия, живия, мимолетно-течния духовен елемент. Да посвещаваш означава да въвеждаш някой в подвижния в себе си, колебаещ се, течен свят на живота. Сега това трябва да се

преведе някак си. И се превежда с обратното. Вместо посвещение трябва да се каже например: инициация.

Необходимо е да знаем, че такива противоречия, такива проблеми се намират в настоящата ни цивилизация, трябва да сме наясно относно тези шипове, бих казал, които ни причиняват толкова болка в настоящата ни цивилизация. Едва тогава може да настъпи онова, което ще тласне наистина животворно човечеството напред.

За мен естествено е твърде чуждо намерението, да искам да придам на тези лекции формата на една филипика срещу изучаването на латински. Напротив, бих искал хората да учат още повече латински, за да се затвърди у тях чувството, че с латинския може да се обозначава само мъртвото, че латинският спада изцяло към анатомията, към залата за дисекции, но ако искаме да се запознаем отново с това, което не е мъртво, но е живо, трябва да прибегнем към живия елемент на езика. Днес не можем да влезем в бъдещето с някакво абстрактно искане, а със свободно от илюзии разбиране на това, което може да изтръгне от мъртвото отново живота на духа. И ние живеем в момент, когато нещата всъщност са доведени до решение в духовния живот. Ние живеем в изключително важен момент.

Не зная, колко от Вас са взели сериозно това, което изложих в последните броеве на „Гьотеанум“, а именно че преди двадесет, петнадесет, десет години още можеше да се цитира като съвременник такъв човек като Херман Грим. Днес той принадлежи към миналото и за него може да се говори само като за нещо минало. Това, което именно казах в тези четири статии³³ във връзка с Херман Грим, мислих изключително сериозно. Аз самият, както знаете, обичах да цитирам по-рано Херман Грим в един съвсем различен смисъл, отколкото правя това сега. Цитирах го там, където той в неговия израз можеше да се употреби като дух, който води към бъдещето. Днес той принадлежи към миналото, към историята, и в такива неща,

---

³³ Виж бележката към стр. 101.

където той указва на древния елинизъм и латинизъм, може да се цитира най-много онова, което неотдавна представляваше още настояще; днес то е вече минало.

Но аз признавам, че това забележително изживяване днес на едно време, което се превръща бързо в минало, изисква нещо съвсем друго – а много неща се проспиват спокойно. Това спокойно проспиване днес е изобщо нещо, което хората така обичат.

Антропософията обаче е онова познание, което не се състои само в трупане на идеи, но и с което трябва да се пробуждаме. Затова и толкова много разяснения, също и тези, които направих сега, бяха замислени изцяло така, че да въздействат пробуждащо.

Гностичните основи на предхристиянството. Имагинация за Европа

Дорнах, 15 юли 1923 г.

В настоящето, в което се решават много неща и в което на човечеството са поставени твърде големи въпроси, е необходимо и при разглеждането на съвременните явления да се издигаме до духовното. Духовното всъщност не е нещо абстрактно, а нещо такова, което се издига над физическото и изпраща своите въздействия във физическото. А онзи човек, който вижда само физическото или, от мен да мине, също одухотвореното физическо, той наблюдава в края на краищата само една част от онзи свят, в който е включен човекът със своето мислене и действие. Това имаше известно оправдание през вековете. Това оправдание обаче повече не е налице за настоящето и близкото бъдеще. И така виждате, че днес се започва да се обръща внимание на събития от нашето настояще в непосредствената им връзка със събития, които се разиграват в духовния свят, както и с физическото, което се проявява на Земята.

Но преди да е възможно това, трябва да си припомним някои неща от това, което е било налице духовно в развитието на човечеството и е довело до историческия момент на настоящето. За дълъг период от време всъщност само една част от световното развитие е била от значение за западната цивилизация и за това, което е произлязло от нея. И това е било съвсем оправдано. Било е напълно оправдано, че във времената, в които Библията с нейния Стар Завет е била необходимост, отправната точка е била взета от онзи момент в развитието на света, когато сътворението на човека се представя чрез намесата на Яхве или Йехова.

В едно по-древно време на човешкото осмисляне и разглеждане на света, този момент на световното развитие, в който Яхве или Йехова се намесил в него, бил само един по-късен момент, а не онзи, към който са се връщали като същински решаващия. В по-древни времена по-скоро допусkali, че това, което може да се нарече сътворение на света от Яхве или Йехова според Стария Завет, се предшества от едно друго развитие, развитие, чието съдържание се мислело много по-духовно, отколкото всичко онова, което тогава се представляло във връзка с Библията, така както се разбирала обикновено. Моментът, който бил схванат в Библията, сътворението на човека от Яхве или Йехова, бил именно за по-древните времена един по-късен момент, и той бил предшестван от едно друго развитие, което представляло самия Яхве или Йехова като онази същност, която едва по-късно, отколкото други същности, се намесила в световното развитие.

Още в Гърция указвали, когато размишлявали върху първите стадии на световното развитие, на една по-древна същност, за чието схващане било необходимо нещо много по-духовно в познанието, отколкото било налице в Стария Завет, указвали на онази същност, която в Гърция била схващана като същинския творец на света, като демиург. Демиургът се представял като същност, която била налице в сферите на най-висшата духовност, била налице в такива сфери на най-висша духовност, в които не трябвало да се мисли още нищо от някакво материално съществуване, която трябва да се постави във връзка с онзи вид човечество, като творец на което след това се разглеждал съгласно Библията Яхве или Йехова.

Следователно в демиурга имаме работа с една много възвишена същност, с една същност като творец на света, чиято творческа сила по същество се свежда до това, да излъчва от себе си духовни същности, ако мога да се изразя така. По градация, в известен смисъл все по-нисши – изразът може би не е съвсем подходящ, но не разполагаме с друг, – по градация все по-нисши били същностите, които демиургът направил да

произлязат от него; но същности, които били мислени твърде далече от това, да подлежат на земно раждане или земна смърт.

В Гърция указвали по отношение на това по такъв начин, че ги наричали еони, и правили разлика, бих казал, между еони от първи ранг, еони от втори ранг и така нататък (виж схемата). Тези еони били онези същности, които били произлезли от демиурга. В редицата на тези еони имало една относително подчинена еонова същност, следователно един еон от подчинен ранг, Яхве или Йехова. И Яхве или Йехова се свързал – и сега се присъединява онова, което например през първите християнски векове било излагано от така наречените гностици, в разбирането на които обаче се наблюдава винаги известна празнина, което се излагало като един вид подновяване на библиейското съдържание, но, както казах, било налице известна празнина в разбирането им – Яхве или Йехова, така се приема, се свързал с материята. И от тази връзка произлязъл човекът.

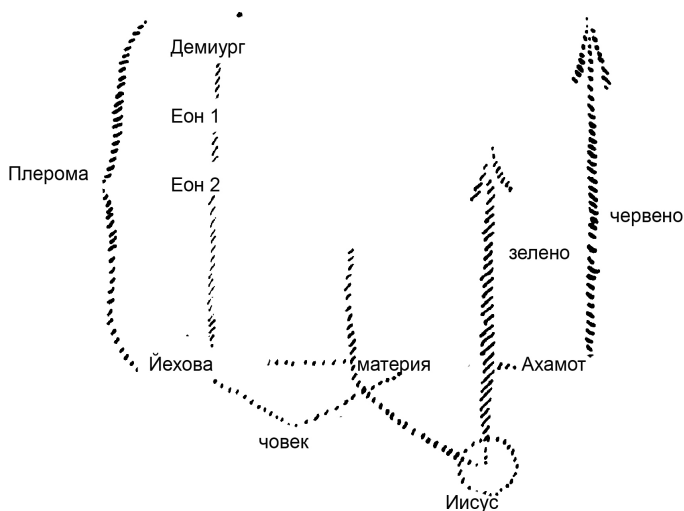
Така че сътворението на Яхве или Йехова се състояло в това – винаги в духа на тези идеи, които още преобладавали в първите християнски векове, – че той самият, като потомък от по-нисш ранг на по-високостоящи еони, възхождащи до демиурга, се свързал с материята и по този начин създал човека.

Всичко това, което се издига в известен смисъл – за по-древното човечество напълно разбираемо, за по-късното неразбираемо повече, – което се издига върху основата на оно-

ва, което сетивно ни заобикаля в земния живот, всичко това се обобщава с израза плерома (виж схемата). Плеромата следователно е един свят, населен от индивидуализирани същности, който се издига над света на физическото. В изветен смисъл върху най-нисшата степен на този свят, на този плерома-свят, се явява извиканият на бял свят чрез Яхве или Йехова човек. Върху най-нисшата степен на тази плерома възниква една същност, която всъщност живее не в отделния човек, също не в една група от народи, но в цялото човечество, която обаче има спомен за произхода си от плеромата, от демиурга, и отново се стреми към духовността. Тази същност е Ахамот, с която в Гърция обозначавали порива на човечеството към духовното. Така че чрез Ахамот е налице отново един стремеж към духовното (червена стрела).

Сега към този въображаем свят се присъединила представата, че демиургът се отзовава на стремежа на Ахамот и изпраща долу един много ранен еон, който се съединил с човека Иисус, за да се осъществи стремежът на Ахамот. Така че в човека Иисус е вложена една същност от еонното развитие, която била смятана за много по-висша духовна същност, за същност от по-висш духовен ранг, отколкото Яхве или Йехова (зелена стрела).

При онези, които в първите векове на християнството имали тази представа – а нея имали доста хора, които с дълбок плам и искреност се отнасяли към мистерията на Голгота, – се развил във връзка с тази представа възгледът, че човекът Исус заедно с обитаването в него на един прастар и значи прасвят еон е обгърнат с голяма тайна.

Разкриването на тази тайна било опитвано по най-различни начини. Днес няма повече особено голямо значение това, да се размишлява дълбоко върху отделните форми, в които през първите векове на християнството из Гърция, но особено в Мала Азия и пограничните области, си представяли как тази еонова същност обитавала в човека Исус. Понеже представите, чрез които се опитвали тогава да се приближат към такава тайна, днес отдавна са изчезнали от сферата на това, върху което хората мислят. В сферата на онова, върху което днес мислят хората, се намира това, което заобикаля сетивно хората, което е свързано с човека между раждането и смъртта, и в най-добрия случай човекът просто заключава от това, което той има около себе си между раждането и смъртта, за онова, което би могло да се намира духовно в основата на този физическо-естествен свят. Онова непосредствено отношение, онова вътрешно отношение на човешката душа към плеромата, което някога било налице и което се изразявало по същия начин като отношението на човека към духовния свят, както днес се изразява отношението на човека към дървото, храста, към облака и вълната, всичко това, което било налице тогава в човешките представи, за да се обозре връзката на човека с онзи духовен свят, който тогава интересувал човека много повече, отколкото физическият свят, всичко това е изчезнало. Непосредственото отношение не е налице повече. И можем да кажем: последните векове, в които още се намирали в цивилизацията – от която била зависима европейската, западната цивилизация – такива представи, са 1., 2., 3., век и още значителна част от 4., век след Христа. След това изчезва от човешкото познание възможността да се издигаме до плерома-света и започва едно друго време.

Започва времето, в което се появяват такива мислители като Августин, един от първите сред тях, или Скот Ериугена; започва времето, което след това ражда схоластиците, времето, в което процъфтява европейската мистика, едно време, в което на почвата на познанието се изразявали много по-различно, отколкото в онези древни времена. На почвата на познанието се изразявали тогава така, че се обръщали към сетивно-физическия свят и от този физическо-сетивен свят се опитвали да извлекат понятията, идеите за свръхсетивното.

Онова обаче, което човечеството от по-старите времена притежавало, непосредственото вчувстване в духовния свят, в плеромата, повече не било налице. Понеже човекът е трябвало да навлезе в един съвсем различен стадий на своето развитие. Не става изобщо въпрос за това, да се определят ценностите на древното време или на времето на средновековното развитие на човечеството, а става въпрос за това, да познаем, какви задачи е имало човечеството в различните епохи, доколкото е било цивилизовано човечество. В този смисъл може да се каже: в онова по-древно време още било развито непосредственото отношение към плеромата. Те си поставили задачата да развият отново онези намиращи се във вътрешната същност на човешката душа духовни познавателни сили, насочените към духа познавателни сили.

След това трябвало да произлезе от дълбините на човечеството едно време – често сме говорили за това, – когато бил помрачен плероматичният свят, когато човекът започнал да упражнява онези способности, които преди това той нямал, когато човекът започнал да развива своето собствено рациио, своя рационализъм, своето мислене. В онези по-древни времена, когато съществувало непосредственото отношение към плеромата, не се развивало собственото мислене. Всичко се постигало по пътя на просветлението, на инспирацията, на инстинктивното свръхсетивно отношение; мислите, които занимавали хората, били разкрити на тях мисли. Онова извирание и покълване на мисленето, онова формиране на собствени мисли и логически

връзки се появило едва в по-късно време. Аристотел го предугаждал, но то се развило едва от втората половина на 4. век след Христа. Но след това през Средновековието били положени всички усилия да развият в известна степен мисленето като такова и всичко онова, което е свързано с мисленето.

Изключителна заслуга за общото развитие на човечеството в това отношение има Средновековието, особено средновековната схоластика. Тя развила практиката на мисленето във формирането на идеите, във връзката на идеите. Тя развила една чиста техника на мислене, техника, която сега отново е загубена.

Онова, което се съдържало в схоластиката като мисловна техника, хората трябвало отново да го усвояват. Но в настоящето това не се прави охотно, защото в настоящето всичко се свежда до това, да се възприема познанието пасивно, а не да се добива активно, да се овладява активно. Вътрешната дейност и стремежът към вътрешна дейност липсват в настоящето; тази схоластиката притежавала по грандиозен начин. Затова онзи, който разбира схоластиката, днес все още е в положение да мисли много по-добре, много по-проницателно, много по-свързано, отколкото, да кажем, се мисли днес в естествознанието. Това мислене в естествознанието е схематично, задъхващо се, непоследователно. И хората на настоящето трябваше всъщност да се учат по тази мисловна техника и практика на схоластиката. Това учене обаче трябваше да бъде по-различно от това, което се обича днес, трябваше да бъде учене на дейния, на активния, и да не се състои само в усвояването на готовия образец и на отчетеното в експеримента.

И така Средновековието било времето, в което човекът трябвало да се развива вътрешно душевно-мислителски. Би могло да се каже: боговете са върнали плеромата, отложили са своето собствено откровение, защото, ако те биха продължили да въздействат върху европейското човечество, това европейско човечество нямаше да развие онази грандиозна вътрешна активност на мисловната практика, която била създадена през Средновековието. И от своя страна от тази мисловна практика

произлезе онова, което са новата математика и подобни неща, които имат непосредствен средновековен произход.

Ето защо трябва да си представим нещата така: духовният свят в продължения на много векове като чрез благодат свише дарявал човечеството с откровението на плеромата. Човечеството виждало този ясен, този откриващ се в светлина и чрез светлина в идеите свят. Пред този свят било опънато, така да се каже, едно покривало. Оттатък в Азия се съхранили в човешкото познание декадентски остатъци от онова, което било зад покривалото. Европа имала до известна степен едно покривало, което се издигало от земята перпендикулярно спрямо небето, чиято основа долу, бих казал, започвала при Урал, при Волга, преминавала Черно море и стигала до Средиземно море. Представете си, че там за Европа се издигала една огромна стена с тапети по дължината на ивицата, която тъкмо описах, през която не можело да се гледа там, където отзад в Азия се развили последните декадентски остатъци от съзерцание на плеромата; в Европа нищо от това не се виждало и затова се развила вътрешната мисловна практика без поглед към духовния свят. Тогава ще имате представа за развитието на средновековната цивилизация, която развила, изхождайки от човека, толкова велики неща, но която не виждала всичко онова, което се намирало зад стената с тапети, която минавала по протежение на Урал, по протежение на Волга, надлъж през Черно море до Средиземно море, която не можела да вижда през тази стена с тапети и за която Изтокът бил най-много копнеж, но не и действителност.

Тук имате скицирано не само символично, но напълно реално, какъв всъщност е бил европейският свят, как до известна степен под влияние на един Джордано Бруно, Коперник, Галилей хората си казвали, че искат да опознаят поне Земята, искали да опознаят земната повърхност, долното. И тогава те изнамерили една наука за небето по модел на науката за Земята, докато древната наука за Земята била по модел на науката за небето с нейното плероматично съдържание. И така възникнали до известна степен в мрак – понеже светлината била възпирана

чрез обрисуваната световна стена с тапети – новото познание и новият живот на човечеството.

В човешкото развитие понякога е така, че в определени епохи, когато нещо определено трябва да излезе наяве от човечеството, други части от това, с което е свързан човекът, се забулват, скриват. И общо взето върху повърхността на Земята зад стената с тапети се развила за земното именно само декадентската източна култура. В Европа се развила заседналата в първите наченки западна култура.

И в това състояние общо взето европейският свят се намира и днес, с тази разлика, че той се опитва чрез всякакви външни, исторически средства да се информира за онова, което, с изключването на всякакво вникване в плеромата, е било придобито в света на мрачното съществуване като наука, като познание, което обаче не е такова. Възможност да прозрем тези неща получаваме, когато осъзнаем, как до известна степен на изток зад стената с тапети по-ранното вникване в плеромата ставало все повече и повече декадентско, отстъпвало, че следователно отгатак в Азия една висша, обаче инстинктивна, придобита от човечеството духовна култура приела декадентски форми; че в Европа дейността и животът на човешката душа в духа били сведени до сферата на физическо-сетивното, която отначало била единствено достъпната за хората през Средновековието. И така отвъд стената с тапети възникнала в Ориента една култура, която всъщност не била култура, която искала в земно-физическите форми да възпроизведе магически това, което в дейността на духа трябвало да се преживява плероматически. Действането и творенето на духовните същества в плеромата трябвало в някаква степен да се пренесат долу на Земята в камъка, в дънера, и в тяхното взаимодействие трябвало да се търси нещо от такива духовни действия, които, ако мога да се изразя така, са съгласувани с творенето и същността на духовните същества в плеромата. Това, което всъщност правят само богове помежду си, било мислено като дела на физическо-сетивни идоли. Идолослужението застанало на мястото на

богослужението. И онова, което може да се нарече действаща в лошото ориенталска, северноазиатско-ориенталска магия, това е прехвърленият неправомерно в сетивното фактически свят на плеромата, към който някога се отправял душевният взор. Магическото чародейство на шаманите и неговият отзвук в Централна и Северна Азия – Южна Азия била също заразена, но се съхранила относително свободна от него, – това е декадентската форма на древното съзерцание на плеромата. Физически-сетивното чародейство заело мястото на участието на човешките душевни дейности в божествените светове на плеромата. Това, което душата трябвало да прави и някога правила, това се опитвали да постигнат с помощта на сетивно-физически магически средства. Една съвсем ариманизирана дейност на плеромата в известен смисъл станала онова, което се упражнявало на Земята и особено от граничещите със Земята, най-близки до нея духовни същества, от които се заразили хората.

Така че достигнем ли на изток от Урал и Волга до Азия, намираме там, особено в граничещия с човешкия земен свят астрален свят, през вековете на второто Средновековие, през вековете на Новото време до днес една ариманизирана магия, която се упражнявала особено от определени духовни същности, които в тяхното етерно-астрално формиране наистина стоят над човека, но в тяхното душевно-духовно образование отстъпват на човека. По целия Сибир, в Централна Азия отвъд Кавказ навсякъде в непосредствено граничещия със земното свят се движат ужасни ариманични, етерно-астрални същества, които упражняват принизено до астралното и земното ариманично магьосничество. И това действа заразително върху хората, които не могат всичко сами, които са непохватни в нещата, но които, както казах, се заразяват, повлияват се от това и следователно остават под влиянието на граничещия със Земята, непосредствено граничещия с астралното свят.

Когато се описват такива неща, трябва да сме наясно, че в основата на това, което наричат мит или подобно с оглед на древните времена, винаги лежат значителни духовни възгледи

за природата. И когато в Гърция се говорило за фавни и сатири, които в своята дейност се намесвали в земните събития, тогава не си конструирали във фантазията същества, както фантазиращите учени днес си представят това, но в тяхното духовно съзерцание на природата знаели за онези действителни същества, които като фавни и сатири населявали навсякъде граничещата непосредствено със земния свят астрална територия. Онези фавни и сатири приблизително към края на 3. и началото на 4. век след Христа се оттеглили в областите източно от Урал и Волга към Кавказ. Това място станало тяхно отечество. Там те преживели своето по-нататъшно развитие.

Пред килима, пред този космически килим възникнало сега онова, което се развило от човешката душа като мислене и така нататък, като определена диалектика. Когато хората се придържали към вътрешните строги и чисти мисловни форми, към това, което трябва да се развие действително в себе си, когато искат да се развият чистите мисловни форми на схоластиката, тогава те развили тъкмо онова, което трябвало да се развие според решението на ръководещата земното духовност, тогава те съдействали подготвително за това, което трябва да настъпи в нашето настояще и в най-близко бъдеще. Обаче не навсякъде била налице онази чистота. Докато на Изток, отвъд стената с тапети, ако мога така да се изразя, възникнал стремежът да се смъкнат в земното делата на плеромата, да се преобрази плероматичното събитие в земно магьосничество и ариманизирана магия, то западно от стената с тапети със стремежа към рациото, към диалектиката, логиката, към идеалното схващане на света на земното се смесило всичко онова, което означава човешко чувство на радост, човешко задоволство в сетивното съществуване. В чистата употреба на разума, която се била развила, се намесили земно-човешки, луциферични стремежи.

По този начин обаче се развил наред с това, което се развило там като стремеж към разума и идеалната практика, един друг непосредствено граничещ със земния свят астрален свят: развил се един астрален свят, който, така да се каже, се намирал

посред онези, които като Джордано Бруно или Галилей или също по-късните толкова чисто се стремели към развитието на земното мислене, към една земна мисловна максима и мисловна техника. Така да се каже, междувременно възникнали същности от един астрален свят, които сега възприемали в себе си всичко онова, особено в религиозния живот онова, което се явява като сетивни чувства, и на които трябвало да се подчинят рационалният стремеж. И така чисто мисловният стремеж придобил постепенно сетивно-физически характер.

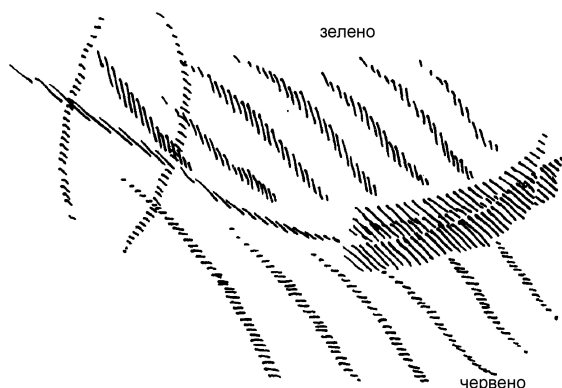
И много от това, което след това се развило още през втората половина на 18. век, но особено през 19. век като такава мисловна техника, е пропито с онова, което е налице в астралния свят, който пронизва този рационалистичен свят. Земните желания на хората, които трябвало да се тълкуват рафинирано, трябвало да се познаят рафинирано чрез една деградирала мисловна техника, развили в човека един елемент, който се явявал храна за определени астрални същности, чиято цел била да употребят мисленето, което било развито до толкова голяма прецизност, само за проникване в земния свят.

Възникнали такива теории като марксистките, които вместо да издигнат мисленето в спиритуалното, го ограничавали до чистото преплитане на сетивно-физически същности, сетивно-физически импулси.

Това било нещо, което правило все повече възможно, щото определени луциферични същности, които действали в тази астрална сфера, да могат да се намесват в мисленето на хората. Мисленето на хората изцяло се проникнало от онова, което мислили определени астрални същности, от които сега западният свят бил също толкова обладан, колкото потомците на шаманите на изток.

И така накрая възникнали фигури, които били обсебени от такива астрални същества, които въведоха в проникателното земно мислене човешките желания. Възникнали такива същества като онези, които след това със своя астрален план вманиачили такива като Ленин и техните съратници.

И така противопоставихме един на друг два свята: единият източно от Урал, Волга и Кавказ, другият западно от тях, които, бих казал, образуват една затворена в себе си астрална област. Имаме областта на Урал, присъединяващата се към нея област на Волга, Черно море, там, където някога се издигала стената с тапети. Източно и западно от Урал и Волга имаме една астрална територия на Земята, в която днес трескаво се стремят да се съединят като в космически брак съществата, чийто животворен въздух е луциферичното мислене на Запада, и онези същества, източно от Урал и Волга в граничната с тях астрална територия, чийто жизнен елемент е заземената магия на някогашните плероматични действия. Тези същности от ариманично и луциферично естество се стремят да се съединят. И ние имаме там на Земята една съвсем обособена астрална територия, в която живеят хората, чиято задача е да прозрат това. И ако изпълнят тази задача, те ще изпълнят грандиозно нещо, което им е възложено в общото развитие на човечеството. Но ако отвърнат поглед от това, те ще бъдат проникнати и обсебени вътрешно-душевно от всичко онова – обсебени от онзи пламенен брак, който трябва да се склучи в космически смисъл между азиатските ариманични същности и европейските луциферични същности, които се стремят едни към други с цялото космическо сладострастие и създават ужасно задушна астрална атмосфера и отново обсебват хората.

И така източно и западно от Урал и Волга постепенно възникнала една астрална област, издигаща се непосредствено над земната повърхност, която представлява земната астрална област за същностите, които са метаморфозирани фавни и сатири.

Ако днес хвърлим поглед към тази източна част на Европа, ако разглеждаме цялото на действителността, ще видим не само хора, но в известен смисъл и онова, което в хода на Средновековието и в хода на Новото време е станало един вид рай за фавни и сатири, които са преживели своята метаморфоза, своето развитие. И ако разберем правилно, какво гърците са съзирали под фавни и сатири, ще можем да видим и онова развитие, онази метаморфоза, която фавните и сатирите са преживели там. Тези същности, които, бих казал, всякога сноват сред хората и извършват своите упражнявани от азиатската ариманизирана магия и европейския луциферичен рационализъм сладострастни машинации в астралното, и които заразяват хората, тези преобразени метаморфозирани сатири и фавни изглеждат така, че според долната част на тялото в тях проличава съвсем определено още фигурата на козел, че те имат ясно разпознаваем похотлив облик на козел, докато нагоре притежават необикновено интелигентна глава, глава, излъчваща някакъв блясък, който обаче е само отражение на цялата възможна луциферична, рационалистична рафинираност. С фигури между мечки и козли, с изразено рафинирано сладострастие, но същевременно с необикновено интелигентни човешки физиономии са тези същности, които обитават рая на сатирите и фавните. Понеже тази местност в астралното е станала рай за сатири и фавни през последните векове на Средновековието и първите векове на Новото време – рай на преобразените сатири и фавни, които го обитават днес.

Под всичко това, което се случва така, бих казал, снове наоколо изостаналото човечество с неговите изхабени понятия и описва само земното, докато в земното се разиграват онези неща, които наистина принадлежат не по-малко на действителността, отколкото тези, които може да се видят със сетивни очи

и да се схванат със сетивния разсъдък.

Това, което се развива между Азия и Европа, може да се разбере едва когато го разберем в неговия астрално-духовен аспект, може да се разбере едва когато можем да схванем онова, което е останало като декадентски шаманизъм в Централна и Северна Азия от една действителност, което там като днешен магизъм се стреми сладострастно насам, за да се свърже, така да се каже, в един космически брак с това, което по външни съображения получи името болшевизъм. Там, източно и западно от областта на Урал и Волга, се цели един брак между магизма и болшевизма. Това, което се разиграва там, изглежда толкова непонятно на човечеството, защото се разиграва в една забележителна митологична форма, защото луциферично-духовното на болшевизма се свързва с напълно деградиралите форми на шаманизма, които приближават Урал и Волга и прекосяват тази област. От запад на изток, от изток на запад там по този начин протичат събития, които са именно събитията в рая на сатирите и фавните. И което там навлиза от духовното в човешкия свят, това е резултат на това сладострастно взаимодействие на заселилите се тук от древно време сатири и фавни и на онова, което до известна степен са породили в себе си развиващите само принадлежащото към главата западни духове, които желаят да се свържат с идващите насам от Азия сатири и фавни.

Бих казал, представено външно това изглежда сякаш онези облакоподобни духовни образования се накълбят, колкото повече проникват на изток към Урал и Волга, при което другото тяло остава неясно – сякаш тези образования се накълбят в, би могло да се каже, похотливо изглеждащи, изтънчено изглеждащи глави; сякаш от сега нататък се превръщат в глави и загубват останалата си телесност. Тогава от изток насам, към района на Урал и Волга, идват метаморфозирани сатири и фавни, чиято козя природа се е превърнала почти в мечоподобна и които, колкото повече се приближават на запад, толкова повече губят главите си и в един вид брак, в един космически брак, една такава губеща главата си същност се среща с една

от привлечените от Европа същности, която обръща към нея глава. И така възникват тези матаморфозирани, снабдени със свръхчовешка глава организации, така възникват тези матаморфозирани сатири и фавни в астралната област. Те са обитатели на Земята също толкова, колкото физическото човечество. Те се движат в света, в който се движат и физическите хора. Те са съблазнители и изкусители на физическите хора, защото те могат да обсебят хората, защото те не се нуждаят само от реч за да ги убеждават, но могат да ги обсебят. Тогава хората вярват, че това, което вършат, се върши от тях самите, произлиза от тяхната същност, докато в действителност онова, което вършат хората в такъв район, се върши само затова, защото вътрешно в своята кръв те са проникнати от една такава същност, която получава от изток преобразеното в мечка козе тяло и метаморфозирана на запад в нещо свръхчовешко европейска човешка глава.

Днес е важно да приемем тези неща със същата сила, с която някога са били формирани митовете. Понеже само ако можем съзнателно да се издигнем до областта на имагинативно-то, ще можем да разберем днес това, което трябва да разберем, ако трябва и желаем да се поставим съзнателно в развитието на човечеството.

Три перспективи на антропософията. Физическата перспектива

Дорнах, 20 юли 1923 г.

Напоследък при твърде много, особено при научно подготвените членове на антропософското общество се е оформило убеждението, че между това, което се дава в антропософията като познание за света, и това, което днес се дава от предпоставките особено на втората половина на 19. век като научно познание за света, трябва много неща да се обговарят дискуссионно в едно или друго отношение. Да, може би се смята, че ако по определен начин, както се нарича това, проявим учтивост към науката, ако е възможно да обърнем внимание на нея, това би могло да се окаже изключително благоприятно за антропософията.

Именно защото в антропософското общество се утвърди заниманието с наука, което в друго отношение трябва да се приветства като изключително радостен факт, с оглед на приведената точка възникнаха изключително много заблуждения.

Не бива да забравяме, че в течение на 19. век общото образование на човечеството под влиянието на това, което тогава постепенно нарекоха и все още наричат наука, придоби характер, по отношение на който антропософското познание за света се явява тъкмо нещо напълно различно. Трябва да се съгласим с мнението, че онзи, който със своите мисловни навици веднъж е свикнал с настоящия научен живот, не може всъщност така без колебание да премине към антропософското схващане. Затова трябва да сме съвсем сигурни, че от тази страна едва ли може да се получи скоро някакво съгласие с антропософското познание за света.

Онези хора, които със своите мисловни навици или не са привикнали към днешното упражняване на науката, или които като млади хора както привикват, така и отвикват, ще

бъдат тези, които преди всичко ще прозрат основателността на антропософското познание за света.

За да оживя до известна степен това, което току-що казах, бих искал днес да говоря за една първа перспектива с оглед на световния ход на антропософията. Бих искал, за да извлекат приятелите, които са напреднали, колкото е възможно повече полза, да придам на тези три лекции известна афористична форма. Бих искал да взема повод от различни явления в цивилизационния живот на настоящето, обаче по същество все пак да потърся съдържанието за тези лекции в чисто антропософски разглеждания.

Знаем какви са фактите, които човекът преживява, когато минава през портата на смъртта. Днес възнамеряваме, за да поставим пред душата си до известна степен физическата перспектива на антропософията, да разгледаме преди всичко само първия момент на живота след преминаването през портата на смъртта. Често сме споменавали, че при човека през земния му живот е налице една толкова тясна връзка между неговото физическо тяло и неговото етерно тяло или тялото на формиращите сили, че тази връзка се запазва през целия му земен живот.

Когато човекът прекъсне обичайното състояние на съзнанието на земния си живот чрез състоянието на сън, тогава той изнася извън своето физическо или това на формиращите сили тяло астралното тяло и аза. Те са отново толкова тясно свързани, че не се разделят. Следователно разделението настъпва всеки път при един нормален живот в хода на двадесет и четири часа така, че се разделят, от една страна, физическото тяло и етерното или това на формиращите сили тяло, от друга страна, астралното тяло и аза, докато всяка страна съставлява едно тясно свързано цяло.

Премине ли сега човекът през портата на смъртта, това изглежда различно. Тогава това изглежда така, че физическото тяло най-напред се оставя настрана и че за един съвсем кратък момент се установява връзка между аз, астралното тяло и етерното тяло, която през земния живот не е била налице. Тази

връзка дава първите траещи само няколко дни преживявания, които изпитва човекът след смъртта. Какви са всъщност тези преживявания?

Те се състоят в това, че човекът, като че ли разпоен от себе си, вижда всичко онова, което той е възприемал през земния си живот посредством своите сетива и посредством разсъдъка, който комбинира възприятията на сетивата.

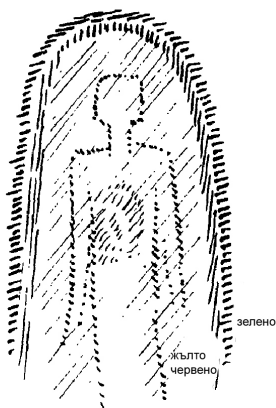
По време на земния си живот свикваме с това, да виждаме да се разиграват пред нас в нашия наглед, когато насочваме очите си към света, цветни неща и явяващи се в цветове процеси. Но и в нашия спомен, в нашата памет ние задържаме по-нататък впечатленията от цветовете, макар и отслабени. Ние ги носим със себе си посредством нашата памет. Така стоят нещата и с впечатленията на другите сетива. И ако сме честни в самонаблюдението, ще си кажем: всъщност дори когато си седим в тихата стаичка и оставяме на свобода нашите спомени, т.е. нашия вътрешен живот, това, което преживяваме там от него, е съставено от избледнели образи на външните впечатления. – В обикновеното съзнание ние живеем или в тези непосредствено живи впечатления от външния свят, или в избледнелите спомени за тях. За това, какво имаме свръх това, възнамеряваме да говорим утре. Днес желаем само да затвърдим съвсем ясно в съзнанието това, че през целия земен живот това съзнание е изпълнено с цветове и цветови процеси, които се разполагат и простират върху нещата, със звуци, с усещания за топлина и студ, накратко, с впечатления, които получаваме от сетивата, и с техните избледнели копия във вътрешния душевен живот, както се казва също, в спомена. Това желаем да разгледаме преди всичко като един вид отпавна точка.

Всичко това, което преживяваме така, се стопява, когато преминаваме през портата на смъртта. В рамките на няколко дни, така да се каже, всичко, което изпълва нашата душа от раждането до смъртта, се разтваря в общия космос. Това може да се изрази така: етерното тяло или тялото на формиращите сили на човека се отделя от аза и астралното тяло, след като

то най-напред е влязло с тях в една връзка, която по-рано не е била налице в земния живот.

И тъй, нека разкрием по-точно пред душата си какво представлява това преживяване. За целта искам да направя една схематична рисунка. Да приемем, че посредством тази схематична рисунка се характеризира физическото тяло на човека; характеризира се етерното или това на формиращите сили тяло (в жълто зацтриховано). Ние преживяваме това, което характеризирах с него, тази взаимосвързана структура на физическото и етерното тяло само тогава, когато след събуждане оставаме във вътрешното. Следователно ние преживяваме това всъщност винаги отвътре. И за да извикам тези неща възможно най-точно в съзнанието, бих искал да дооформя рисунката по следния начин. Нека маркирам със зелено явяващата се навътре част на етерното тяло. Физическото тяло, от което и без това се освобождаваме в смъртта, тук трябва по-малко да съблюдаваме. А това, което е насочено навън от етерното тяло, ще означа с тази червена линия.

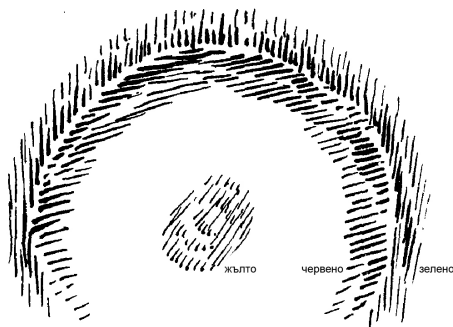

Казах току-що, че преживяваме тази структура на етерното тяло само след събуждане отвътре; следователно преживяваме до известна степен само това, което в зелено се явява навътре. Ние не преживяваме онова, което в червено се явява навън.

Когато минем през портата на смъртта и установим между нашия аз и нашето астрално тяло и между етерното тяло извест-

на връзка, то тази връзка става по следния начин. Трябва да си представите, че етерното тяло се обръща така, както ръкавица, когато нейната вътрешна част с всички пръсти се обърне от вътре навън. Така че сега това, което тук в земното състояние е означено червено навън, трябва да се означава като вътрешната част, а това, което е означено зелено навътре, трябва да означава зелено навън. Цялото етерно тяло се обръща в самото себе си. Това обръщане обаче е свързано с едно изключително бързо протичащо уголемяване на етерното тяло. То расте, става исполински голямо, то се разширява безмерно във всемира, така че рисунката би трябвало да я модифицирам ето така (голям зелен кръг).

И докато по-рано се намирахме вътре с нашия аз и с нашето астрално тяло, сега сме (червен кръг) срещу уголемяващото се в космическото пространство етерно тяло, но го разглеждаме от другата му страна. Онова, което носехме преди без значение за нас, външното за нас червено, сега то е обърнато навътре. Това, което преди беше обърнато навътре и което единствено има значение за нас през земния живот, сега е обърнато навън, не ни засяга с нищо повече, то се разпилява във всемира. В това зелено обаче – естествено схематично изобразено – се съдържа всичко онова, което по време на земния живот сме имали в нас като цветен, звучащ и така нататък свят.

Тъй като зеленото, така да се каже, чрез обръщането на етерното тяло преминава от другата страна, ние го загубваме напълно, и получаваме един съвсем друг свят като впечатление.

Изобщо не бива да се представяме, че този свят, който сме имали през земния живот, можем още да имаме след смъртта. Този свят си отива. Да си представяме например, че след смъртта бихме могли да преживяваме, да допуснем в едно друго наше издание, съдържанието на земния живот, е съвсем погрешно, това не съответства на фактите. Това, което преживяваме чрез обръщането на етерното или на формиращите сили тяло, е спрямо съдържанието на земния живот наистина от исполинска величина, но то е именно нещо съвсем различно. Ние преживяваме най-напред поради това, че външната страна сега се е обърнала навътре, в мощни впечатления, които обаче са различни от сетивните впечатления, цялото формиране на земния живот. Ние не преживяваме червенината на розата, но преживяваме как сме образували в нас като представа червенината на розата. Тогава започва да не е толкова спокойно, колкото във физическия земен живот. Там, в земния живот, розите в една розова градина изглеждат толкова прекрасни една до друга, и всяка роза излъчва спокойствие, и човек се чувства завладян там от покоя. Сега розовата градина се превръща в нещо съвсем различно, сега розовата градина се превръща в събития във времето. И как погледът ни се зарейва постепенно от една роза към друга, как образуваме в нашия вътрешен свят представата за първата, втората, третата роза и така нататък, това, как в живо възникване, в светкавично възникване и движение възниква една роза след друга, обаче не като роза, а като представа, всичко това сякаш в море от събития се явява сега като наш вътрешен живот. И така пред нас стои нещо, което не сме виждали през нашия земен живот: възникването на този земен живот, постепенното възникване на този земен живот. Ние узнаваме как душата ни е възникнала от детството. Това, на което изобщо не сме обръщали внимание през земния живот, сега се разиграва в нас. Това е, сякаш сме излезли от себе си, станали сме нещо второ и наблюдаваме как ние като нещо първо сме образували постепенно простата представа за детството, по-сложната за по-късната възраст и така нататък. Ние наблюдаваме възникването на цялото това земно същество

според неговата вътрешна страна. Наблюдаваме как от час на час се образува този земен живот, това земно съществуване. Да, ние добиваме впечатлението, че целият този земен живот се формира всъщност от космоса. Понеже всичко онова, което възприемаме там, расте навън в безмерното, в космическото, и благодарение на това, че ние растем навън, осъзнаваме, че също и това, което се е образувало в нас по време на земния живот, се образува от космоса.

И сега постепенно получаваме действителен възглед за това как стоят нещата с този човешки земен живот. Нека вземем за пример онова, което днес горе-долу се вярва с оглед на този земен живот. Човекът яде и чрез това получава вътре в своя собствен организъм веществата, които са отвън. Това е неоспорим факт. Той променя също тези вещества. Още в устата си той ги променя, а след това толкова повече в останалия си организъм. Кое то се възприема така, преминава в целия организъм, наистина преминава в целия организъм. Науката се присъединява към това и казва: но ние също губим постоянно вещества навън. – Ние трябва да мислим само за това как си режем ноктите и отрязваме косите, ако все още не сме оплешивели. От лющенето на кожата и прочие може да добиете представа за това как човекът губи материя, вещества. И днес е всеобщо известно, че човекът по този начин, тъй като той постоянно губи вещества, в рамките на приблизително седем години се обновява напълно.

Така че, ако трябва да се изразя драстично, всичко това, което тук седи върху столовете, доколкото се отнася до веществото, преди осем или девет години изобщо е било разпръснато някъде в света. Искам да кажа преди всичко: това, което тук седи върху столовете, е можело да се събере едва в течението на последните седем или осем години. Ако би трябвало да седи още тук в мускулната плът и така нататък това, което е било във всички Вас преди повече от седем или осем години – Вие сте значително по-възрастни, следователно Вие сте се обновявали вече многократно, – то Вие не бихте седели тук.

Следователно от това, което сте носили в себе си у дома или другаде като мускулна плът, като кръв и така нататък преди седем или осем години, от това тук нищо не е налице повече; това Вие постепенно сте отделили от себе си чрез отрязване, лющене и така нататък.

Но ако науката е с материалистическа ориентация, как ще говори тя тогава? Тя ще говори приблизително така: през тези последни седем години ние всички сме яли. Това, което сме яли тогава, седи тук, а онова, което сме яли по-рано, това не седи повече тук. – Друг пример: всеки от Вас, който седи тук, има сърце, нали. Сега физическата материя на сърцето, така Ви казва науката, се е обновила в рамките на последните седем, осем години. Следователно спрямо Вашето състояние преди, да речем, осем години Вие имате напълно ново сърце. Да, приблизително така, може да се каже, се мисли в духа на настоящето.

Нещата обаче не стоят така. Тази представа съществува само поради причината, че хората не познават това, което тъкмо Ви изложих, изобщо не го вземат под внимание в сферата на своето научно наблюдение и на своето научно мислене. Те не знаят нищо за онова обръщане на етерното или на формиращите сили тяло, за онова, което, след като преминем през портата на смъртта, ни показва как всъщност постепенно е възникнало цялото човешко същество. Понеже, ако знаят това, тогава ще бъдат също в положението да вникнат по съвсем различен начин в човешкия организъм. И едва тогава ще научат истината.

Може да се допусне, че от зелето, от картофите, от другите зеленчуци, от черешите, сливите и така нататък, които човек е ял в течението на последните няколко години, се е натрупала постепенно тази сърдечна материя. Това обаче не е така, но по същество – обърнете внимание, че казвам, по същество – сърцето, което носите в себе си, няма твърде много общо с възприетата материя през последните седем, осем години, но сърцето, което днес носите в себе си, по същество е възникнало по един твърде тайнствен начин от етера на космоса,

който Вие сте свили в хода на последните седем, осем години до плътността на сърцето. Така че не от физическата материя през последните седем, осем години се е обновило това Ваше сърце, но то се е обновило от космоса. Черпейки от етера, сте обновили Вашето сърце и Вашите останали органи. Фактически Вие сте се превърнали в един нов човек в хода на последните години не възприемайки от земята, а всмуквайки космоса. По тези действия на етерното тяло след смъртта се забелязва това как то е действало през земния живот, а именно че ние постоянно сме се регенерирани, като черпим от космоса.

Вашата материалистическа съвест обаче – такава човекът трябва също да има – ще казва: но ние все пак сме яли. Ние все пак сме усвоили външната материя и в нас са протекли вътрешни процеси. – Да, но тези вътрешни процеси нямат толкова много общо с Вашата същинска по-дълбока човешка същност, колкото смятате. Тази материя, която сте усвоили чрез ядене, Вие отново сте отделили по различните пътища, с които разполага човекът за този процес. Тя, разбира се, преминава през организма, но по същество не се съединява с това, което е човекът, но създава само стимул. Трябва да се храним, за да възникват във вътрешния организъм процеси, които ни стимулират. И като ни стимулират, подбуждат, ние пристъпваме към етерна дейност, която обаче е свързана с космоса, а не със Земята. Това, което протича там с усвоената, смянатата, преработената в кръв храна и така нататък, това са процеси, които предизвикват стимул, състоящ се в това, че на тях се противопоставя един обратен процес, етерният процес. Моето старо сърце се подбужда от физическата, преобразена материя, която прониква в мен. Новото сърце обаче аз си създавам от космическия етер.

Сега можем да установим дори за днешното мислене може би малко гротескния факт: Вие всички седите тук; това, което сте обновили в себе си през последните седем, осем години, е съществувало не в зелето и на картофената нива, а отвън във всемира, в Слънцето, Луната и звездите, то е дошло оттам тук долу и Вие сте се преобразили от всемира.

С това указахме на едно заблуждение, което просто трябва да произлиза от днешното мислене. Търсят се само връзките на човешката регенерация с физическата земна материя, но не и с етера. И последицата от това е, че ако сме свикнали с представите, които се дават в настоящата физиология, не можем да смятаме всичко онова, което се дава от антропософска страна, за нещо друго освен за един вид фантазъмство. Затова трябва да сме наясно колко безплодни са днес дискусиите, как само, ако се владеят и двете области, днешната наука и антропософията, последните могат да се осветлят взаимно една чрез друга, но как не бива да храним надежда – понеже, ако храним тази надежда, то това става всъщност във вреда на антропософията! – че онези, които са свикнали с материално промислени представи, могат без колебание да се привлекат на наша страна чрез една дискусия. Върху това трябва да имаме ясни, прецизни понятия. Тогава ще прозрем, че преди всичко трябва да се усвои от хората целият начин и способ, по който се усвоява антропософията, преди те да могат да навлязат в това антропософско съзерцание и познание.

Казах, че по същество нещата стоят така, че ние всъщност възстановяваме новия човек в себе си, всмуквайки космоса. Ние, разбира се, не намираме в космоса веществата, които намираме след това в сърцето си, понеже там те са толкова фини, че не могат да се удостоверят с физически земни средства. Там те са етерни. Обаче това, което се явява като плътна сърдечна материя в определена възраст, се е уплътнило едва в резултат на всмукания космически етер. Следователно това, което седи сега тук, всичко това се е намирало преди девет или десет години още навън в небето, в звездите, а това, което е останало, което следователно е проникнало от материята в онова, което всъщност е трябвало да се образува от етера, то е причина за заболяване. Когато носим в себе си физическа материя, която е твърде стара, това означава, че е налице причина за заболяване. И дълбоки прозрения в същността на боледуването ще настъпят тогава, когато знаем как материята, вместо да се изхвърля, се

задържа; понеже всяка материя, която се усвоява като физическа земна материя, е всъщност осъдена на това, да бъде отново изхвърлена. Задържа ли се обаче в организма, тогава тя става причина за заболяване.

От това разбирате също каква роля играе дори в сферата на практическото това действително реално знание, което можем да придобием само чрез това, че имаме поглед в онова, което се явява в нас като първи преживявания малко след като сме съблекли изцяло физическото тяло. Следователно след смъртта от нас се стопява всичко, което сме имали като сетивни впечатления и разсъдъчна преработка на сетивните впечатления. Светът ни се представя напълно различно. Минералите, растенията, животните изобщо не съществуват такива, каквито сме ги виждали по-рано. Представа ни се как възникват хората.

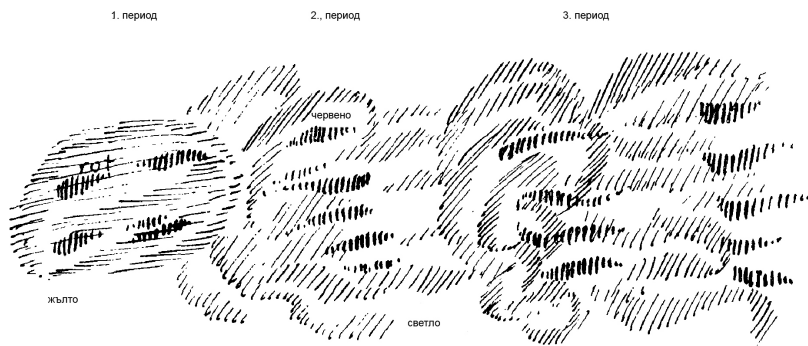
Ние сме преминали през портата на смъртта. По този начин сме слезли от сцената на Земята и сме излезли на сцената на космоса: един друг свят ни заобикаля. Сякаш излизаме от малката стаичка на земното съществуване и се озоваваме във величествено огромните покои на космоса, и се чувстваме така разпростряни в космоса, че не бихме се поместили в малките земни покои. Следователно със смъртта излизаме на сцената на космоса. И на тази сцена на космоса трябва да останем, докато не се спуснем отново в земното съществуване, само че сега влизаме във връзка със съвсем нови светове, със светове, чиято същност принадлежи към по-висши йерархии.

Това наблюдение обаче, което добиваме толкова непосредствено във връзка с човека, трябва да се разшири върху цялата природа. И бих искал да Ви представя по следния начин какво трябва да се случи там.

Да предположим например, че сме се върнали много назад в еволюцията, в земната еволюция. Тогава бихме заварили съвсем различни живи същества, съвсем различни земни събития. Знаете, че е имало земни епохи, когато са живели гигантски животни от по-нисш род, които днес не живеят повече. Цели видове са измрели, не съществуват повече. Палеонтологът, ге-

ологът издирват техни частични останки в земните формации. Бих нарисувал схематично този много стар етап от развитието, когато са живели, да речем, ихтиозаври, плезиозаври, тези забележителни зверове. Тези същества били образувани тогава на Земята не от физическата земна материя, а от космоса, от етера. И когато приближило времето, в което тези зверове постепенно измрели, тогава цялата тази етерна материя, ако мога да се изразя така, се отдръпнала. (Виж рисунката: жълто.) Сега не съществували повече зверове. Но цялата етерна материя, от която се образували тези зверове, се отдръпнала, както се отдръпва и нашето етерно тяло. И тази етерна материя била причина в по-късно време в земното съществуване да се образуват отново други същества, след като тази етерна формация преминала през космоса. От тези същества отново се отдръпнало етерното. От него се образували отново други същности. И накрая възникнал светът на животните, който съществува и днес.

Следователно, ако тук имате три последователни периода, първи период, втори период, трети период, то в тях имате, да речем, същевременно последователни животински форми. Но за да може следващата да възниква винаги от предшестващата, за това е необходим един преход през космоса с помощта на етера, както е необходим преходът през космоса между два земни живота за човека. И ако тук имаме накрая същности (виж рисунката: червено), то това може отново да премине в етера, и тогава в определен период може да се появи човекът, обра-

зуван от етера. Обаче влиянието се случва винаги по околния път през космоса.

Сега идва чисто материалистичният наблюдател. Той вижда всичко това и смята, че едното е възникнало от другото. Положително, на Земята нещата следват едни след други; обаче между тях е налице етерна дейност, космическа дейност.

През 19. век станала обичайна практиката да се обръща внимание само на това, което протича последователно на Земята, но не и на онова, което се явява космическа дейност отвъд земното. Затова предмет на разглеждане остана: накрая човекът, преди това бяха по-прости форми, още по-прости форми и така нататък. Това е, което можем да получим като развитие на организмите от естествознанието, което не се впуска в етерното. Това естествознание не е могло да получи нищо друго освен това, което е получило. Признаем ли неговите предпоставки, а именно че не трябва да се занимаваме с етерното, поставяме ли въпроса така, че да вземаме предвид само онова, което принадлежи към земното съществуване, тогава, разбира се, не остава нищо друго освен да представим физическия поток на еволюцията. Това направиха дарвинистите, това направи Хекел, а като земна наука те повече изискват или дори желаят да полемизират срещу това, което вече съществува като земна наука, което е безсмислица. Понеже едва когато се прибавя познанието за етерния свят, може да се получи това, което принадлежи към нея. Виждате следователно, че едно непосредствено полемизиране изобщо няма смисъл; но ако някой желае да се задържи на почвата на естествознанието, той може това така или иначе. И на другия, който говори за някакви други принципи на образуване в това, което е на Земята, той може винаги да възрази: да, но това изобщо е без значение. Това изобщо не съществува, ще каже той, ако е свикнал с чисто земния начин на разглеждане.

Ако искаме да говорим различно, ще трябва да усвоим преди всичко знанието за етерния свят. Така че за една валидна, за една разумна полемика спрямо сегашната наука остава само това, което можем да изразим така: в твоята област, природо-

изпитателю, ти имаш пълно право, там не може да се разкрие нищо друго, ние не ти я оспорваме, напълно ти я признаваме. Искаш ли обаче да говориш с нас за това, което имаме предвид, тогава ще трябва да се запознаеш с елементарните процеси в космическия етер, тогава ще можем да разговаряме помежду си. Иначе не стоим на почвата на действителността, ако не изхождаме от тези неща.

Вижте, един член, който седи тук, е написал малка ботаника от становището на духовната наука³⁴. Тези дни в един местен вестник се появи една съвсем пренебрежителна критика. Е, какво може да се каже! Аз казах: представете си, че Вие самите сте ботаникът, който е написал тази критика, че не сте слушали никога нищо за антропософия и Ви попадне тази Ваша книжка във това второ издание, тогава щяхте да пишете точно така. Съвсем естествено е, че щяхте да пишете точно като него! Фактът, че Вие не правите това, напротив, написали сте самата книжка, означава, че Вие преди това сте възприели антропософията. Необходимо е само веднъж да застанем на становището на другия и тогава сами ще можем да напишем всички тези враждебни неща. Но вижте, ако искаме да променим един човек, който с всички свои мисловни навици се е пренесъл в някакво направление, ако искаме да го спечелим за антропософията, това ми изглежда горе-долу така, както ако някой, който се е сдобил с русокоса дъщеричка, изведнъж пожелае тя да бъде чернокоса. Това не е толкова лесно. Това, което човекът е станал чрез днешната наука, не може да се промени така мигновено. Необходимо е изобщо да се мисли реално.

Това време, което настъпи след средата на 19. век, вече придава един съвсем определен характер на цялата душевна конституция. Бих искал да Ви дам пример за това от напълно различна гледна точка.

Известно Ви е, че днес съществува такова нещо, което наричат аналитична психология, психоанализа. Често съм каз-

---

³⁴ Д-р А. Устери, „Опит за духовнонаучно въведение в ботаниката“, Цюрих 1923 г.

вал тук, че в психоанализата има известен чар; но че тя първо произлиза от едно непълно, дилетантско познание за човешката физиология, така че тя е дилетантство. По-нататък тя произлиза от едно дилетантско познание за същността на човешката душа, за човешката психология. Това е също дилетантство. И тъй като най-често едното е равно на другото, то нещата се умножават, и психоанализата се явява благодарение на това дилетантство на квадрат. – Като се умножи d по d , се получава d^2 . – Но това все пак върши работа, макар и по дилетантски начин, ако се проследи по-нататък. И не е трудно да се разбере, че това нещо е могло да произлезе постепенно от недостатъчна физиология и психология. Обаче това влияе върху душата на хората, това мислене все пак влияе!

Днес имаме огромна литература върху този предмет. Можете да напълните една голяма библиотека с психоаналитична литература. В нея хората отново спорят ожесточено, така че ако се вълнувате от полемика, там могат да се намерят доста интересни неща. Тук понякога също е ставало въпрос за тази психоанализа³⁵. Днес действително може да се състави една библиотека от това, което се пише върху нея. Но ако в тази област се пише толкова много, тогава е необходимо, поне привидно, да се изследва много в нея. Това влияе върху душевната конституция на човека, която се модифицира от него.

Сега, тук има нещо много своеобразно. Вижте, през 1841 г., тук в Централна Европа вече съществувала психоаналитична литература. Тя обаче се състояла само от четиринадесет реда, които гласят: „В нашето модерно препълнено съзнание ние разхвърляме много неща, на които не можем да придадем форма, защото ни липсва време за това. Те остават в нас под формата на задачи, върху чието разрешаване бихме могли да работим. Това са, ако си послужим с думите на Тик, неродени души, които, жадуващи за съществуване, се носят на фона на

---

³⁵ Особено в двете лекции „Антропософия и психоанализа“, изнесени в Дорнах на 10 и 11 ноември 1917 г., в „Индивидуални духовни същности и тяхното въздействие върху душата на човека“, Събр. съч.178.

нашата собствена душа сякаш в кръг (лимб).

Виждате ли, в тези четиринадесет реда – ако редовете се удължат, те са дори по-малко – се намира по принцип цялата психоанализа. Тогава наричали този феномен неродени души, които се носят наоколо в душата и се борят за съществуване. Сега го наричат скрити в дълбините на душата провинции, душевни провинции и други подобни. Тогава обаче тези неща се смятали за толкова незначителни, че те били отбелязани само в няколко реда. Днес нашата цивилизация е стигнала дотам, че се пишат цели библиотеки върху тази тема. Същественото обаче, принципното се съдържа в тези четиринадесет реда. Но за да е било възможно да имат това само в четиринадесет реда, библиотеките тогава е трябвало да бъдат пълни с други неща, различни от тези, с които са пълни днес, и хората, които искали да учат, са се занимавали с тези други неща.

Ако днес като млад студент изучавате психология и трябва да напишете дисертация, то изобщо не може да избегнете психоанализата. Трябва да я изучите. Да, това влияе върху душите. През 1841 г. същественото по този въпрос е било изразено в тези четиринадесет реда. Това не се е разглеждало като нещо толкова важно, което е могло да има толкова огромно значение за човешкото мислене. И така се е случило с много неща.

Изключително важно е дали обръщаме внимание или не обръщаме внимание на някаква област от факти. Тогава, през 1841 г., хората са проспали психоанализата. Само в един единствен човек, в Карл Розенкранц³⁶, изплувала веднъж тази мисъл, която Ви представих в тези четиринадесет реда. Той сънувал веднъж това. Но сънищата преминават бързо и не оставят трайно влияние в живота. Хората обаче изпълвали своята будност с други неща. Днес, напротив, всичко се проспива, защото трябва да сме будни за психоанализата и подобни неща.

Тези неща трябва наистина да се разгледат внимателно и

---

³⁶ Карл Розенкранц (1805-1879), немски философ и хегелов ученик. Има се предвид: „Из един дневник – Кьонигсберг, от есента на 1833 г. до пролетта на 1846 г.“; Лайпциг 1854 г.

тогава ще можем да кажем къде трябва да се започне да налагаме антропософията в света. Във всеки случай не може просто да се полемизира. Понеже полемизирането би могло да се оприличи на ситуацията, в която един човек лежи в една стая, ужасно хърка, и изобщо не може да се събуди, а един друг, който е буден, се мъчи да обясни нещо на хъркащия, който всичко проспива, и очаква от него да бъде разбран. Той не може да го разбере. Също толкова малко е възможно да се разберем с някой за две области в духовния живот, когато всеки спи за областта на другия и е буден само за своята собствена област.

Впрочем ще продължат да бъдат не малко онези, които още спят за антропософията. Те не ще се пробудят толкова бързо за антропософията. Обаче би могло да се иска, щото антропософите да се събудят за другите, така че те не само от своята сляпа вяра, но от едно действително прозрение в качеството на другия да знаят защо антропософията е всеобхватното и включва също и това, което другите разглеждат като единствено, и как антропософията разширява хоризонта именно защото при нея се излиза отвъд онези области, които се разглеждат от другите само върху един тесен хоризонт.

С това Ви представих една от перспективите, онази перспектива, която се получава, когато питаме за по-близката страна на онова, което ни обгръща като земен свят и което се стопява след смъртта. Това е физическата перспектива. Тя ни въведе, за да бъдем разбрани, в онова, което ѝ е непосредствено съседно, в етерното.

По-късно ще разгледаме душевната перспектива, ще разгледаме как човекът се пробужда за душевната перспектива, за да приключим след това с разглеждането на духовната перспектива на антропософията. Това ще бъдат трите перспективи на антропософията.

Три перспективи на антропософията. Душевната перспектива

Дорнах, 21 юли 1923 г.

Ако разглеждаме духовния живот в нашата епоха, не може да не забележим – за това е необходимо да бъдем само достатъчно непредубедени – как тази епоха като цяло, но особено от втората половина на 19. век, все повече и повече се лишавала от душа. На нашата съвременна цивилизация липсва душа; и ако отделният човек желае да разбуди своята душа във вътрешния живот, за него се оказва необходимо да прави това не чрез съпреживяване на значимите тенденции на нашата цивилизация, а в уединение.

Отклонили сме се като цяло от това да следваме действително основните нишки на нашия съвременен живот с буден ум. За външното наблюдение, което тъкмо започна през 19. век, съществуваха явления, които всъщност трябваше да привлекат силно вниманието към онова, което се случва в духовния живот. Такива явления обаче повече или по-малко отминаха без следа. Да, може да се каже, че такива явления дори не достигнаха до такава формулировка в по-ново време, че благодарение на нея да може да се предизвика достатъчно дълбоко, пробуждащо въздействие върху по-новото човечество.

В началото на днешното разглеждане бих искал да поставя едно явление, което, взето според неговата външност, може би ще предизвика в някого известна усмивка, от друг ще бъде регистрирано с неутрален дух исторически като едно от многото светогледни заблуждения, а трети ще оборва с гняв. Преди всичко обаче бих искал да опитам да дам само един вид проста формулировка на фактите, които имам предвид.

През последните две десетилетия на 19. век често ми изглеждаше важен въпросът кой всъщност е най-умният човек на

епохата. Такива неща естествено могат да се разбират винаги само в относителен смисъл. Затова Ви моля, както се разбира от само себе си, да не приемате твърде буквално нещата, които искам да свържа с този въпрос; но с необходимата щипка сол, с която се приемат такива неща, моля да схванете въпроса като нещо, което смятам, че може да се приведе като характеристика на нашата епоха.

Нашата епоха е епохата на интелектуализма. Интелектът я е извел на необичайна висота. Ето защо трябва да се запитаме: от какво зависи всъщност интелектът на човека по време на земното съществуване? Положително силите на интелекта, активното на интелекта зависи от душевната същност на човека – и по-късно ще трябва да вземем предвид тази душевна същност, – зависи от това, което човекът с оглед на земното съзнание най-напред носи в себе си несъзнателно като етерен организъм, тяло на формиращите сили, като астрално тяло и като аз-организация.

Обаче човекът в настоящия период на развитие на Земята не е отишъл толкова далеч, че да може действително да реализира активността на интелекта, както той живее в тези три сфери на човешката природа. Ако човекът не би притежавал своето физическо тяло, интелектът щеше да бъде безмълвен по време на земното съществуване. Това положение би изглеждало така, както например се чувства човек, който върви срещу една стена: ако той върви направо и не взема под внимание дори своите ръце, той не ще вижда нищо от себе си, но ако стената, към която той върви, е огледало, той ще вижда себе си. Като човек, който не вижда себе си, такъв щеше да бъде и интелектът: той нямаше да възприема себе си, ако не би притежавал физическото тяло, което да отразява неговата дейност, да връща обратно неговата дейност. Следователно човекът дължи величието на своя интелект в настоящата епоха на отразяването на неговата вътрешна душевна дейност чрез физическото тяло. Само че на човека не се случва да смесва себе си с отражението, докато при интелекта се случва това на човека. Това, което съществува само

във физическата дейност като отражение на интелекта, човекът смесва накрая със самия този интелект. Но тогава отражението започва да господства в самия него.

В известен смисъл човекът се отдава със своя интелект изцяло на своето физическо тяло. Ако човек успее действително да се отдаде със своя интелект изцяло на физическото тяло, тогава този интелект достига максимално съвършенство. Ако дадем свобода на действие на нашата вътрешна същност, ставаме неуверени поради всякакви чувства и влечения, които имаме, поради предразсъдъци, симпатии и антипатии, ставаме неуверени по такъв начин в своя интелект. Тогава го правим несъвършен. Но ако станем съвсем сухи, трезви, студени натури, ако ние, говорейки в духа на Хамерлинг, обединяваме в себе си мъжката безчувственост на милиардера с женската безчувственост на русалката, представа за чието обединение ни дава Хамерлинг в своя „Хомункулус“³⁷, и чрез това получим уменията да мислим така, както трябва да мислим според предписанията на нашето физическо тяло, тогава ще е възможно тъкмо едно относително съвършенство на нашата интелектуалност в тази епоха. Тогава се научаваме да мислим така, че интелектът в нас до известна степен да задвижва самия себе си, интелектът в известен смисъл става автомат, разгръща се в едно относително най-висше съвършенство.

Казвах си това тогава, през последните две десетилетия на 19. век, и се питах: кой в този смисъл, че е довел интелекта си преди всичко до относително най-висше съвършенство, е най-умният човек на съвременната цивилизация? Сега може би ще предизвикам усмивка у Вас, но аз действително не можах да реша нищо друго в този смисъл, освен да приема, че най-умният човек в цивилизацията на настоящето е Едуард

---

³⁷ Роберт Хамерлинг (1830-1889). Неговият „Хомункулус – модерен епос в десет песни“ излиза през 1888 г. Виж също лекцията „Хомункулус“, изнесена в Берлин на 26 март 1914 г., в „Духовната наука като житейско благо“, Собр. съч. 63.

фон Хартман³⁸, философът на несъзнателното. Това изобщо не е никакъв налудничав парадокс, а нещо, което се получи за мен в резултат на едно може би не съвсем бездушно наблюдение на последните две десетилетия на 19. век.

Може да си представите, че човек изпитва голям респект пред онзи, когото смята за най-умния човек на епохата. Аз наистина изпитвах такъв, което тогава исках да изразя в теоретично-познавателно отношение в моето малко съчинение „Истина и наука“, посветено на Едуард фон Хартман. Следователно аз не говоря без респект, аз говоря с дълбок респект. Предпоставките за философията на Едуард фон Хартман са такива, че той всъщност се е обучавал за офицер. Той достигнал до чин старши лейтенант, след това обаче си навлякъл заболяване на коляното и тогава трансформирал, метаморфозирал интелектуалността, която при него била определена за модерния милитаризъм, във философия. Интересно е, че тъкмо благодарение на това обстоятелство се случило това, което аз не мога да формулирам иначе освен така: Едуард фон Хартман бил най-умният човек в последната третина на 19. век.

Ето защо той също ясно видя това, което именно може да се види ясно с разсъдъка от последната третина на 19. век. Той прозря човешкото съзнание, така както е свързано със Земята, но свързано с физическото човешко тяло. Тъй като беше умен, той не отрече духа. Той обаче го пренесе в сферата на несъзнателното, на това, което никога не може да носи тяло, което никога не може да влезе в тясна връзка с физическото, значи което, тъй като е винаги извън физическото, т.е. трябва да бъде духовно, може да бъде само несъзнателно.

Съзнателни – така си казваше Едуард фон Хартман – можем да бъдем само в тяло. Но ако тялото не е единственото нещо, ако има дух, то духът не може да бъде съзнателен, а само несъзнателен. Следователно човекът, казва Хартман, когато

---

³⁸ Едуард фон Хартман (1842-1906). „Философия на несъзнателното“ излиза през 1860 г. Виж също Рудолф Щайнер, „Моят жизнен път“ (1923-1925), Събр. съч. 28.

прекращва портата на смъртта, не трябва да очаква, че тогава ще си извоюва едно друго съзнание, понеже отвъд това земно съзнание съществува само несъзнателното. Човекът се въздига в сферата на несъзнателния дух. Несъзнателният дух е навсякъде там, където не е човешкото съзнание.

Следователно философията на Едуард фон Хартман е философия на духа, но философия на несъзнателния дух. Така че никъде няма съзнание освен в човешкото тяло, а дух наистина има навсякъде, но дух, който не знае за себе си, за света и за нищо друго, един несъзнателен дух.

Не е ли абсолютно ясно, че този несъзнателен дух никога по никакъв начин не може да проникне в нещо извън него освен през физическото човешко тяло? Това е ясно от самото начало. С това обаче е изразено нещо много важно. С това е изразено, че този интелект, който се издига до фиксирането на несъзнателното, е лишен от любов.

Не твърдя, че Едуард фон Хартман е бил лишен от любов, обаче неговият интелект, в който е тъкмо неговото значение, е бил лишен от всякаква любов. Безсърдечният интелект не е в състояние да изгради никъде мост. Затова той остава само в себе си, но поради това той не може да извоюва и съзнание. Той остава в сферата на несъзнателното. Би могло да се каже също, че той остава в сферата на безсърдечността.

С това е загатнато вече, че това е също сферата на бездушието, понеже там, където любовта не може да настъпи, постепенно изчезва душевността изобщо. И така ние трябва, бих казал, да усетим атмосферата на безсърдечието в общите черти на цивилизацията от втората половина на 19. век, върху чиито рамене стои нашата цивилизация.

Крайно интересно е да видим сега къде отведе Едуард фон Хартман това негово робуване на безсъзнателния дух, свързан с безсърдечието.

Той гледаше към този свят на земния живот, който дава на човека съзнанието. Но ако ние не бихме могли като земни хора да живеем в нашето тяло, ако не бихме могли с всяко събуждане

да се потопяваме в нашето тяло и напълно да се свързваме с него – какво би ни предстояло?

Когато се събуждаме като земни хора, отделените в съня аз и астрално тяло се връщат във физическото и в етерното тяло. Тогава азът и астралното тяло се свързват съвсем тясно с етерното и физическото тяло, тогава този аз и астралното тяло стават едно с етерното и физическото тяло. И докато сме будни като земни хора, трябва да говорим за пълно единство между духовно-душевното и физически-телесното. Но ако отделяме духовно-душевното от физически-телесното така, както Едуард фон Хартман прави това чрез интелекта, тогава би ни съответствала следната действителност: една действителност, която би настъпила тогава, когато, пробуждайки се, ние наистина навлизаме в нашето физическо и етерно тяло, но не бихме се сливали с тях, а само бихме живели в тях без да се сливаме с тях. Несъзнателният дух според Едуард фон Хартман обитава в тялото и чрез това се осъзнава във физическия земен живот. Следователно той мисли нещо такова, което, ако се случи в действителност, би изглеждало така, че ние, събуждайки се, наистина бихме навлезли в нашето физическо и етерно тяло, но не бихме се сливали с тях – а бихме обитавали в тях, бихме се оглеждали, както се оглеждаме наоколо в една къща, навсякъде вътре бихме виждали всичко, – следователно бихме били отделени вътре. Но какво би се случило тогава?

Впрочем, ако ние с нашето духовно-душевно не се сливаме с нашето физическо тяло, но бихме живели обособено от него, тогава това би означавало за нашата душа една неизразима, непоносима болка; понеже всяка болка възниква поради това, че органът не функционира правилно, че органът заболява, че ние сме прогонени от една част на нашето физическо тяло. Бъдем ли напълно прогонени, бъдем ли, ако мога така да се изразя, „извън“ нашето физическо тяло, тогава би трябвало да изпитваме неизразима болка. Всяка сутрин, когато се събуждаме, нас би ни грозяла донякъде тази болка. Ние я преодоляваме благодарение на това, че се потопяваме в нашето физическо и

етерно тяло и се сливаме с тях.

Със сигурност Едуард фон Хартман не е бил посветен, а само интелектуалец, най-добрият интелектуалец от втората половина на 19. век. Той само схванал в мисли онова, което сега обрисовах пред Вас като действителност. Той представял света така, като че ли с нашия аз и нашето астрално тяло не сме свързани с физическото и етерното тяло. Той си мислел отношението на човека към неговото тяло така, както току-що го описах според действителността.

Това го довело до следното заключение: той стигнал до заключението за необходимостта на един пълен песимизъм. Разбира се, щяхме да преживяваме песимизъм, ако събуждайки се, бихме били отделени от своето физическо тяло. Той е изобретение на Едуард фон Хартман. И какво заявява той като резултат на своето мислене? Светът е възможно най-лошият. Светът съдържа само злина и болка, и действителното културно развитие на човечеството може да се състои само в постепенно то заличаване, унищожаване на света. И в края на „философията на несъзнателното“ се появява един идеал.

Едуард фон Хартман е живял в онази епоха, в която техниката се развивала все повече и повече, в която хората се сдобивали все повече и повече с машини за изработването на всевъзможни неща. Който веднъж осъзнае всичко онова, което е възможно за машината, той ще бъде очарован от възможностите, които се крият в машината. Ако разширим възможностите, които могат да се явят по отношение на света като усъвършенстване на машината, това ще въздейства с изключително внушение.

Едуард фон Хартман се предал на това внушение. И той си мислил, че човечеството – което постепенно, именно защото то е достигнало до интелекта, ще става все по-интелигентно и по-интелигентно – също все повече и повече ще трябва да осъзнае, че най-правилното за този свят е той да бъде унищожен; че това човечество един ден ще изобрети машина, с помощта на която то ще може да проникне до центъра на Земята, и тогава ще задвижи там машината, за да разпилее с един удар тази

най-лоша Земя в необятността на космоса заедно с всичко, което живее физически на нея.

Можем да кажем само, че основите за един такъв начин на мислене са всъщност налице при всички други, които може би не са толкова умни, колкото Едуард фон Хартман, но във всеки случай са твърде умни, но те не са имали смелостта да мислят последните изводи в този смисъл. И може да се каже, че ако действително можем да схванем онова, което абстрахираният от целия останал свят интелект може да постигне, тогава при това едностранчиво развитие на интелекта ще се явява дори в известен смисъл като необходим този идеал, който представя Едуард фон Хартман.

Казах, че не са били формулирани правилно известни явления на епохата, които все пак са били налице. Трябвало е обаче да се фиксират в една възможно най-точна формулировка на философа на несъзнателното, който през 1869 г. представи тази перспектива пред човечеството. При това Едуард фон Хартман бил действително по-умен от останалите, понеже той извършил онова дело, за което често разказвах, след като представил пред човечеството този идеал. В същата книга, в която той представил въпросния идеал, той говори за духа, макар и за несъзнателния дух, но все пак говори за духа. Това било ужасен грях, понеже науката била довела нещата дотам, че не бивало да се говори научно за духа, дори и по безобидния начин, че се допуска неговата пълна несъзнателност.

Ето защо останалите интелектуалци разглеждали тази „философия на несъзнателното“, която в литературно отношение привлякла твърде много внимание върху себе си, като дилетантство. Тогава Едуард фон Хартман им изиграл един номер. Излязло опровержение на „философията на несъзнателното“ от неизвестен автор. И в него била основно опровергана тази философия на духа. Съчинението гласяло: „Несъзнателното от становището на физиологията и теорията за произхода на видовете“. В това анонимно съчинение реакционният дух – да, сега трябва да кажа, реакционният дух, защото в този случай не мога

да кажа дух, – реакционният дух на останалите интелектуалци бил толкова силно симулиран от Хартман, че най-значителните натуралисти от онова време, Оскар Шмид, Ернст Хекел и много други, написали най-похвални отзиви върху тази анонимна книга и твърдели: най-после някой да постави на място този дилетант Едуард фон Хартман! Жалко, че не познаваме този анонимен автор. Ако той ни се разкрие, ще го смятаме за един от нашите.

Разбираемо е, че след като било разтръбено така, съчинението на анонимния автор скоро било изчерпано и се появила нужда от второ издание. Сега то излязло с името на автора: „Несъзнателното от становището на физиологията и теорията за произхода на видовете, второ издание, от Едуард фон Хартман“.

И тъй, виждате, че Едуард фон Хартман доказал също и чрез това, че е най-умният, понеже първо той могъл да бъде толкова умен, колкото си е, и тогава също и толкова умен, колкото и другите, неговите противници.

Ако вчера трябваше да кажа, че психоанализата е дилетантство на квадрат, сега всъщност би трябвало да кажа, понеже душевните качества винаги се умножават, че интелигентността на Едуард фон Хартман е интелигентност на квадрат, умножена по самата себе си.

Фактически не би трябвало да отминаваме с толкова голямо равнодушие едно такова явление на епохата, както обикновено се прави. Би трябвало да го формулираме и да го поставим пред душата си, тогава тъкмо ще имаме действително пред себе си абсурдите на епохата. И защо впрочем е бил толкова умен Едуард фон Хартман? Той е бил толкова умен затова, защото действително с проникновен поглед е разглеждал всичко онова, което е било забележително в негово време. Той станал, така да се каже, естествоизпитател на философията. Това е все едно да кажеш: кнедлите към супата. Но той станал естествоизпитател на философията.

Въпросът е да си изясним напълно емпирично тъкмо в такова явление накъде трябва да поемем, ако не искаме да се

погубим. Ако искаме да се измъкнем от усложненията, в които ни забърква цивилизацията, трябва да обърнем внимание на онова, което човекът действително носи в своя вътрешен свят.

Но ако действително преминаваме постепенно все повече и повече от физическото тяло на човека в духовното, ако се приближаваме към душевното, ние срещаме, както обсъдихме и вчера, етерното тяло и тялото на формиращите сили.

За едно такова етерно тяло или тяло на формиращите сили Едуард фон Хартман в съответствие с онова, което е можело да се знае по негово време, не е знаел нищо. Той не се е издигнал от разглеждането на това, което е външно природно-физически, към следващото, което граничи с физическото, към етерното тяло или тялото на формените сили.

Знаем, че когато човек заспива, неговият аз и неговото астрално тяло се отделят от физическото тяло и етерното тяло. Етерното тяло остава във физическото тяло. Човек всъщност никога не може да знае, ако прилага само земното съзнание, как е устроено това негово етерно тяло. Понеже събуди ли се, той се потопява с неговото астрално тяло и с неговия аз в етерното тяло. Тогава той се намира вътре в него. Тогава той преживява онова, което сам е внесъл със своя аз и своето астрално тяло. Би трябвало една много по-високо организирана същност да се потопи в етерното тяло по време на човешкия сън, докато азът и астралното тяло са навън. Една такава същност, която наистина би могла да види обективно как стоят нещата с това етерно тяло, би открила какво всъщност човекът оставя там като свое етерно тяло при физическото тяло, когато той заспива. Ако би се констатирало какво човекът оставя там, щеше да се открие, че това етерно тяло или тялото на формиращите сили действително в земен и в един още по-висш смисъл се явява олицетворение на всяка мъдрост.

За едно действително познание не може да се отрече, че когато сме напуснали нашето физическо и етерно тяло през нощта, тогава двете, които сме оставили там, са много по-умни заедно, отколкото сме ние, когато сме вътре в тях. Защото

в нашия аз и нашето астрално тяло ние сме деца на земното и деца на лунното развитие. Етерното тяло обаче води обратно към слънчевото развитие, а физическото дори към сатурновото развитие. Те се намират на една много по-висша степен на съвършенство. Днес в нашия аз и в нашето астрално тяло не можем да се сравняваме с това, което в хода на времето от епохата на слънчевото развитие се е натрупало тук, в нашето етерно тяло, като мъдрост. Би могло да се каже: това етерно тяло е концентрирана мъдрост. Когато ние хората внасяме с нашето астрално тяло и с нашия аз своята мъдрост в това етерно тяло, тогава се нуждаем от едно противодействие, както именно се нуждаем от противодействието на огледалото, когато искаме да видим огледалното изображение. Ние се нуждаем от физическото тяло като от противодействие. Така че както не бихме могли да стоим здраво на краката си, ако нямахме физическа почва под краката си, така не бихме могли да живеем в нашето етерно тяло, без то да граничи с физическото тяло и навсякъде да се натъква на физическото тяло, без да има във физическото тяло противодействие. Етерното тяло с неговия вътрешен живот би изглеждало като човек, който без опора се носи свободно във въздуха. Така че за обикновеното земно съществуване ние разполагаме само с душевен живот, който наистина се разгръща в етерното тяло, но се нуждае от физическото тяло като опора.

С тази душевна конституция можем да достигнем само до минералния свят. С нея можем да вникнем само в безжизненото. Поискаме ли да достигнем до света на растенията, тогава се нуждаем от способността да употребяваме етерното тяло без физическото тяло.

Как можем това? Как можем да употребяваме нашето етерно тяло без нашето физическо тяло? Ние можем това, ако все повече и повече, чрез вътрешни упражнения, се превръщаме от хора, които живеят предимно чрез своето физическо тяло в елемента на тежестта, в хора, които живеят чрез светлината в елемента на лекотата, които чрез светлината дори не чувстват повече своята връзка със Земята, а връзката си с необятния

космос; когато постепенно съзерцанието на звездите, Слънцето и Луната, на просторите на вселената стане за нас нещо така естествено, както когато съзерцаваме растенията, които покриват поляните. Когато сме само деца на Земята, ние гледаме към цветята, които покриват полята, с поглед прикован надолу. Ние им се наслаждаваме, но не ги разбираме, защото сме свързани с тежестта земни хора. Можем ли обаче, както се научаваме като свързани с тежестта земни хора да стоим твърдо на краката си, също така да се свържем с просторите на космоса, с поляната на небето, осяяна със звезди – това сега не е почвата, а покривалото, – ще можем да се чувстваме сродни с нея, както иначе сме сродни с почвата на Земята, тогава ще започнем, като преобразим нашето земно съзнание в мирово съзнание, да употребяваме нашето етерно тяло също така, както иначе употребяваме нашето физическо тяло. Единствено тогава ще бъдем способни да проникнем до растителния свят и с нашето разбиране. Понеже растенията не са произлезли от Земята нагоре, а са изсмукани от Земята чрез небето.

Виждате ли, Гьоте беше изпълнен с този копнеж, когато създаде своето учение за метаморфозата на растенията. И много неща той изрази така, както би се чувствал един човек привързан вместо към Земята, към Слънцето, който е почувствал как Слънцето смуче вече в корена силата на растителния растеж от Земята, как Слънцето със своите сили развива постепенно във връзка с въздействието на въздуха листа, как Слънцето накрая приготвя постепенно в цвета и в образуването на плода онова, което то е изсмукало от Земята.

Прочетете само това прекрасно малко съчинение на Гьоте, което излязло през 1790 г.: „Опит да се обясни метаморфозата на растенията“³⁹, и ще намерите навсякъде наченки за едно такова изложение. В Гьоте бил жив копнежът да приникне в растителния свят. Обаче той се препъвал всеки път отново в

---

³⁹ Виж „Природонаучни съчинения на Гьоте“ с въведения и коментар от Рудолф Щайнер, издадени в Немска национална литература от Кюршнер (1884-1897), 5 тома, повторно издание Дорнах 1975, Събр. съч. 1а-е, том 1.

това, че вместо да развива действително етерното наблюдение, той развивал физическото такова. Импулсът, който бил вече налице у Гьоте, е онова, което онзи, който действително се придържа към Гьоте, който желае да възприеме не мъртвия, а живо въздействащия Гьоте, трябва да продължи да развива.

Понеже тогава ще бъдем в положение да разберем, че човешката душа може нещо такова, ако тя действително създава само своето етерно тяло, ако е в състояние да почувства своя небесен произход, своята земна независимост и своята разположеност на Земята. Човешката душа може да се каже: ти си с космически произход; ти си пренесена чрез физическото човешко тяло на Земята, но си с космически произход. И ако ти можеш да се радваш тук на растителния свят, то това, на което се радваш в себе си, е син на небето, който се радва на това, което от своя страна небето е изсмукало от Земята в растителния свят. Човекът следователно се изтръгва душевно от Земята, като схваща наистина в реалността своето етерно или на формиращите сили тяло.

Ако направим това, т.е. ако стигнем толкова далеч – а това, което може да ни доведе до там, е действителна любов към растителния свят, – да живеем в етерното тяло, както иначе живеем във физическото тяло, тогава не само ще се издигне до съзнанието собственото ни етерно тяло, но както чрез нашето физическо тяло посредством сетивата ни се издига в съзнанието физическата природа, така чрез етерното тяло се полага в нашето съзнание етерният свят.

И какво изпитваме тогава, когато в някаква степен поглеждаме през нашето етерно тяло в етерния свят, както поглеждаме с нашето физическо тяло във физическия свят – какво виждаме там? Там виждаме по отношение на онова, което е разпространено пред нашето физическо зрение, действителното минало, от което е произлязъл този действителен свят. Там виждаме в духа образите на това, което е било, за да може да бъде настоящето.

Ето защо първото посвещение, което е било дадено на хората, посвещението на космоса, е съществувало още в

най-древни времена. В най-древните школи на човечеството се стремели към това посвещение на космоса. Учителите на първите мистерии посвещаваха в четенето на космическия етер, което може да се нарече също четене на хаоса, на Акашовата хроника, Акаша-четене, четене на онова, което е минало и което е призовало настоящето пред нашите очи. И това е било общо взето първата степен на посвещение, която човечеството постигнало в земното съществуване, това посвещение чрез космоса.

Второто нещо, което може да се постигне, е това: когато се събуждаме, оставяме да потъне астралното тяло и аза във физическото тяло и в етерното тяло. Ние одушевяваме етерното и физическото тяло, ние се свързваме с тях. Обаче можем само толкова да схванем от безкрайната мъдрост на етерното тяло, колкото внасяме. То обаче трайно ни стимулира. Ако имаме някак си добро хрумване, то етерното тяло е това, което ни стимулира към това хрумване, защото е тясно свързано с етера на космоса. Всичко, което човекът е развил като хрумвания, като гениалност в будно състояние, идва от етерното тяло, а по околен път от космоса. Геният говори с космоса, докато астралното тяло се стимулира от етерното тяло.

Душевността на онзи, който не осъзнава това, но все пак живее в етерното тяло, се състои в това, че той потопява в будно състояние астралното тяло и аза във физическото и в етерното тяло.

Ако при звездите започнем да се чувстваме като у дома си така, както и при цветните ливадите, тогава ще получим възможността да преживяваме етерното, като превърнем до известна степен космическите простори в горна почва на нашето съществуване. Човек преживява това винаги, само в своето познание той не прониква до там, без посвещение; но в действителност го преживява всеки човек. Ако търсим за нашето астрално тяло също така едно противодействие, то това противодействие наистина винаги е налице, въпросът е само духовната наука да обърне внимание на това, което е налице във всеки човек.

Ако допуснете, че не бихте виждали физическата почва, върху която все пак стоите, то Вие просто щяхте да си стоите върху нея. Ако тогава някой, който с помощта на науката тепърва е доказал, че съществува под, ако Ви каже това, то Вие тъкмо заради това ли щяхте да стоите върху пода. Така онзи, който владее духовната наука, може да Ви каже, че Вие се издигате до горната почва, до почвата на звездите; Вие обаче се издигате действително въпреки това. И така стои човекът в един друг свят със своето астрално тяло, в света на живите духовни същности, които обозначихме като света на висшите йерархии.

Както ние, когато се поставяме в този физически свят, имаме тъкмо този физически свят като реален, както там в този физически свят съществуват растения, животни и това е почвата, от която накрая възниква човекът в човешката еволюция, така човекът със своето астрално тяло е в света на същностите от висшите йерархии. Живее ли в този свят, той има за своето астрално тяло съответното противодействие. Той обаче носи винаги онова, което може да узнае едва чрез духовната наука. И той носи това в себе си като способност на чувството.

Всичко, което в света превръщаме в наша собственост чрез нашето чувство, чрез този най-съкровен живот на душата, съществува като творене и действие на духовете от висшите йерархии в нашето собствено астрално тяло. Когато осъзнаваме нашето чувство, то това съзнание за усещането е онова, което човекът има преди всичко, но в това усещане живее творенето и дейтането на духовете от висшите йерархии през човека. Не можем да схванем действително душевното, ако не усещаме това душевно потопено в духовните светове на висшите йерархии. И както миналото се разкрива за сетивното настояще чрез етерното съзерцание, когато по съвременен начин се възпроизвежда онова, което се е развивало в първите земни мистерии като посвещение на космоса, така и душата може да се задълбочи толкова, че да добие съзнание за това, което всъщност се разиграва в астралното тяло.

Това изисква любвеобилно задълбочаване в това, което

е било налице в големите мистерии като връзка с духовните светове. Оставим ли се да бъдем поучени от космоса под ръководството на посвещаващата мъдрост, ще постигнем първата степен на душевното в неговата действителност. Можем ли да проникнем в онова, което всъщност е ставало в мистериите, можем ли, така да се каже, не само да четем в Акаша-хрониката миналото на звездите, миналото на животните, миналото на физическия човек, но можем ли да четем и това, което е живяло в душите на великите мистериини учители, можем ли наистина да оживим в себе си това, което аз се опитах да изложа по начина, по който може да се изложи това за съвременния човек, в моето съчинение „Християнството като мистичен факт“, може ли да се оживи това, което мистериините учители са развили в себе си от общуването с духовните същности, тогава ще можем да достигнем до онова посвещение, което в по-късните земни епохи се е присъединявало към космическото посвещение и което бих могъл да нарека посвещение на мъдреците.

По такъв начин може да се говори за две степени на посвещение, за посвещение от космоса и за посвещение от мъдреците. Това, което мъдреците са възвестявали като космическо познание, съставлява съдържанието на космическото посвещение. Прозирането в душите на онези, които са предшестваха хората в душевния живот, въвежда във втората степен на душевната същност. Човекът може да започне с всичко това още във външната историчност. Ако схванем с вътрешна живост това, което проблясва от стари времена, да кажем, съдържащото се в удивителната мъдрост на Веданта и от съдържанията на останалите мъдрости от по-древни времена, тогава ще схванем от своя страна своята вътрешна живост и ще се доближим до посвещението на космоса. И ако се задълбочим с искрена любов в такива неща, каквито изложих в моята книга „Християнството като мистичен факт“, където се опитах да представя древните мистерии в тяхното съдържание във връзка с мистерията на Голгота, тогава ще се приближим до посвещението от мъдреците.

И тогава ще трябва с оглед на настоящето честно да се

вгледаме в собствената вътрешна същност и да опознаем непри-
нудено тази вътрешна същност, собствения дух, който тогава ще
осветлява душата ни отвътре. За това обаче, като за трета степен
на необходимото днес посвещение, ще говоря още по-подробно
следващия път. Това е посвещението на самопознанието.

Но ако днес духовната наука говори за душата, тя трябва
да говори от духа на тези три степени на посвещение: на
посвещението от космоса, на посвещението от мъдреците, и
на посвещението от самопознанието. С това се преминават
различните граници на душевния живот. Невъзможно е да се
направят дори само първите стъпки в тази насока без любов.
И аз трябваше да Ви кажа, че тъкмо интелектът на настоящето,
където той изпъква на една изключително висока степен,
забравя любовта, че той губи любовта. Но чрез това се случва
нещо много специално.

Да се разясни действително с любов това, което може
да се опише като физическо, етерно, астрално тяло и аз, ще е
възможно, ако долавяме нещо от гласа на гения, който владее
нашето време, ако имаме добрата воля да се вслушваме в гласа
на гения в нашето време. Обаче може ли човекът на настоящето
да възприеме онова, което се изразява, когато се казва „Геният на
нашата епоха“, с онази дълбока сериозност, която му подобава?
Не се ли явява абстрактно словесно съдържание за повечето
това, когато се говори за гений на нашата епоха? Помислете
колко далеч са хората от схващането на действително духовно
жизненото, което действа, тъче и живее в нашето време, когато
се говори за гения на нашето време.

Може да се каже обаче, че дори и да отричат хората духа,
те все пак не ще загубят духа. Духът е неизменно свързан с
човечеството. Само когато хората се откажат от гения на една
епоха, към тях пристъпва демонът на тази епоха. И когато интеле-
ктът стигна толкова далеч в началото на последната третина
на 19. век, че следваше изцяло само механизма на физическия
живот, сам стана автоматичен, механичен и вследствие на това
достигна до най-висшата степен, така че стана толкова инте-

лигентен, колкото самият е, и толкова интелигентен, колкото другите са, когато този интелект проникна до образа, който призова към съществуване в интелекта механичното, материалното, тогава интелектът започна да се държи така, както се държи човек, когато се отказва от гения. Тогава го завладява демонът на епохата. Интелектът се беше отделил от душата. Интелектът стана механичен, бездушен, и в това състояние основа една философия. Той бе лишен от любов, не можеше да обича мъдростта. Неговата философия можеше да стане само интелектуално отражение на земната демонология, на онази демонология, която измисля идеала на една машина, която ще проникне до центъра на Земята и ще я взриви във всемира.

Демонът на епохата внуши това на интелекта на епохата. И демонът на епохата често ще възвестява себе си, ако не пожелаем да познаем душевното. Тогава това ще се явява на този интелект така, сякаш човекът действително преживява момента, когато, събуждайки се, се потопява в своето физическо и етерно тяло и не се съединява с тях, но остава вътрешно отделен от тях. Понеже този интелект е чужд на човешката същност, той се еманципира от човешката същност. Интелектът, който е свързан с човешката същност, се бори да се изтръгне от земното съзнание и да се издигне до други състояния на съзнанието. За интелекта, който се свързва само със Земята, но след това се отделя от нея, и поради това има само отражението на интелекта, за него всички останали състояния на съзнанието се превръщат в безкрайно море на несъзнателното. Човешката душа престава да съзнава своя небесен произход, престава да съзнава своята самостоятелност спрямо земния живот.

Душевното на човека обаче се състои в това, че човек вибрира в своята същност между телесното и духовното. В това вибриране между телесното и духовното се състои душевният живот. Ако човекът вярва искрено само в тялото и поради това, че той все пак не може да се откаже от духа, същият става за него само нещо несъзнателно, тогава в човека се наблюдава отричането на душевното.

Докато Хартман обмисляше разрушението на Земята по един демоничен начин, какъвто всъщност можеше да измисли само един човек, който заспива във физическото тяло, а след това става ясновидец в него – докато Хартман чрез това достигна до интелектуално разгръщане на земното страдание, то един човек, който беше в приятелски отношения с него, и с който често си кореспондираше, превивайки се от действителна болка на болничното легло, при който много органи не допусkali във физическото неговата духовно-душевна същност, който преживява земното страдание, а не го измисля, можеше да разглежда бездушността на своята епоха само по един сатиричен начин. Това е Роберт Хамерлинг, който през осемдесетте години написа своя „Хомункулус“, когато му се разкри перспективата на бездушността на епохата, а именно в лицето на онзи човек, който се стреми само към външното, който все повече и повече заграбва в сферата на външното, който става накрая милионер – тази ужасна перспектива на бездушната епоха стоеше пред душевния взор на Хамерлинг. И бездушния милионер, Хомункулус, който идва на този свят не чрез съдействието на душевното, а само по механичен начин, чрез механично създаване, него Хамерлинг оженва за бездушния елементарен дух, русалката, Лорелей.

Така пред душевния взор на Роберт Хамерлинг се явяваше перспективата на бездушната епоха в стремежа към бездуховната интелектуалност на действащия чисто материално човек, която наистина е налице в природните духове, която събужда обаче в човека всички сили на разрушението, до демоничната мания за разрушение в желанието да взриви цялата Земя в световното пространство. Този проблем на бездушната епоха Роберт Хамерлинг можеше да разработи само сатирично.

На новата цивилизация и култура обаче трябва отново да се даде душа. Тази душа може да бъде дадена само ако земните преживявания на човека се осветлят от светлината на едно духовно познание.

И така онова, което представи най-умният човек на епохата наистина по един ужасен, бих казал, страховит начин, и

онова, което, превивайки се от болка, представи сатирично като перспектива онзи човек, който най-трагично усещаше интелектуалността на епохата, трябва да се превърне за хората чрез духовното познание в душевна перспектива, към която трябва да се стремим като втора перспектива.

Вчера говорихме за физическата перспектива. Днес пожелахме да говорим за душевната перспектива, а утре възнамеряваме да говорим за духовната перспектива.

Три перспективи на антропософията. Духовната перспектива

Дорнах, 22 юли 1923 г.

Човекът като земно същество познава преди всичко три редуващи се състояния на съзнанието: будното състояние от събуждането до заспиването, противоположното състояние, състоянието на сън, когато до известна степен душата се потопява в духовна тъмнина и няма никакви преживявания около себе си, и междинното сънищно състояние, за което ни е известно, че в него се намесват будните състояния, но и че, от друга страна, чрез някои изключително важни и интересни вътрешни сили се променят връзките на будността, както например, за да спомена само няколко случая, когато нещо отдавна минало се явява като непосредствено настоящо; или когато нещо, което напълно необмислено е преминало през съзнанието, на което може би в обичайния буден живот не обръщаме особено внимание, се издига в сънищното съзнание и така нататък. Неща, които иначе изобщо на принадлежат едно към друго, се свързват чрез съновидението.

Същевременно обаче една съвсем характерна особеност на сънищното състояние е, че неговото съдържание, всичко, което се възприема в съня, притежава силна образност, че дори когато прозвучава дума в съня, образността на думата е, която се откроява там, звукът на думата, модулирането на тоновете, които се разтварят в образност, макар и само доловима със слуха, душевно доловима със слуха образност.

И тъй, сънуването съдържа изключително много неща, които могат да занимават най-дълбоко душата на човека. Не можем обаче да надникнем в същински духовното битие, ако не съумеем да си създадем валидни представи за връзката на тези три състояния на съзнанието, на будността, на сънуването,

на съня.

Днес желяем, доколкото е възможно, с помощта на духовната наука да характеризираме тези три състояния на съзнанието. И преди всичко състоянието в будния дневен живот.

Човекът може да осъзнае, че води този буден дневен живот чрез това, че той започва да си служи при събуждане със своето тяло, с органите на своето тяло, но и с мисленето, което е свързано с тялото. И дори когато нямаме знание за това, че азът и астралното тяло се потопяват във физическото и етерното тяло, трябва все пак да усещаме, как, макар и мигновено, но ясно доловимо, най-малкото ясно усетимо, човекът получава власт над своите членове, сила в своите органи и сила да разгръща вътрешното мислене.

Всичко това може да поучи човека, как будният дневен живот е свързан с физическото тяло. И като разглеждаме от становището на духовната наука етерното тяло или тялото на формиращите сили, трябва също да кажем, че този буден дневен живот е свързан колкото с физическото тяло, толкова и с етерното или това на формиращите сили тяло. Ние трябва да се потопим в тези две звена на нашата човешка същност, трябва да си служим с тяхната организация, за да водим будния дневен живот.

Впрочем човек може да стане жертва на всевъзможни заблуди относно този буден дневен живот, ако не започне да го осветлява от становището на духовната наука. Едва ли е нужно да казваме нещо особено за сетивния живот; понеже какво би могло да бъде по-ясно от това, че човекът си служи със своите сетивни органи именно в будния дневен живот и че тези сетивни органи опосредстват за него това, което като откровение на външния физически свят се намира около него. Нужно е само малко да разгледаме същността на сетивните органи и ще намерим, как чрез отношенията на окото, ухото, на останалите органи към околната среда възниква онова, което именно човекът нарича свои будни дневни преживявания като откровение на сетивния свят.

Това, което прави необходимо сега да се придвижим до едно по-точно разглеждане, е мисленето, представянето. Нека бъдем напълно наясно с това, че човекът със своите представи е дал преди всичко само едно углъбяване на своя сетивен живот.

Ако човек се вгледа честно в себе си, ще си каже: чрез сетивата получавам впечатления, в мисленето углъбявам тези впечатления. И ако изпитаме след това нашите мисли, ще установим, че тези мисли са смътни изображения на това, което опосредстват сетивата ни. В някаква степен мисленето на човека е насочено изцяло навън. Мисленето впрочем е дейността на етерното или на това на формиращите сили тяло, така че можем също да кажем: човекът в качеството си на сетивна земна същност, като мисли в будно състояние, насочва своето етерно или на формиращите сили тяло навън. Но с това общо взето имахме предвид само едната страна на етерното или на формиращите сили тяло. И когато вземем предвид онова, което имаме в обичайното будно съзнание, мислите върху външния свят, същото изглежда така, като че ли сме могли да разгледаме един човек поради някакви обстоятелства физически само отзад. Представете си, че сте гледали известен брой хора винаги само отзад. Представете, които си създавате тогава спрямо тези хора, може би няма да Ви удовлетворяват. Вие щяхте, ако мога да се изразя така, да бъдете любопитни, любознателни относно това, как изглеждат отпред въпросните хора, и сте убедени от самото начало, че към задната част на човека принадлежи предната, че тя е другата страна, и то за физическия земен човек по-изразителната страна.

Така стоят нещата, когато осъзнаваме мисленето на външния свят: ние до известна степен гледаме към задната страна на мисленето. Всъщност е обратно, понеже посоката на сетивните течения в човека е отпред назад. Дори там, където изглежда, че е различно, трябва да се мисли по този начин: това, което се представя физически като предно, за мисленето е задната страна. И ние по принцип трябва да можем да разгледаме мисленето на човека от другата страна, където то не е обърнато

към впечатленията на външните сетива, където то ни показва своята скрита вътрешна страна.

Тогава стигаме до нещо много забележително. Тогава мисленето ни се представя не такова, каквото изглежда, когато го пренасяме в съзнанието като образи на сетивния външен свят. Тогава нашето мислене, което иначе съставлява силите на етерното тяло или формиращите сили, разглеждано от тази друга страна, се превръща в силите, които изграждат нашия физически организъм, творческите сили в нашия физически организъм.

Когато растем, когато се изграждат нашите органи от зародишното състояние, когато се оформят пластично нашите органи, тогава другата страна на мисленето е това, което се намесва активно от етерното или на формиращите сили тяло и ни организира. Това, което действа и живее в нас, когато растем, когато преработваме хранителните продукти в нас, това, което изобщо е налице в нас от формиращите сили, това е другата страна на мисленето. Обичайното мислене предизвиква в нас само смътни мисли, това е задната страна на мисленето. Това обаче, което дава първо форма на нашия мисловен апарат, което изгражда нашия мозък и цялата наша нервна система, това е творческата сила на мисленето и същевременно творческата сила на формиращото или етерното тяло. Това е другата страна.

Не е нужна много ясновидска сила, за да забележим как действа в човека тази творческа сила на мисленето като сила на растежа, като формираща сила изобщо. Необходимо е само, бих казал, да се обърнем малко към своя вътрешен живот, за да осъзнаем, че мисленето не е само смътно изображение на външния свят, а вътрешна дейност. Необходимо е, така да се каже, само да се отдръпнем от обърнатостта към външния свят към това, което се извършва вътрешно, което се мисли, и тогава ще осъзнаем тази активност на мисленето.

Като схващаме активността на мисленето, схващаме преди всичко онова, което е човешката свобода, а разбирането на свободата е едно и също със схващането на тази активност на

мисленето. Ето защо, като схващаме по този начин активността на мисленето, схващаме също моралността, която изпълва, изтъквава и вълнува човека.

Това схващане на мисленето като активен елемент, това схващане на чистото мислене спрямо изпълненото с външните сетивни образи мислене, това обръщане към вътрешното исках да обясня в моята „Философия на свободата“, исках да обясня как човекът може да схване вътрешно тази активност на мисленето, как той с това, чрез този обрат към своя вътрешен живот, към чистото, не само сетивноизпълненото мислене, схваща също и моралността като нещо, което може да се разтвори в чистото мислене, как той с това достига действително до съзнанието за свобода.

Така че можем да кажем: оставим ли човешкото мислене, което преди всичко в неговия първи аспект ни показва смътните изображения на сетивния свят, оставим ли го да се обърне пред нас, тогава то се превръща в пластично творческата сила на самия човек, тогава то става вътрешна активност, тогава то става носител на свободата, онова, в което до известна степен може да се овладее това, което са моралните импулси в човешката същност.

Така ние проникваме напред по духовен начин от физическото тяло в етерното или това на формиращите сили тяло. Следователно можем да кажем: първата степен нагоре към духовния свят е действителното преживяване на чувството за свобода.

А сега нека разгледаме сънищното съзнанието. Сънищата могат да бъдат още толкова хаотични, те могат да бъдат кошмарни сънища, могат да бъдат сладки сънища, те тъкат и живеят винаги в образи, които те извикват пред душата. Ако се абстрахираме от съдържанието на съня, но обърнем внимание на сънищната драматика, ще видим как душата до известна степен тъче и живее в тези сънищни образи, събуждайки се или заспивайки.

В съня се проявява до известна степен силата на душата.

Ако и да може да се спори върху това, доколко тези образи са лъжливи или истински – то фактът, че тези образи могат да се създават, трябва да указва, че в душата е налице една сила, която създава тези образи. Сънищният образ се поставя чрез една вътрешна сила на душата пред самата тази душа. Налице е една вътрешно тъчаща сила на душата в процеса на създаване на сънищата.

Обърнете внимание на момента на събуждането. Трябва да почувствате как, изплувайки от тъмнината на съня, е налице тази вътрешно тъчаща сила. Тя обаче се потопява във физическото и етерното тяло. Те щяха да продължат да сънуват, ако тази сила не би се потопила в тях. Това е силата на астралното тяло. Астралното тяло, което е безсилно да съзнава самото себе си, когато е във физическото и етерното тяло, започва да чувства себе си, да усеща своята собствена сила, докато се събужда, докато чувства противодействието на физическото и етерното тяло при своето потопяване в тях. То изглежда хаотично в съня, но е собствената сила на душата, която е живяла в него от заспиването до събуждането и която сега се потопява. Да, формиращата съня сила се излива във физическото и етерното тяло. Тя се потопява в кръвообращението, потопява се в опъването и отпускането на мускулите. Формиращата съня сила се потопява и в етерното тяло. Чрез това тази формираща съня сила се увеличава. Сама тя е слаба и безсилна. Сънищните образи се мяркат само, когато силата, която формира съня, е сама. Но когато формиращата съня сила се включи във физическото и етерното тяло, тя си служи с техните органи и се увеличава.

Какво прави тя, когато се увеличава? Тя развива в човека спомена, паметта. Споменът, паметта не е нищо друго освен формиращата съня сила, vyplътена във физическото и етерното тяло. Съновидението се потопява във физическото тяло, включва се чрез това в реда на физическия свят и създава сега не хаотичния, а включения във физическия свят спомен, съдържанието на паметта.

Нямаше да можем да си спомняме нищо, ако не донасяхме

от съня във физическото тяло съновидението с неговата сила; понеже във физическото тяло сънищната сила се превръща в способност да помним, в памет.

И когато седите в покой, далеч от външния сетивен свят, и оставите Вашите спомени да се разгръщат, Вашите спомени, които се явяват неочаквано, които успокояват, ощастливяват, Вашите спомени, които стимулират фантазията – ако ги оставите на свобода, то увеличената чрез физическото и етерното тяло сънищна сила е това, което се проявява свободно във Вас, онази сънищна сила, която, след като астралното тяло я държеше вън от физическото и етерното тяло, се потопяваше в духа на света и в него преживяваше тайните на нещата.

Ако бихте възприели същата сила, която във Вашето будно състояние развива паметта, както се разгръща в съня извън физическото и етерното тяло, то щяхте да имате не хаотични сънищни образи, които се образуват само в момента на потопяването във физическото и етерното тяло, а щяхте да се потопявате във външния свят, освободени от физическото и етерното тяло, в съня си бихте преживявали себе си в един величествен свят от образи.

Този свят от образи би бил космическият аналог на това, което в самотното размишление се издига и спуска във Вашите спомени. Животът на Вашите спомени е микрокосмическият аналог на онова макрокосмическо, гигантско, величествено тъчене на образи и вълнуване на образи, което извършва нашата сънищна сила, когато е потопено астралното тяло, вместо да е във физическото и етерното тяло, в нещата и процесите на външния космос.

И когато говорим за духовното съдържание на нашата душа и установим преди всичко, че това духовно съдържание на нашата душа изплува и се потопява в това, което от външните впечатления трансформирано живее в нашите спомени, в съдържанието на паметта, което, усвоено от нашата вътрешна същност, общо взето съставлява в нас всичко ощастливяващо и всичко трагично, всичко радостно и всичко болезнено в нашия

душевен живот, ако вземем предвид всичко това, което тук като духовно съдържание в спомена живее в нашата душа, тогава трябва да разберем добре, че дължим това на обстоятелството, че можем да потопяваме в нашата вътрешна същност формиращата съня сила, която всъщност е сродна с космоса, че онова, което живее във формиращите сили навън в космоса, което твори и действа навън, е налице углъбено като одухотворяващата ни, одухотворяващата нашата душа способност да помним.

В способността да помним се чувстваме сродни с всички творчески и дейни сили на космоса. И можем да кажем: погледна ли как през пролетта се разтварят фигурите на цветята, погледна ли в гората, как в течение на години, десетилетия се развиват дърветата от своите кълнове, погледа ли как се променят облаците под влиянието на повече външни формиращи сили, погледна ли как се формират планините и отново се деформират в света, погледна ли всички тези сили на формирането, които действат чак до звездите, осъзнавам, че от всичко това аз имам нещо сродно в моята собствена душа, имам силите на паметта в моята душа, и тези са микрокосмическият аналог на това, което навън в света тъче и действа в метаморфозите на нещата.

И разгледаме ли сега аза, който също в състоянието на сън напуска физическото и етерното тяло и отвън се свързва с нещата и процесите на космоса, тогава ще осъзнаем как ние като хора сме в състояние с нашата действителна същност да се потопяваме в нещата, макар и това в преживяването извън нас да остава неосъзнато. Разбира се, самият аз изплува от дълбокия сън и се потопява във физическото и етерното тяло. И тук само духовнонаучното посвещение прави възможно да се проучи това. Докато за спомена вмъкването на сънищната сила във физическото тяло има за обикновеното наблюдение още опорна точка, с имагинацията, както тя може да се култивира в духа на моята книга „Как се постигат познания за висшите светове?“, трябва да се научим също да наблюдаваме как пребиваващият от момента на заспиването до събуждането при нещата и процесите на космоса аз се потопява във физическото и етерното

тяло, как също и онова, което най-напред за настоящото земно развитие на човека е толкова безсилно, че човекът в съня е като че ли потопен в мрак, в мрака на своята душа, как азът, когато се потопява във физическото и етерното тяло, се укрепва във физическото и етерното тяло, как той ангажира пътищата на физическото и етерното тяло и овладява най-вътрешната сила на кръвта, действа чрез най-вътрешната сила на кръвта.

Също и това има свое явление в будното дневно съзнание. Азът, потопявайки се във физическото и етерното тяло, се проявява тогава. Азът е онова, което действа и тъче в човека като свободното, той може да се прояви, може и да не се прояви. Но ако той се проявява, кое е неговото най-характерно проявление в човека? Това е явяващата се в човека сила на любовта.

Никога не бихме имали способността в любовта да се разтваряме в едно друго същество или в един друг процес, до известна степен да преминаваме в този друг процес, ако азът всяка нощ не излизаше реално от себе си, за да се потопи навън в нещата и процесите на космоса. Там азът действително се потопява. Докато той се вмъква в нас в будното дневно съзнание, той ни предава вътрешно чрез способността, която е получил отвън, силата да обичаме. Това е, което изплува в нашата най-дълбока вътрешна същност като троична сила на душата: свободата, животът на спомена и силата на любовта.

Свободата: вътрешният праобраз на етерното или на формиращите сили тяло. Паметта: вътрешно явяващата се формираща съня сила на астралното тяло. Любовта: вътрешно явяващата се, водеща човека към отдаденост на външния свят сила на любовта.

Благодарение на това, че човешката душа може да придобие тази троична сила, тя се прониква с духовен живот. Понеже благодарение на това тройно проникване с усещането за свобода, с паметта, чрез която свързваме миналото и настоящето, чрез силата на любовта, чрез която сме в състояние да отдаваме нашата собствена вътрешна същност на външния свят и можем да станем едно с външния свят, чрез притежаването на тези три

сили на душата тази наша душа се одухотворява.

Да схванем това с верния душевен нюанс, е равносилно да схванем какво означава, че човекът носи дух в своята душа. И този, който не разбира така това тройно вътрешно проникване на душата, той не разбира как душата на човека съдържа духа.

Това се простира след това върху живота. Ако сме в състояние да установим жива вътрешна връзка между спомена и любовта – действащият в нас спомен чрез астралното тяло и любовта чрез аза, – тогава ще можем да постигнем чрез това в определени случаи нещо удивително.

Така че тези неща се овладяват непосредствено в живота. Ние съхраняваме спомена за скъп покойник отвъд смъртта. Ние носим неговия образ в душата си, т.е., добавяме към сетивните впечатления, които сме получили от него през живота, онова, което ни остава, когато ни е отнето неговото сетивно съществуване. В спомена с всичката сила и интензивност на нашата душа ние удължаваме живота на покойника дотолкова, че, понеже сега нямаме повече подкрепата чрез външните сетивни впечатления, опитваме да доведем тези спомени до такава жизненост, че може да ни се стори, че покойникът съществува в непосредствена жизненост. Оставаме с ясното съзнание, че носим това в нашия спомен, но след това свързваме тази сила, която става за нас чрез укрепването на нашето астрално тяло, с онази сила, която имаме чрез нашия аз, със силата на любовта. Ние съхраняваме отвъд гроба най-дълбока любов към покойника. Ние се оказваме способни да свържем силата на любовта с образа, който не получава повече сетивен стимул, така, както сме могли да развием същата сила при наличието на сетивен стимул.

Тогава е възможно да се укрепят това, което иначе астралното тяло и азът проявяват само когато си служат с органите на физическото тяло. Точно когато съхраняваме спомена за покойника, който не може да бъде стимулиран повече чрез физическото и етерното тяло, когато можем да получим този спомен толкова жив и подвижен, че сме в състояние да свържем с него най-дълбока любов, тогава това е начин в будно състояние

да освободим вътрешно до известна степен астралното тяло и аза, и точно в паметта, в която можем да съхраним спомен за покойника, се намира една от първите степени за освобождението на аза и астралното тяло от физическото и етерното тяло по време на будно състояние.

Ако хората биха схванали какво означава да се съхрани жив споменът, какво означава да се разглежда образът, който е останал от покойника, така, както сме го разглеждали като жив, тогава тъкмо по този път, който води през прага, който се намира между физическия и духовния свят, биха преживели освобождаването на астралното тяло и аза, онзи обрат, който включва в себе си следното преживяване: имаме най-напред спомена жив, както ако покойникът би бил още жив; знаем, че чрез нашето будно съзнание свързваме с образа на покойника любовта, която сме изпитвали, когато сме получавали сетивни впечатления от него. Всичко това правим в себе си живо и подвижно. Обратът настъпва, когато сме в състояние да развием необходимата вътрешна сила. Обратът настъпва и ние прекрочаваме прага към духовния свят. Покойникът може да бъде там в своята действителност.

Това е един от пътищата на човека към духовния свят. Той е свързан с онова, към което можем да имаме само страхопочитание, което дори като познаваме, може да се преживее в страхопочитание и с известна вътрешна сериозност.

Ако почувствате цялата сериозност, която може да се свърже с такива представи, каквито тъкмо сега представих пред Вас за един от начините да се прекрочи прага към духовния свят, ако си представите тази сериозност, тогава ще имате същевременно представа за цялата сериозност, която трябва да се свърже изобщо с влизането в духовния свят. Животът трябва да ни е показал до известна степен чрез нашата собствена воля своята дълбока сериозност, ако ние наистина желаем да влезем в духовния свят, дори ако ние действително само желаем да схванем сериозно духовния свят.

Това е, което науката за посвещение във всички времена

е искала да влее във външната цивилизация. Но това е също, от което нашата толкова опошлена цивилизация отново има нужда.

Понеже това е наистина забележително явление, че днес за човека догматичната наука има повече стойност, отколкото действителността. Във всяка нравствена постъпка човек може да осъзнае своята свобода. И точно както преживяваме червено или бяло, така всъщност преживяваме като хора свободата. Но ние я отричаме. Отричаме я под авторитета на настоящата наука. Защо? Защото настоящата наука желае да се съобразява само с механичното, където по-ранното е причина за по-късното. И тук тази наука диктува догматично: всичко трябва да има своя причина. Тя диктува догматично каузалността, и понеже каузалността трябва да е правилна, понеже желаят да гарантират догматично за каузалността, затова заглушават в себе си чувството за свобода. Действителността се потопява в нощ, за да се съхрани догмата, в този случай догмата на външната, упражняваща толкова силен авторитет наука.

Науката отстранява живота. Понеже ако животът би осъзнал самия себе си в човека, то този живот щеше да овладее в активността на мисленето непосредствено свободата. И така чисто външната градяща върху каузалността наука стана голямата умъртвителка на чувството за живот в човека. Това трябва да се осъзнае.

Може ли да се надяваме, че ако човекът вътрешно си отнема преживяването на свободата, той тогава ще може да проникне по-нататък до духовната форма, до духовния образ на спомена? Може ли да се надяваме, че човекът, така, както признава червеното за откровение на червената роза, ще признае така спомена за онова, което открива в него тъчащата и действащата във всемира сънищна сила? Може ли да се надяваме, че човекът може да добие увереност за втората степен, ако той на първата степен умъртвява чувството за свобода чрез така наречената догма за каузалността? Чрез това човекът пропуска случая да погледне в духовността на собствената си душа. В резултат на това той не прониква дори до там, където ще му стане ясно, че

той не е способен, докато спи, да живее навън сред нещата, че в духовния аз той получава способността да обича чрез своя дух. Последното основание на любовта се намира в духовно изтъкания аз, който се потопява в човешкия физически и етерен организъм. И да познаем духовността на любовта означава в известен случай да познаем изобщо духа. Който познава любовта, той познава и духа. Обаче в познанието на любовта той трябва да проникне до вътрешното духовно преживяване на любовта. Тъкмо в това отношение нашата цивилизация е поела по погрешен път.

Споменът е тъчене и живеене във вътрешното на душата и разликите не се показват толкова ясно и дълбоко пред взора. Само мистични духове, Сведенборг, Майстер Екхарт, Йоханес Таулер, усещат, като се потопяват в своите спомени, тъченето и живеенето на духовно-вечното в този спомен, говорят за възпламеняваща искра, която блясва там в човека, когато той осъзнае в спомена, че в този спомен живее вътрешно микрокосмически същото, което действа и тъче отвън в творческите, формиращи сили, които сънищно лежат в основата на цялото космическо съществуване. Тези неща не са толкова ясни.

Те обаче стават ясни, когато отидем на третата степен, когато видим как на третата степен нашата цивилизация не е разбрала първоначалната духовна същност и тъкан на любовта. Всичко, което е духовно, има, разбира се, своя външна сетивна форма, понеже духът го потопява в природата. Той се възплъщава в природата. Забрави ли тогава самия себе си, осъзнава ли само природата, той вярва, че онова, което е предизвикано от духа, е предизвикано само от природата. В тази заблуда живее нашето време. То не познава любовта. То само фантазира за любовта, дори лъже за любовта. В действителност то познава само еротиката, когато се мисли за любовта. Не искам да кажа, че самотният човек не преживява любовта, понеже човек отрича духа в своето неосъзнато чувство, в своето неосъзнато желание много по-малко, отколкото в своето мислене – но когато настоящата цивилизация мисли за любовта, тогава тя

произнася само думата любов, тогава тя говори всъщност за еротика. И може да се каже: прегледаме ли настоящата литература, навсякъде, където например на немски стои думата любов, би трябвало всъщност да се постави думата еротика. Понеже това е, което потопеното в материализма мислене знае единствено за любовта. Отричането на духа е, което превръща силата на любовта в еротична сила. В много области на мястото на гения на любовта не само е застанала еротиката, бих казал, неговият по-нисш служител, но на много места сега е застанал също противоположният образ, демонът на любовта. Демонът на любовта обаче възниква, когато това, което иначе по воля божия действа в човека, се изиска от човешкото мислене, се откъсне чрез интелектуалността от духовността.

Така че низходящият път е този: да познаем гения на любовта, да придобием одухотворената любов. Познаваме нисшия служител, еротиката. Но така ставаме жертва на демона на любовта. А геният на любовта има своя демон в интерпретирането, не в действителна форма, а в интерпретирането на сексуалността от днешната цивилизация. Как днес вече се говори не само за еротика, когато искаме да се приближим до любовта, а все повече за сексуалност!

В това говорене на цивилизацията за сексуалността, може вече да се каже, е включено много от това, което днес се цели като сексуална образованост. В това днешно интелектуалистично говорене върху сексуалността живее демонологията на любовта. Както на една друга степен геният, който епохата трябва да следва, се явява в своя демон, защото демонът влиза, когато гения се отрича, така е и в тази област, където духовното трябва да се явява в неговата най-интимна форма, във формата на любов. Нашата епоха се моли често вместо на гения на любовта на демона на любовта и смесва онова, което е духовност на любовта, с демонологията на любовта в сексуалността.

Естествено точно в тази област могат да възникнат най-много недоразумения. Понеже това, което живее първоначално в сексуалността, е проникнато от духовната любов.

Но човечеството може да отпадне от тази одухотвореност на любовта. И то отпада най-лесно в интелектуалистичната епоха. Понеже ако интелектът приеме онази форма, за която говорих вчера, тогава духовното на любовта се забравя, тогава се взима под внимание само нейното външно проявление.

Във властта на човека е, бих казал, възможността да отрича своята собствена същност. Той я отрича, когато падне от гения на любовта до демона на сексуалността – при това аз разбирам напълно характера на чувствата, свързани с тези неща, както е налице най-вече в настоящето.

Когато вземем предвид това, ще трябва да си кажем: не само за нашето познание, но и за нашата най-вътрешна душевна същност и душевен живот, за преоткриването на духа във вътрешната същност на душата антропософията може да бъде водачка за нас. Защото с антропософията можем да станем интимни. И ние ставаме интимни с нея, когато разберем как да я приемем в нейната реалност.

По някакъв външен начин днес е загатнато, че трябва да развием някаква представа или нещо подобно за антропософията. Наистина, не е ли тя налична в своята реалност? Нуждаем ли се още от някаква представа? Обаче това, от което се нуждаем, е следното: чрез нашата собствена вътрешна честност да станем интимни с антропософията. Тогава тя ще проникне в най-вътрешната тъкан на нашия душевен живот и на нашата душевна същност. Не по един външен начин трябва да се опитаме да си създадем представа за нея. Но трябва да станем вътрешно интимни с тази жива същностна форма, която като антропософия, бих казал, трябва да минава навсякъде сред нашите редици, ако ние като хора, които разбират тези неща, сме обединени.

Следователно ако живеем сами реално с антропософията като една реална същност, която се движи сред нас в един по-висш смисъл, ако ние, хората, сме реални, ако станем интимни с тази антропософия, тогава ще се породи в нас импулс да преживеем действително това, от което човечеството има толкова много нужда, да преживеем в нашата епоха не само

една представа за душевния взор, а за сърцето една любов към същността на антропософията. Това е, от което се нуждаем, и това най-вече ще може да стане импулс на нашата епоха.

С това се опитах да добавя към очертаната вече физическа перспектива на антропософията и към очертаната душевна перспектива духовната такава. Духовната перспектива не е външно проследяване на духа, духовната перспектива, напротив, е тъкмо преживяването на антропософията в най-дълбоката, най-интимната вътрешна същност на човешката душа и на човешкото сърце. И това дълбоко интимно преживяване на антропософията в човешката душа и в човешкото сърце е онази медитация, която ни води до среща, до реална среща с антропософията.

С това се опитах да представя трите перспективи, които антропософията може да разкрие: физическата, душевната и духовната перспектива.

Светът на сънищата като преходен поток между физически-сетивния свят и света на моралните възгледи.

Дорнах, 22 септември 1923 г.

Ако желаем да включим това, което можем да познаем като степени по пътя към духовния свят, в онова, което ни е известно вече от обикновения живот, то става въпрос за това, да можем да преценим по правилен начин трите състояния на съзнанието, в които се намира човек в обикновения живот. Тези три състояния на съзнанието сме описвали неведнъж: будност, сънуване, сън. И ние знаем също как всъщност действителната будност при човека е налице само в неговото мислене, в неговото представяне, как вече чувството действа така, че то наистина в своите преживявания изглежда различно от сънищния свят, но че то все пак в цялата негова конституция, в начина, по който се отнася към човека, е подобно на сънищния свят. Преживяваме чувствата в обикновеното съзнание по един също толкова неопределен начин като сънищата, но не само по един толкова неопределен начин, а до известна степен и в такава връзка като сънищата.

Съновидението редува образ до образ. То не се грижи, като редува образ до образ, за връзките във външния свят. То има свои собствени връзки. Също такава е общо взето положението с чувствения свят. И онзи човек, който за обикновеното съзнание би имал такъв чувствен свят, какъвто е неговият представен свят, той би бил ужасно прозаичен, страшно сух, хладен човек. В представния свят, следователно в пълна будност, трябва да обръщаме внимание на това, което в обикновения смисъл представлява логиката. Би било невъзможно да напреднем в същинския живот, ако бихме чувствали всичко това също така, както го мислим.

И в такива случаи често споменавахме: волята, която

изплува от дълбините на човешкото съществуване. Тя може да бъде представена, но нейната действителна същност, как действа и тъче в човешкия организъм, остава всъщност непозната и неосъзната за човека така, както преживяванията на самия сън. И за човека най-напред би било изключително объркващо, ако той би преживял онова, което волята всъщност прави.

Волята в действителност е един процес на горене, процес на изразходване. И това да възприемаш постоянно, как всъщност във волята се изразходва нашият организъм, как изразходеното трябва всеки път отново да се възстановява чрез храна или сън, би било все едно да съпровождаш целия буден живот, което за обикновеното съзнание е също така най-напред един не съвсем приятен процес.

И тъй, можем в известен смисъл да съпоставим чувствения свят на човека в будното състояние, така да се каже, будното сънуване, и сънищния свят в дремещото или полусънно състояние в техните образи, и то предимно така, че човекът най-напред не усеща тези образи като аз, а като нещо, което е външен свят. Сънуващият човек усеща това, което се разиграва като сънищни образи, толкова силно като външен свят, че понякога може да възприеме самия себе си в тези сънищни образи.

Но това, което днес особено трябва да ни интересува в тези сънищни образи, е следното: не е ли вярно, че преживяваме обикновения живот, при което се редува преживяване до преживяване? Съновидението смесва хаотично тези преживявания. То съблюдава малко това, което човек има като връзка на преживяванията в будното съществуване. То е един поет, който разгръща най-забележителните склонности.

Един философ⁴⁰ разказваше за себе си, че сънува твърде често, че е написал една книга, която в действителност не е написал, но в съня си смятал, че е написал книгата, книгата, която била по-добра от всички останали негови книги. Но в същото време му се присънва, че ръкописът е загубен. Той не може да го

---

⁴⁰ Едуард фон Хартман.

намери, забутал го е някъде. И сега той се втурва от чекмедже на чекмедже, претърсва всичко в съня си, но не намира ръкописа. В съня го обзема страшно неприятното чувство, че току-що е загубил този ръкопис на своята най-добра книга и вероятно няма да може да го намери отново. Заради това неприятно чувство той след това се събужда. Естествено това е преживяване точно на философа, когото имам предвид, който е написал много книги. Те излизат в толкова голям брой, че веднъж, когато направих посещение⁴¹ при този философ, където присъстваше и жената на философа, същата ми каза: да, съпругът ми пише толкова много книги, че винаги една съперничи на друга.

В дома на този философ цареше всякога забележителен практически дух, така че веднъж, когато с един издател правех посещение при този философ, се ядосах всъщност малко, понеже исках да обсъдя с него теоретично-познавателни проблеми. Мъкнех със себе си издателя, а всъщност той се мъкнеше, и философът започна туктакси: бихте ли ми казали като познавач, дали могат да се намерят твърде много екземпляри от това или онова мое произведение – кое, не си спомням сега – при антикварите? – Та значи в дома на този философ цареше един твърде практичен дух. Изобщо не искам да изразя презрение към това, но го разказвам само като нещо характерно. И тъй, някой друг би сънувал може би нещо друго, което също така оцветява преживяванията с нещо фантастично.

Вероятно всеки знае, че съновидението не протича така, както външното преживяване, но че в него възникват други връзки. От друга страна, вероятно също всеки знае, че съновидението се намира в тясна връзка с това, което човекът действително е. Фактически нещата са такива, че много сънища са всъщност само отражения на телесния човешки вътрешен свят, и в съновидението вече изтъкваме нещо, което се намира в тясна връзка с нас.

Сега постепенно осъзнаваме наистина как съновидение-

---

⁴¹ През август 1889 г.

то съчетава по свой начин преживяванията. Когато осъзнаем напълно това, ще се доберем постепенно до разбирането, че в това сънуване изживяваме все пак себе си. В това сънуване ние се изживяваме обаче само в моментите, когато или тъкмо излизаме от физическото и етерното тяло, или отново се връщаме в тях. Винаги в тези преходи между будност и сън, сън и будност се разиграва всъщност съновидението. Неведнъж съм привеждал примери, които показват, че най-важното от съня протича докато се събуждаме или заспиваме. Измежду характерните примери привеждах този – спомнете си, – как един студент сънува, че двама студенти стоят пред вратата на аудиторията. Тогава единият казва нещо на другия, което според така наречения студентски устав изисква незабавно удовлетворение. Стига се до дуел. Всичко това се сънува като на живо, излизането на дуел, най-напред още избирането на секундантите и така нататък, докато се стигне до стрелбата. Той чува още изстрелът, но изстрелът внезапно се превръща, докато се събужда, в удар, който един стол, преобърнат в този момент от него, предизвикал. Следователно в този момент той вече се събуждал. Това падане на стола предизвикало цялото съновидение. Така че съновидението протича в момента на събуждането, само се явява така, като че ли то има в себе си свое собствено време, следователно не включва времето, за което то трае. Някои съновидения траят съгласно своето вътрешно време толкова дълго, че изобщо не бихме били в състояние да спим толкова дълго, колкото би трябвало да спим, ако съновидението траеше съответно на времето, което то носи в себе си. Все пак съновидението се намира в тясна връзка с това, което човекът преживява вътрешно, но преживява вътрешно чак до своето физическо тяло.

Такива неща хората от по-древни времена са знаели доста добре, и за известен вид сънища – може да прочетете за това в Библията – древните евреи казвали: Бог те наказва в бърбреците ти. – Следователно знаели са, че с функцията на бърбрека е свързан един съвсем определен вид сънища. От друга стра-

на, трябва само да прочетете нещо от рода на „Ясновидката от Преворст“⁴² и ще откриете как хората фактически от съня описват увредеността на своите органи, хора, които са особено предразположени за това, така че някакъв болен орган се явява символично в мощни образи, което може да доведе до това, че тогава наред с болния орган се представя същевременно лечебното средство. В древни времена това дори се използвало, за да подтикнат в някакво отношение самия болен да посочи от собственото си обяснение на съня своето лечебно средство. И онова, което се проявявало в имащия право на храмов сън, трябвало да се изследва също в тази насока.

Ако разглеждаме цялото това отношение на съня към външните преживявания, трябва да кажем: сънят протестира срещу природния закон. Според природните закони живеем от събуждането до заспиването. Сънят не се обръща към тези природни закони. Сънят, така да се каже, се подиграва на природните закони. И това, което се изследва като природни закони за външния физически свят, не се явява като закономерност за съня. Сънят съдържа в себе си жив протест срещу законите на природата. Ако попитате, от една страна, природата, какво е истинно, тя ще отговори: съобразното с природните закони. Ако попитате, от друга страна, съня, какво е истинно, то той не ще отговори: съобразното с природните закони. И онзи, който преценява протичането на съня според природните закони, ще каже именно, че сънят лъже. В този обикновен смисъл той наистина лъже. Но този сън достига до духовно-свръхсетивното в човека, макар и образите на съня да принадлежат към подсъзнателното, казано абстрактно, и не ще го преценим правилно, ако не знаем, че той достига до вътрешната духовна действителност на човека.

Това обаче е вече нещо, което трудно ще се признае в наше

---

⁴² Юстин Кернер, 1786-1862, поет. Той се грижел за една сомнамбулка (Фридерике Хауфе) и писал за това в своя роман „Ясновидката от Преворст“, Щутгарт 1829.

време. Искат да изведат съня чрез абстрахиране. Искат да го преценяват само според неговата фантастичност. Не желаят да вземат под внимание, че в съня все пак имаме пред себе си нещо, което се намира във връзка с вътрешния свят на човека. Не е ли вярно, че ако сънят в известен смисъл се намира във връзка с вътрешния свят на човека и протестира срещу природните закони, тогава това е знак, че вътрешният свят на самия човек е нещо, което протестира срещу природните закони.

Моля Ви да разберете, че това е важно твърдение, че ако се приближим към човека, неговият вътрешен свят всъщност протестира срещу природните закони. Впрочем какво означава това?

Ако днес природонаучният начин на мислене установява природните закони лабораторно от това, което е навън в природата, то този природонаучен светоглед се обръща и към човека и го третира така, сякаш природните закони в него продължават също и в неговия вътрешен свят, бих казал по-нагледно, във вътрешността на неговата кожа. Случаят обаче изобщо не е такъв. С неговото отричане на природните закони сънят стои много по-близо до този вътрешен свят, отколкото природните закони; човешкият вътрешен свят е такъв, че той не действа според природни закони и разгръща свои дейности. Затова сънят, който в известен смисъл в състава си е отражение на този човешки вътрешен свят, се явява като свидетелство. И за този, който разбира това, ситуацията е просто такава, че той трябва да каже, че всъщност е абсурд да се смята, че в сърцето, в черния дроб, господстват същите закони, каквито и навън в природата. Към външната природа принадлежи логиката. Към вътрешния свят на човека принадлежи сънят, и този, който нарича съня фантастичен, трябва да нарече фантастичен също и човешкият вътрешен свят. Той може да почувства дори това; понеже както този човешки вътрешен свят протича между раждането и смъртта тук в земния живот, където от един ъгъл се явява болест, а от друг ъгъл здраве, така това е много по-подобно на съня, отколкото на външната логика. Но на нашето

днешно мислене липсва напълно този начин на обръщане към човешкия вътрешен свят, понеже днешният начин на мислене е напълно оплетен в това, което се извършва чрез наблюдение във външната природа или в лабораторията. Желят напълно да установят това и в човешкия вътрешен свят.

В това отношение наистина е от голямо значение да се научим да разбираме например начина, по който днес често се разглежда от науката онова, което играе роля във физическата природа на човека. Известно е, че към човешкия живот принадлежи протеинът, принадлежат мазнините, въглехидратите, солите – по същество естествено. Това е известно. Какво прави науката сега? Тя анализира протеина, установява в него толкова и толкова процента кислород, толкова и толкова азот, толкова и толкова въглерод; анализира мазнините, въглехидратите и така нататък. Сега е известно колко от тях се съдържа във всичко. Но от един такъв анализ никога не ще узнаете какво влияние е имал например картофът в европейската култура. Малко се говори за това влияние на картофената храна върху европейската култура, понеже от този анализ, където просто установявате как по различен начин са разпределени въглеродът, азотът и така нататък в един и друг хранителен продукт, никога не ще узнаете защо например ръжта се смела предимно от силите в долната част на корема, докато картофът ангажира включително силите на мозъка за неговото смилане, така че човек, ако консумира прекалено много картофи, трябва да употребява своя мозък за да смела картофите, следователно загубва част от мозъчната сила за своето мислене.

Тъкмо в такива неща се забелязва как нито днешната материалистически ориентирана наука, нито повече теологически оцветените възгледи се доближават до истината. Науката описва хранителните продукти приблизително така, както ако исках да опиша един часовник, и подхваща: среброто се добива в сребърната мина; това се прави така и така. След това среброто се натоварва, транспортира се в градовете и така нататък. Но се спираме при часовникаря. Не поглеждаме повече в неговата

работилница. След това, нали, се описва може би порцелановият циферблат, как се изработва порцеланът. Отново се спираме пред работилницата на часовникаря. Днешната наука процедира така с хранителните продукти. Тя ги анализира. С това тя казва нещо, което всъщност не съдържа нищо за значението на хранителните продукти в човешкия организъм, понеже има голяма разлика, въпреки всички анализи, дали ядем от нещо плода, например ръжта или пшеницата, или грудката, както при картофите.

Грудките се възприемат в човешкия организъм много по-различно от плодовете или семената. Така че наистина може да се каже, че днешният начин на мислене изобщо не вниква повече в материалното съществуване. Ето защо материализмът е онзи светоглед, който изобщо не познава материята в нейните проявления. Духовната наука трябва да хвърли светлина и тук, за да познаем материята. Поради това материалистически мислещите учени твърдят: антропософията е фантастично духовна. А онези, които се занимават с теософия или теология и желаят да останат при абстрактния дух, който никога не достига до действително творчество, при който никога не се отива толкова далеч, че той действително да покаже как се намесва като дух в материалните действия, твърдят, че антропософията е материалистическа, защото тя довежда своите познания чак до материята.

И така, биваме атакувани всъщност от два фронта, както от тези, които разглеждат всичко идеално абстрактно, така и от онези, които разглеждат всичко материално. Но едните, които разглеждат всичко идеално абстрактно, не опознават духа, а другите, които разглеждат всичко материално, не опознават материята. По този начин днес се развива все повече и повече един начин на мислене, който не може да се доближи до човека.

Но всъщност напоследък в нашето духовно развитие се случи нещо твърде забележително. Хората не могат да продължат по-нататък, без поне да признаят тъмните страни на духовния живот, ако не искат да бъдат съвсем твърдоглави. И

това е характерен паметник за начина, по който така напълно завладените от естествознанието хора се държат, когато навлязат в тези мрачни области на духовния живот, или дори – ще го спомена веднага – не могат да отрекат.

Забележителен пример за това е книгата на Лудвиг Щауденмайер: „Магията като експериментална наука“⁴³. Това е почти като да кажеш: славеят като машина. Но все пак написването на тази книга в наше време може да се смята за нещо съвсем характерно.

Как всъщност процедира този човек? Своеобразното в него е, че животът го е довел до това да се занимава експериментално с магичното. Един ден той трябвало да започне, това се оказало, бих казал, злокобна съдба, да експериментира със самия себе си. Той не могъл да отрече според някои неща, които узнал, че съществуват например пишещи медиуми. Знаете, че аз не препоръчвам тези неща и предупреждавам винаги за опасността, която се крие в тях; но когато вече е налице това, което вършат пишещите медиуми, ставаме свидетели на нещо крайно забележително, при което отново трябва да отделяме твърде критично истината от заблудението. И тъй, това писане на неща, които самият човек в момента, когато ги пише, няма в главата си, това медиумно писане станало за Щауденмайер експериментален проблем, и той започнал сега сам да държи молива, и видял, че на листа се появявали неща, които той никога не бил мислил по този начин. Той пишел най-странни неща. Помислете каква изненада е това за човек, който мисли напълно природонаучно и вземе в ръка молива, направи себе си пишещ медиум и не вярва, че ще стане нещо. Но сега този молив внезапно получава сила, води ръката, записва всевъзможни неща, които са крайно изумителни. Това се случило на Щауденмайер.

И това, което го изненадало най-много, е, че този молив станал капризен – така казват хората, – както сънят става ка-

---

⁴³ Лудвиг Щауденмайер, 1865-1933, свещеник и естествоизпитател. „Магията като експериментално естествознание“, Лайпциг 1912.

призен, записвал напълно различни неща от тези, които той си мислил. По такъв начин изглежда – от контекста може да се разбере това, – че моливът е упражнил принуда върху движението на ръката: ти си глупак, а пишеш толкова прекрасни неща!

И тъй, това са неща, които съвсем сигурно господинът не е мислил сам! И след като се натрупали такива неща, моливът записвал отново и отново най-невероятни неща, Щауденмайер се запитал: кой всъщност е този, който пише там? – Неговият отговор бил: това са духове, които пишат там. – Съгласно неговия възглед обаче това не било вярно, понеже духове не съществуват за един природонаучно мислещ човек. Как е трябвало да се оправдае сега? Не може да твърди, че духовете са го мамили, следователно той приема: неговото подсъзнание постоянно го лъже. Не смятате ли, че е фатална история, когато подсъзнанието внезапно стига до убеждението в самия човек, че човекът например е глупак, и на това отгоре го записва още, така че то стои, както се казва, в обикновения живот, черно на бяло?

Той обаче продължил да се държи така, сякаш духове говорили. И тогава той ги запитал, защо не казват истината. Те отговорили: да, това е нашият начин, ние сме именно такива духове, които трябва да те мамят; в нашия характер е да лъжем.

Това било изключително характерно. Сега наистина се открива една област, където работата става действително дяволита, понеже знаете, че когато се оказва по този начин, че истината се намира само там горе, а там долу постоянно се лъже, това естествено поражда едно неприятно състояние. Но ако човек е напълно в плен на природонаучния светоглед, то в такъв един случай той не може да си помогне по друг начин, освен да приеме, че този лъжлив субект се крие в самия него.

Независимо от това Щауденмайер стига до убеждението: никога не говорят обективни духовни същности, а винаги само подсъзнанието. – В такива общи изрази може да се обобщи всичко.

Но вижте, все пак е характерно, че за тези духове изобщо не било важно да водят ръката на Щауденмайер така, че да му

внушат да запише ново математическо доказателство или разрешение на природонаучен проблем. Това всъщност е особено характерно, че те винаги казвали нещо различно.

Веднъж по някакъв повод Щауденмайер излязъл за малко от дома си и срещнал един приятел лекар, който му дал съвет да отиде на лов. Много медицински съвети се състоят в такива наставления. Например особено популярен съвет понякога в медицината е да се оженим. Тогава съветът бил да отиде на лов, за да се откъсне малко от тази налудничавата работа, така да се каже, да се разсее.

Но ето, въпреки че той, както той описва точно, отишъл на лов за свраки, значи се озъртал постоянно за свраки, от дърветата го гледали всевъзможни демонични фигури, а не свраки. Там седели на някакъв клон такива неща като полукотарак и полуслон, които правели всякакви гримаси или му се плезели. А когато поглеждал към тревата, виждал не примерно зайци, а всевъзможни фантастични създания, които упражнявали своите фокуси.

Така че не само моливът записвал всевъзможни неща, но сега и висшата способност на въображението се възбуждала по такъв начин, че пред него се показвали не свраки, а демони, всевъзможни призрачни изчадия, следователно отново бил мамен. Всъщност това, което той виждал там, е сякаш като на сън, и би могло да се случи, ако волята му остане незасегната, да застреля вместо една сврака някой мерзавец, който би се явил като полукотарак и полуслон. И ако падне, той би се преобразил може би в нещо наполовина дървесна жаба, наполовина славей с дяволска опашка, понеже по време на падането той вече би се преобразил.

Във всеки случай може да се каже, че за този експериментатор се приближил до тялото му един свят, който е много подобен на света на сънищата, и този свят също е протест срещу цялата природосъобразна връзка. Понеже как би било според природосъобразната връзка? Той щеше да свали от рамото си ловната пушка, и след като застреля една сврака, долу щеше да

лежи сврака. Обаче не това се показало, а това, което отбелязах: отново един протест на тази тъмна страна на духовния свят, в която човекът бил въввлечен, срещу природната законосъобразност. И най-малкото човек би трябвало да каже, ако би останал при подсъзнанието, че: ако всичко това е там долу в подсъзнанието, тогава моето подсъзание протестира срещу природните закони. – Понеже какво му казва всъщност това подсъзание? Да, то призовавало пред него всякакви демони и подобни, както описах. То му казва нещо съвсем различно от това, което той си мислил. Следователно той би трябвало да заключи от това: ако светът е устроен само според природните закони, тогава моят вътрешен свят изобщо не би могъл да съществува, тогава аз като човек изобщо не бих могъл да съществувам, понеже, когато този вътрешен свят говори, той говори напълно различно от съобразното с природните закони. Към вътрешния свят на човека принадлежи следователно един по-различен свят, отколкото е онзи, над който се простират природните закони, един свят, който в своята връзка протестира срещу природните закони.

Това е във всеки случай единственото интересно в този магически експериментатор или експериментиращ магьосник, който импонирал извънредно на много хора. Това е нещо, което ни показва как в действителност човек може да дойде и по друг начин до възприемането на такъв свят, какъвто иначе е явяващият се повече или по-малко винаги в живота сънищен свят в своите връзки.

И това вече ни заставя да признаем чрез един правилен възглед за обикновения живот, че, просто защото човекът съществува, до обикновения, проникнат от природните закони свят, граничи друг, който не е проникнат от природните закони.

Ако разглеждаме правилно тези неща, трябва да си кажем: тук е светът, проникнат от природните закони, който изследваме. До този граничи един друг свят, който няма нищо общо с природните закони, в него господстват напълно различни закони. Следователно, докато се потопяваме по реален начин в сънищния свят, достигаме до един свят, където престават да

важат природните закони. Фактът, че човек най-напред възприема с обикновеното си съзнание този свят като фантастичен, се дължи само на това, че той не е способен да познае връзките, които там му се явяват. Той внася в него фантастичността. Обаче онова, което тъче и живее там, е просто друга световна сфера, в която човек се потопява по време на съня.

Това ни отвежда непосредствено в нещо друго. Ако разговаряме с онзи, който напълно е погълнат от обичайната днес светогледна тенденция, той ще каже: аз изследвам законите за свободното падане в падащия камък. От това узнавам законите за гравитацията. След това излизам в света и прилагам това също и към звездите. – И това се мисли така: тук е Земята, на нея откривам природните закони, а там е космосът. Аз мисля, че законите, които съм открил тук на Земята, важат също и за мъглявината Орион или за нещо подобно.

Сега всеки човек знае, че например силата на тежестта намалява пропорционално на квадрата на разстоянието, че тя става все по-слаба и по-слаба, че светлината намалява, а аз заявих още: така намалява и истината на нашите природни закони. Това, което е истинно с оглед на природните закони тук на нашата Земя, не е повече истинно там отвън във всемира. То е истинно само до определено разстояние. Обаче там навън във всемира отвъд определено разстояние започва същата законосъобразност, която срещаме, когато се потопим в съня. Следователно, ако хората трябва да са наясно, когато поглеждат навън към мъглявината Орион, те всъщност би трябвало, за да схванат тази мъглявина, не да мислят физически според експерименталния метод, а да започнат да сънуват, понеже мъглявината Орион показва своята законосъобразност според сънищата.

Може да се каже, че хората всъщност са имали някога съвсем различно познание за такива неща, а предчувствия за тях са останали още и в по-късни времена, особено при мислителите, които са можели особено добре да се концентрират.

Такъв естествоизпитател, който наистина е живял не във

втората, а в първата половина на 19. век, бил Йоханес Мюлер⁴⁴ – учителят на Хекел. Той бил такъв човек, който винаги можел действително да се концентрира. Живеел напълно в това, с което именно се занимавал. Благодарение на това, че можем да живеем действително така, да се концентрираме в това, с което именно се занимаваме, понякога идваме до повече хрумвания; това наистина, както ще спомена веднага, в някои отношения може да има и тъмни страни. Йоханес Мюлер например бил запитан веднъж за нещо по време на един летен курс, който провеждал. Той отговорил: това е нещо, което знам само по време на зимните лекции, а не през лятото. – През лятото той бил толкова съсредоточен в материала на своите летни лекции, че съвсем свободно признавал, че другото той знаел само през зимата.

Но този Йоханес Мюлер признал например веднъж твърде интересното обстоятелство, че той наистина може да реже дълго време трупове, за да достигне до нещо; въпреки че той не достигал до нищо, не успявал да проникне в онова, което всъщност искал да разбере. Но понякога му се удава да сънува за нещо, върху което той е експериментирал, и тогава той прозирал по-дълбоко в нещата, тогава нещата му се разкривали. – Това се случило през първата половина на 19. век. Тогава още е можело да си позволяват такива екстравагантности, дори когато си известен естествоизпитател.

Следователно човек навлиза в един съвсем различен свят, в една съвсем различна законосъобразност, когато сънува. И при правилно обмисляне трябва да се предпостави, че всъщност, ако се постъпва така, както Йоханес Мюлер, не би трябвало да мислим върху мъглявината Орион, както се мисли в обсерваториите или в астрономическите институти, а да сънуваме, тогава бихме знаели повече за това, отколкото ако размишляваме. Бих

---

⁴⁴ Йоханес Мюлер, 1801-1858, физиолог, патолог и анатом. Професор в Бон, по-късно в Берлин. Един от най-значимите в сферата на медицината учени на своето време.

казал, че това е свързано с обстоятелството, че в пастирските епохи, когато пастирите спели през нощта на пасищата, те фактически сънували за звездите, и тогава знаели за тях повече, отколкото знаят по-късните поколения. Това е наистина вярно, това е така.

Накратко, независимо дали навлизаме във вътрешния свят на човека и се приближаваме до сънищния свят или излизаме в необятната вселена, ние срещаме, както древните казвали, извън зодиака един свят на сънища.

И сега стигаме до момента, когато можем да разберем какво са имали предвид гърците, които още са знаели нещо за такива неща, когато употребявали израза „хаос“. Чел съм вече всевъзможни обяснения за хаоса и ги намирах винаги далеч от истината. Какво впрочем е имал предвид гъркът, когато е говорил за хаоса? Той имал предвид законосъобразността, за която добиваме понятие, когато се задълбочим в съня, или която трябва да се предпостави в най-външните кръгове на тази вселена. Тази законосъобразност, която не е природна законосъобразност, а друга, гъркът приписвал на хаоса. Да, той твърдял, че хаосът започвал там, където не можело да се открие повече природна законосъобразност, където господствала друга законосъобразност. За гърците светът се е родил от хаоса, т.е. от такава връзка, която още не е според природния закон, но е такава като съня или като популярните и днес още световни пространства, в съзвездието Орион, Ловджийски кучета и така нататък. Там навлизаме преди всичко в един свят, който се разкрива на човека още и във фантастичния, но жив свят на сънищните образи.

Но сега положението е такова, че когато тук се намира физическият природен свят, ние навлизаме, така да се каже, в един втори поток, като се потопяваме в сънищата. Но след това навлизаме в един трети поток, който се намира отвъд сънищния свят, който дори няма повече непосредствено отношение към природните закони. Сънищният свят протестира в своята образност срещу природните закони. При този трети свят би

било напълно безсмислено да твърдим, че той се насочва според природни закони. Той дори противоречи дръзко на природните закони, понеже се доближава и до човека. Докато сънят излиза наяве още в живия образен свят, то третият свят излиза наяве преди всичко чрез гласа на съвестта в нравствения светоглед.

Ако имаме така един до друг, от една страна, света на природата, от друга страна, света на нравствеността, то няма да има никакъв преход между тях. Но преходът се намира в сънищния свят или в света, който експериментаторът преживял в областта на магията, където нещата му се представяли много по-различно, отколкото според природосъобразните връзки.

Между света, който е изтъкан от природни закони, и света, от който, вливайки се в нас, говори нашата съвест, лежи за обикновеното съзнание сънищният свят. Но това води непосредствено до прозрението – защото това е същевременно будният свят, това е сънищният свят, а това – сънният свят, – че фактически по време на сън боговете говорят на човека за това, което не е от природен, а от нравствен характер, което след това остава при човека като божествен глас в неговия вътрешен свят, когато той се събужда, като съвест.

По този начин трите свята се обединяват и схващаме две неща: от една страна, защо сънищният свят протестира срещу природната връзка, от друга страна, доколко този сънищен свят е преход към един свят, който остава скрит в неговата реалност за обикновеното съзнание, към света, от който идват и нравствените възгледи.

Ако се озовем в този свят, там ще намерим другия духовен свят, който не може да се схване повече съобразно природни закони, а съобразно духовни закони, докато в съня именно са хаотично смесени природните закони с духовни такива и духовните закони с природни такива, защото сънищният свят е преходен поток между двата свята.

По такъв начин осветлихме от една друга страна как човекът се интегрира в трите свята.

Якоб Бьоме, Парацелз, Сведенборг

Дорнах, 23 септември 1923 г.

Разглеждането на сънищния свят, както го направихме вчера, може да насочи вниманието ни към това, как в момента, в който излизаме от света, който се простира пред нашите сетива като свят на природните закони, и влизаме в един друг свят, фактически престават да важат природните закони. Бих казал, че те престават да важат постепенно, полека-лека. В съня все още може да се забележи ясно, как той, от една страна, наистина още се съобразява с това, което съответства на природните закони, но как, от друга страна, в съня се намесват морални, етични връзки, как едното е така свързано с другото, че във връзката се изразява например, да речем, моралната стойност на сънуващия или нещо от този род. Сънят е именно един нежен преход от сетивно-физическия свят в напълно различни светове, в светове, които изобщо нямат нищо общо повече с чисто природосъобразните връзки.

Сега обаче с помощта на такива представи и усещания, каквито могат да се предизвикат чрез това, че насочваме душата си към такива преходи, каквито са дадени в съня, трябва да предизвикаме, бих казал, човешко разбиране за световните връзки, които иначе се предполага, че стоят като неоткрити тайни пред човешката душа. Веднага ще усетите какво имам предвид. Във всеки случай малко се касае за интелектуалното схващане в понятия на тези неща. Касае се за това, да придобием напълно човешко разбиране, да придобием човешко отношение към тези неща, с които човекът е свързан веднъж, свързан в целия свой живот и чрез това, че той принадлежи на човечеството. И е невъзможно да се говори за определени неща от живота, да си представяме нещо за тях, ако не сме били докоснати в своите чувства, в своите усещания от нещо такова, каквото бе

обсъдено вчера относно съня. От този отенък, който чувствата получават благодарение на това, зависят именно нещата. За това бих искал днес като нещо по-определено да надградя над онова, което вчера бе казано за съня и интересните забележки на експерименталния магьосник, нещо, което се свързва с явленията на живота, които всъщност би трябвало да се чувстват като много по-големи тайни, отколкото обикновено се прави. Във връзка с вчерашните разглеждания от определена гледна точка трябва да се разгледат първо такива хора, които носят събирателното име „сомнамбули“, които в своя живот показват всевъзможни отклонения, които дори стигат дотам, че нощем напускат своите легла, катерят се по покривите, без да падат и така нататък, значи онези хора, които са сомнамбули.

И второ, бих искал от определена гледна точка да обсъдя днес едно явление, което често сме обсъждали от други гледни точки⁴⁵, явление като Якоб Бьоме или също Парацелз. И като трето, във връзка с това бих искал да обсъдя явлението Сведенборг. Може да се каже: всъщност на днешното човечество всичко е станало безразлично, защото онзи тип интерес, който бих искал да нарека фейлетоничен, се е разпространил ужасно много. По принцип явления като сомнамбулите, като Якоб Бьоме или Сведенборг, би трябвало да терзаят душите на хората, понеже това са напълно различни човешки явления, които се наблюдават в човешкия живот, отколкото нормалните граждани.

Нека се опитаме да схванем такива явления. Да вземем обикновените сомнамбули. Знаете, че в известен смисъл онова, което те представляват, е свързано с проявите на Луната. В последно време говорихме за значението на Луната във всемира⁴⁶,

---

⁴⁵ Сравнете с това лекцията от 8 януари 1917 г. в „Съвременноисторически разглеждания. Карма на неистината“, Събр. съч. 174; лекцията от 15 април 1921 г. в „Перспективи на развитието на човечеството. Материалистическият импулс на познанието и антропософията“, Събр. съч. 204; лекцията от 3 януари 1923 г. в „Моментът на възникване на естествознанието в световната история и нейното последващо развитие“, Събр. съч. 326.

⁴⁶ Лекция от 27 юли 1923 г., в „Науката за посвещението и астрономията“, Събр. съч. 228.

затова и указваме връзката ѝ тук. Казах Ви, че онези същества, които някога са били на Земята и са донесли на човека първоначалната мъдрост, която постепенно е изтляла, но която можем да намерим, ако се върнем назад в историята, че тези същности са се оттеглили като в един вид космическа колония на Луната, че те населяват вътрешно Луната. Така че действително само последните останки от това, което е свойствено на тези същности, е останало в една груба форма на Земята. Хората са били напълно различни тогава, когато тези днешни лунни същности като велики учители и водачи на земното човечество са били на Земята.

Това, което тези същности са оставили след себе си на Земята, са физически явления, това са фактите на репродуктивния живот. Тези факти на репродуктивен живот в днешния си облик не са съществували на Земята във времето, когато тези същности са дали на хората първоначалната мъдрост. Както ако разтворите някакво вещество в една течност, течността може да изглежда съвсем чиста и равномерна, но ако веществото се прояви като утайка, тогава веществото ще е грубо, а течността ще е още по-фина, отколкото е била по-рано – така приблизително стоят нещата с онова, което имам предвид. Това, което днес живее като репродуктивен живот на Земята, е грубо по отношение на това, което някога е било. И това, което тези същности са взели със себе си в лунната сфера, е станало безкрайно по-фино, безкрайно по-духовно. Но и двете принадлежат едно към друго, и двете са се различили едно от друго. И това, което Луната действително упражнява като сила върху Земята, което и днес действа на Земята като лунна сила, е такова, каквото определих тогава, когато обсъждах положението на Луната в космоса, а именно че Луната всъщност отразява всичко, което е в космоса, не само светлината на Слънцето, а наистина всичко. Така в Луната имаме нещо двойко: вътрешното на Луната, което по настоящем изобщо не се проявява навън, но се е оттеглило в себе си, получило е друга световна задача, и онова, което там се отразява.

Сега човекът с оглед на своето физическо тяло е изложен на най-превъзходната земна сила, на гравитацията, както при движение, така и при седене. Винаги гравитацията е това, към което той апелира. Ако той със своето физическо тяло не подлежеше на гравитация, нямаше да притежава тези различни равновесни положения в ходенето, седенето, стоенето и така нататък.

Със своето етерно тяло обаче човекът е изложен не толкова на земната сила, а на лунната сила. Той е изложен на тази отразена от всемира сила, която го тегли навън. Докато гравитацията го дърпа надолу, тази лунна сила го издърпва в космоса. И тази лунна сила става временно преобладаваща в сомнамбулните личности. За моменти лунната сила преодолява земната сила и тези личности започват да се държат така, като че ли притежават само етерно тяло, с което могат да следват свободно лунната сила. Те теглят със себе си своето физическо тяло, катерят се насам натам, както казах, по най-безстрашен начин, както може само етерното тяло, докато физическото тяло изобщо не може, но в такива моменти то бива влачено. Следователно това е по същество, бих казал, нахлуване на особени лунни въздействия, които се проявяват в тези сомнамбулни личности.

Но сега трябва да продължим със своето питане, понеже всичко все пак се намира в отношение към голямата световна връзка, която накрая се свежда до чистите същности. Понеже явленията извън същностите са само привидности, истински действителни са само същностите във всемира. Следователно истински действителни са същностите в минералното царство, в растителното царство, в животинското царство, истински действителни са хората, ангелите, архангелите и така нататък. Това са действителностите; индивидуализирани същества, това са действителностите. Другото е нещо, което се разиграва между същностите, другото е привидност, а не действителност. Следователно, когато говорим за действителности, имаме работа точно със същности.

Въпросът сега е, когато се появяват такива същности,

т.е., индивидуализирани хора, сомнамбули, какво значение има явлението на такива сомнамбули в целия всемир? Как се обяснява изобщо фактът във връзка с всемира, че има сомнамбули?

Сега трябва действително да схванете това, което възнамерявам да кажа, не в логическа, в интелектуалистична връзка, а в чувствена връзка, понеже в тази област тя е правилната логика. Проникнете ли своето чувство с упование, че, бих казал, опитвате от света на природната законосъобразност, излизайки отвъд теченията на сънищното, да се вчувствате в напълно различни светове, където не важат повече природни закони, но където господстват други връзки, тогава ще почувствате също, че може да се говори за това: какво общо имат сега такива хора, които се явяват в някакъв земен живот като сомнамбули, с това, което не е земен живот, да речем, в доземното съществуване или в постземното съществуване?

Не е ли вярно, че такива сомнамбули – бихме могли, разбира се, да вземем под внимание всички недостатъци и тъмни страни на сомнамбулното същество, да привлечем още и медиумството, но всичко това Вие знаете или поне може да знаете, – такива сомнамбули се различават тъкмо от нормалния гражданин. Те се държат различно в живота, имат различни маниери, те са просто различни. Но ако те са различни в земния живот, то би трябвало, ако изобщо навлезем така, бих казал, осезаемо отвъд съня в духовния свят със своите усещания, да попитаме също: дали те не са различни и в съседния извънземен живот, в доземното съществуване? Какви са те всъщност там?

Виждате ли, в такива същности, които в земната инкарнация са сомнамбули, се разкрива, че в тяхното доземно съществуване те са се държали всъщност изключително враждебно, в духовния свят са били враждебни спрямо всичко духовно.

Ако с помощта на средствата, които вече съществуват и за които често съм Ви говорил, изследваме при един сомнамбул какъв е бил в доземното съществуване – от френския курс⁴⁷ на-сам често говорим за това доземно съществуване и в неговите

---

⁴⁷ Вижте бележка 8.

конкретни подробности, – следователно, ако изследваме какви са били тези сомнамбули, преди да се спуснат в тяхното земно съществуване? – колкото и гротескно да изглежда това, трябва все пак да се каже: в тяхното доземно съществуване – разбирам, че е напълно неуместно, – но все пак в тяхното доземно съществуване в духовния свят те са били материалисти.

Естествено там не са по такъв начин материалисти, че да формулират теоретични възгледи за материализма. Там се движат преди всичко в света на симпатиите и антипатиите; не в света на понятията и съжденията, а в света на симпатиите и антипатиите. Тези сомнамбули живеели в духовния свят, но по-голямата част от преживяното там било за тях антипатично. Навсякъде духовното, на което се натъквали, предизвиквало в тях известна омраза. Поради това, когато се спуснали в земното си съществуване, те не могли да фиксират астралното си тяло по правилен начин в себе си. Необходимо е впрочем да се консолидира астралното тяло, когато се спускаме в земния живот. Тази консолидация страда от това, че тези същества постоянно поглъщали онези сили на антипатия спрямо духовното. И в резултат на това се получава, бих казал, космически определената карма, че тези същности благодарение на това, че имат физическо тяло, трябва да бъдат така свързани с него, както трябва да бъде свързано с физическото тяло само едно не напълно консолидирано астрално тяло.

Представих Ви също как се прекосява лунната сфера при повторното спускане на Земята, как възприемаме в себе си лунните сили. Такива същности имат твърде малко самостоятелност спрямо лунните сили. Те са твърде малко консолидирани в себе си, затова в тях се запазва известна близост с лунните сили, когато се настанят във физическото си тяло. Резултатът от това е, че такива същества всъщност се съобразяват по-малко с физическото си тяло, отколкото нормалният гражданин. И това, че те остават подвластни на лунната сфера, е възпитателното средство в общия световен план за отучването на тези хора от враждебното си убеждение спрямо духовното. Така че при лу-

натиците имаме работа с хора, които в този земен живот, докато именно са лунатици, трябва да се възпитават, за да се отучат от своята враждебност спрямо духовното. Чрез това не напълно овладяване на физическото тяло те преживяват духовното на Земята, докато в самия духовен свят те не са преживели достатъчно духовното.

Нормалният гражданин седи здраво вътре в своето физическо тяло, днес много по-здро, отколкото е изобщо желателно за благо на човечеството; той е заседнал ужасно вътре в него. Сомнамбулите обаче се съобразяват твърде малко с това физическо тяло. Затова при отделни констелации могат да настъпят моменти, при които те да бъдат повече отдадени на лунните сили, отколкото на земните сили.

Нека сега преминем от тези личности към една такава, която, бих казал, присъства с известна величавост в лицето на Якоб Бьоме или на Парацелз. По не толкова грандиозен начин обаче такива личности се явяват в историята, наистина не и в днешно време, но в близкото минало са съществували такива личности и бих казал, че винаги е имало в някаква степен по-малки представители на личности като Якоб Бьоме. До преди няколко десетилетия все още можеше да се намерят такива по-малко изтъкнати личности, които, ако ги наблюдаваме така външно в обикновения живот, се отличават особено чрез това, че гледат на природата по-различно, отколкото нормалният гражданин прави това.

Вземете едно характерно явление при Якоб Бьоме⁴⁸.

---

⁴⁸ Якоб Бьоме (1575-1624) не е оставил автобиография. Абрахам фон Франкенберг, комуто Бьоме е разказал своя живот, съобщава в животоописанието на Якоб Бьоме за това явление:

„3. След като пораснал малко, той трябвало да ходи наред с други селски момчета да пасе добитък в полето и така да помага на своите родители с подобаващо послушание. 4. По време на това негово пастирство се случило веднъж така, че той се отделил от останалите момчета и съвсем сам се изкачил на планината, недалеч от там, наречена Ландескроне (венец на земята), и там най-отгоре (което място той самият ми показа), където било срастнато и покрито с големи червени камъни, открил отворен вход,

Онова, което било налице в целия негов човешки характер, се проявило още в неговата младост. Вземете характерното явление: той пасял добитък като други, когато внезапно почувствал порив да се оттегли от добитъка, от стадото и от другите, които стояли наблизко, и да отиде на едно място високо в планината. Воден от инстинкт, той разглежда внимателно особено едно място. Там той открива дупка в Земята, там Земята е отворена. Поглежда надолу и намира там съкровище, което проблясва в мрака. Той е смяян от това явление, но си отива в благоговение. Изобщо не му хрумва да вземе нещо от него. Често ходел и след това там, проверявал мястото. Дупката обаче я нямало повече, съкровището най-малкото трябва да е било покрито и така нататък. Той може и да е бил дълбоко убеден, че всичко това, което е видял там, не съществува във физическия свят, но естествено той не можел да допусне чрез цялата своя духовна конституция, че не е видял нещо.

Така при него се подготвяло това, което по-късно се проявило като негов особен духовен подход: навсякъде да се вглежда в граничните процеси на нещата, в същността на нещата. Който чете съчиненията на Якоб Бьоме поне малко с разбиране, ще забележи: този човек е гледал на солта, на сярата по-различно, отколкото един нормален химик дори по негово време. Той говори, проникнат от съвсем различни прозрения. Той дори говори от такива прозрения, които не стават изцяло свойствени

в който той от простодушие влязъл и намерил вътре голямо ведро с пари. Бил обзет от страх и затова не взел нищо от там, но нетърпеливо излязъл отново. Независимо дали впоследствие с другите овчарчета се е изкачвал отново горе, той все пак никога повече не видял отворен този вход (което вероятно може да е било предзнаменование за неговия духовен достъп до скритите съкровища на божествената и естествената мъдрост и тайнства). Самото съкровище обаче след няколко години, както той съобщава, било изровено и отнесено от един чуждестранен художник, заради което този иманяр (понеже тегнело проклятие върху съкровището) бил погубен от ужасна смърт ...“

„Съчинения на Якоб Бьоме. С биография на Бьоме от Абрахам фон Франкенберг...“, Лайпциг 1920.

за самия него дотолкова, че езикът му едва следва това, което той вижда, понеже езикът му наистина понякога е объркан и хаотичен, и трябва да се вживеем в това, което четем, ако искаме да стигнем до това, което всъщност е видял Якоб Бьоме.

Сега, за да Ви представя целия феномен Якоб Бьоме, ще Ви припомня това, което бях казал за друидите⁴⁹. Те смекчавали чрез своите кромлехи⁵⁰ физическата слънчева светлина, вглеждали се в сянката и в сянката виждали духовното, което се излъчвало от Слънцето. За останалите хора сянката си е сянка, не е светлина, а нещо отрицателно. За друидите тя била нещо твърде реално. И сянката била различна за тях не само според посоката си, дали се явявала през март или октомври, но и според вътрешното си естество, чрез отенъка си, колорита си, но и особено чрез духовното, което съдържала. Ако изместим по определен начин физическите слънчеви лъчи, тогава тъкмо се явява в сянката духовното, което Слънцето излъчва. Но при Якоб Бьоме това именно било, което следвало от цялата негова човешка същност. Той можел, ако се напрегнал вътрешно в определена посока – казано е грубо, но е така, – ако се напрегнал вътрешно, можел да угаси физическата слънчева светлина и така всъщност съзерцавал в мрака.

И какво става, когато гледаме през нещо, където в някаква степен не прониква светлина, но където имаме пред себе си нещо като граница? Там възниква нещо като огледало. Но ако гледаме натам, да кажем, така – чертая физическото око, въпреки че въпросът не се свежда толкова до физическото око, – там навсякъде ще има светлина. Тогава ще се виждат физическите неща. Но ако можем чрез собствената си сила да угасим тази физическа слънчева светлина, тогава там отзад настъпва всъщност съзерцание в мрака. Изобщо няма да има нужда от сянка,

---

⁴⁹ Лекция от 10 септември 1923 г., „Слънчевото посвещение на друидския жрец и неговото познание за лунните същества“, в „Науката за посвещението и астрономията“, Събр. съч. 228.

⁵⁰ Мегалитно съоръжение, подобно на долмените, с култово предназначение.

тъй като настъпва съзерцание в мрака. Но когато настъпва това съзерцание в мрака, това действа като огледало. И когато Якоб Бьоме можел да гледа така, той виждал нещата, както те се отразяват в мрака, и те излъчвали в душевното му око онова, което съдържали по вътрешно духовен начин. Следователно той виждал най-обикновените предмети, когато се нагласявал за това, именно характерните предмети, за които говори, сол, сяр, живак и така нататък, не така, както се виждат, когато се разглеждат при обичайните обстоятелства, но той виждал тяхната същност, това, което стои по духовен начин в основата им, отразено в мрака.

Това бил особенният начин, по който той виждал: той виждал това, което стои в основата на нещата по духовен начин, отразено в мрака. Той ги виждал в сиянието на слънчевите въздействия, при което обаче физическото въздействие на светлината и физическото въздействие на топлината били изключени. Докато сомнамбулите влагали своята воля в лунните въздействия и поради това, че за определени моменти били по-малко подвластни на гравитацията, се излагали повече на лунните въздействия, следователно, докато обикновените сомнамбули следват със своите волеви органи повече лунните въздействия, Бьоме е можел да следва със своите познавателни органи слънчевите въздействия, следователно е бил слънчев човек, в някаква степен вострастен към Слънцето в противоположност на лунатиците (вострастените към Луната). И в такива хора, какъвто в съвсем характерна величина е бил Якоб Бьоме, имаме отново човешки индивидуалности, които чрез особено отношение към духовното се открояват от обикновеното човечество: слънчеви хора.

Отново трябва да попитаме и с оглед на тези слънчеви хора: какви са били те в доземното съществуване? Да, разбирате ли, доземното съществуване на такива хора е всъщност изключително интересно. Често Ви напомнях как в древните времена на човешкото развитие хората винаги обръщали поглед към доземното си съществуване. В тяхното съзнание изплувало

нещо, което им напомняло за тяхното доземно съществуване. Те знаели: аз съм слязъл от духовните светове в земния свят.

Нещо такова, не като лично поглеждане назад, а поглеждане назад по начина, по който са гледали в духовния свят в доземното съществуване, се проявило атавистично при Якоб Бьоме и Парацелз. В резултат на това такива хора имат повече отношение към елементарните духове на природата, отколкото към това, което природните неща представят външно на тяхната повърхност. Те виждат повече духовните същности, които са вътре в природата. Понеже за това, което например на Земята наричаме сяра, в доземното съществуване няма никаква представа, но не е такъв случаят, ако мога така да се изразя, с елементарния дух, който се намира в основата на сярата. За него имали представа в доземното съществуване.

Представа за жълта сяра или за различно оцветена сяра не е имало в доземното съществуване. За доземното съществуване не е била налице дори представата за онази „сяра“, за която говорят хората на Земята. Изобщо нищо не е налице за физическата сяра, обаче за съвсем различния вид духовно, за духовните есенции, които се намират в основата на сярата, в доземното съществуване, както изглежда, има представа. Нея такива мъже като Якоб Бьоме и Парацелз донасят със себе си.

В резултат на това те притежават тъкмо силата да изключват слънчевата светлина и във физическия мрак – не мога да каже, да виждат духовните слънчеви въздействия, понеже не се вижда светлина, нито цвят, значи не се виждат и духовните слънчеви въздействия – с интуицията си, бих казал, да се натъкват на този физически мрак, но в духовно извисяване, което тогава тъкмо отразява духовното, което е налице в природните същности и природните сили.

И по принцип нещата стоят така: ако понякога няма такива хора, които дават такива внушения – каналите, по които се вливат такива внушения в човечеството, обикновено не се вземат под внимание, – хората изобщо не биха знаели много за природата, понеже тези внушения са вече необходими и за

най-абстрактното природознание. Всичко да се облича в разсъдък, това правят другите. Но това вникване в живата същност на природата произлиза именно от такива слънчеви хора.

Виждате ли, станало е все по-трудно, колкото повече 19. век се доближавал към своя край, да се изразяват изобщо такива неща в света. Повечето от Вас знаят биографията на Якоб Бьоме. Знаете как той е бил преследван. Ако той би се появил в последната третина на 19. век, или някой, който би се изразявал с особения маниер на Якоб Бьоме, той вероятно щеше да бъде затворен в лудница. За него щеше да е много по-трудно, отколкото е било в неговото обкръжение по онова време, но дори тогава не е било лесно за такъв човек. Все пак Якоб Бьоме в известен смисъл още е можел да чувства благоденствието на онова време, и това благоденствие се състояло например в това, че не са го малтретирали с това, което днес трябва да учим в училище. Училищното образование, народното образование още не било толкова напреднало. Моля, не мислете, че сега искам да говоря против народното образование, но това трябва да се каже, нещата трябва да се преценяват също и от друга гледна точка. Може би не много от Вас са живели в такива места, където някой пенсиониран общуващ бил учител. В такива места децата и във времето, което днешните хора са можели да преживеят още в тяхната младост, не са учили прекалено много от пълнотата на такава мъдрост, каквато те учат сега; те оставали още много по-незасегнати от нея. Това обаче, с което ни уязвяват в днешното нормално училище, не само ни обучава, но също ни убива. Якоб Бьоме се радвал тъкмо на благоденствието да не бъде още подвластен на такова училищно образование, и затова е могъл да изтласка на повърхността това, което е било в него като слънчев човек.

Да, това е налице вече при него; но понякога е необходимо това да се прояви по един съвсем различен начин. Бих могъл да Ви приведа няколко композиции от последната третина на 19. век, в които да Ви покажа как хората, понеже са преминали училищното образование от края на 19. век, естествено не само

могли да говорят така, както Якоб Бьоме, но в някои музикални композиции все пак излиза наяве този маниер. Там има също така един основен тон и основно настроение, както в съчиненията на Якоб Бьоме. Някъде това се проявява, особено в музиката, но не и в онова, което особено е достигнало до върха. Не мислете, че би трябвало да Ви говоря за една вагнерова композиция, естествено не и за „Хензел и Гретел“⁵¹, когато Ви казвам тези неща. Би трябвало да спомена съвсем различни композиции. Има обаче такива музикални постижения, където такова нещо се проявява. Както казах, тъкмо такива импулси, които след това се преобразяват, имат за земния живот известно значение.

Сега можем да разгледаме третия тип, който по толкова характерен начин се е проявил в Сведенборг. У него има нещо много своеобразно, ако вземем под внимание външността. Сведенборг се бил прочул вече до към четиридесетте година от своя земен живот; тогава бил признат голям учен на своето време, обхванал цялата наука на своето време, така както само можело да се обхване тази наука. Има негови произведения, които са публикувани. Но има огромно количество ръкописи, които били написани от становището на тогавашната наука, които били толкова много повлияни от това становище – те останали ръкописи, – че сега преди известно време се намери едно шведско общество на най-големите шведски учени, което ще издава тези произведения на Сведенборг, които той бил написал до към четиридесетте си години в духа на нормалната наука.

Но тогава при Сведенборг започнало да се проявява нещо такова, за което хората казват: той се е умопобъркал. Той просто се е побъркал! – Издават се неговите произведения като произведения на един от най-великите мъже на неговото време и се обяснява, че за целта няма да се справи един човек, но че днес са необходими цели академии, за да се направи достъпен на света Сведенборг до към неговите четиридесет и четири години. За това, което е написал след тези години не се грижат! Но

---

⁵¹ Приказна опера от Енгелберт Хумпердинк, 1854-1921. Премиерата на операта била през 1893 г. във Ваймар.

все пак е от значение, че Сведенборг е живял в цялата, тогава също вече интелектуалистична учена култура на своето време до определена възраст, и че след това сякаш е бил връхлетян от известна духовна интуиция.

Такава духовна интуиция, каквато специфично се появила тъкмо при Сведенборг, има съвсем определени характеристики. А именно: когато си представяте човека и това, което човекът има като мозък, то в известен смисъл за нормалния човек етерното тяло изпълва мозъка. Това, което съм маркирал тук в червено, нека бъде физическият мозък. Етерното тяло изпълва физическия мозък и се издига малко над него.

И тъй, до към четиридесетте си години Сведенборг развивал своето етерно тяло нормално по един правилен, бих казал също, еснафски начин, също така нормално развивал своя мозък, своята интелектуална конституция. След това го овладяла една сила, която свила малко това етерно тяло, естествено не извън кожата, но малко го свила, свила го в себе си, така че то станало по-плътнo, а чрез това и по-независимо от мозъка, обаче съхранило цялата си разумност. Понеже не е вярно, че то след това е станало по-глупаво, но то било също толкова разумно, колкото и преди.

Ако ходим като сомнамбули, имаме своето астрално тяло по такъв начин, че то е изключително много подвластно на лунната сила. Волевите органи тогава често се съобразяват с лунната сила. Ако сме устроени като Якоб Бьоме, познавателната ни способност ще се насочва към слънчевите сили, а ще отблъсква физическите слънчеви въздействия. Ако пък сме устроени като Сведенборг, при който е налице свиване на етерното тяло, то силата, която предизвиква това, е сатурновата сила, онази сила на Сатурн – не отдавна Ви описах космическото значение на тази сила⁵², – в която всъщност се намира нещо като един вид вътрешен еквивалент на цялата наша планетна система, или,

---

⁵² Вижте бележката 8 и лекцията от 3 януари 1923 г. в „Моментът на възникване на естествознанието в световната история и неговото последващо развитие“, Събр. съч. 326.

казано по друг начин, Сатурн съдържа силите на паметта на нашата планетна система. Това, което било овладяло Сведенборг, било тъкмо тази сатурнова сила, този вътрешен еквивалент на цялата планетна система. В резултат на това имал възможност да наблюдава нещата в такива видения, каквито именно описвал. Той виждал ангели, архангели, събития между ангели и архангели, каквито и описва. Но какво е било това всъщност? В какво прониквал той поради това свиване на етерното тяло на неговата глава? Той не стигнал дотам да наблюдава действителни събития в йерархиите. Това, което той наблюдавал, трябва да си представяте така: ако тук е Земята, тогава да нарисуваме тук етерната сфера на Земята. Тя излиза в космическите простори, за които вчера Ви казах, че там срещаме мъглявината Орион и така нататък, че там съществува законосъобразност, не тази на природата, но такава, каквато е налице и в съня. Едва там, където пространството би престанало, се натъкваме на събития в йерархията. Сведенборг не прониквал там със своята способност да вижда, обаче всички събития, които протичали действително извън етерната сфера, не само се отразявали в етера, но предизвиквали, бих казал, реални образни събития в етера. Така че там горе в йерархиите се случва нещо, което би трябвало да се описва съвсем различно, но което въздейства на етерната сфера на Земята, в резултат на което там в земния етер действат етерни образи. Образите действат около нас, а не действителни ангели, това са етерни образи, възникнали от етера образи, но които така моделират своите действия, че те стават разбираеми за човека.

Тези – отражения не мога да ги нарека, но може би реални отражения, – тези реални отражения на висшите йерархии виждал Сведенборг в земния етер. Следователно той виждал не какво правели ангелите, а това, което може да се види, когато там горе се извършвали ангелски дела, не виждал тези като такива, а това, което се случва долу в земния етер в сферата на хората. Това, което горе вършели ангелите, не може да въздейства непосредствено върху земните хора; реалните отражения на тези

дела са това, което действа след това сред хората. Отраженията в етера, които действат сред хората, сноват сред нас. Тях виждал Сведенборг, към тях насочвал своето внимание.

Следователно, ако онези хора, които наричаме лунатици, ни подтикват преди всичко да разглеждаме тяхното доземно съществуване, ако при хора като Якоб Бьоме и Парацелз разглеждаме тяхното настоящо земно съществуване, тогава имаме всички основания при такива хора като Сведенборг да разглеждаме постземното съществуване. Земното съществуване всъщност придобива смисъл едва когато вземем под внимание постземното съществуване. Понеже тези хора предимно са такива, които и след смъртта са в положение да въздействат поучително върху другите, които са прекрачили портата на смъртта, да им казват много неща за това, което трябва да остане неразбираемо във висшите светове, ако не сме опознали нещо от висшите светове още в земния свят.

И би могло да се каже: в общия план на духовния свят е заложено това, че човешки личности от рода на Сведенборг се въвеждат тук на Земята в реалните сенки, реалните отражения на събитията във висшите йерархии, за да се възнесат там добре подготвени, защото ще се нуждаят от това тъкмо в постземното съществуване. Докато при сомнамбулите тяхното земно съществуване, докато са именно сомнамбули, има нещо от характера на един изправителен дом спрямо духовните светове, то животът на такива личности като Сведенборг съдържа нещо подготвително за делата, които те трябва да осъществят след смъртта. И така можем вече да кажем: хората са различни по своята индивидуалност, и тъкмо в онези, които твърде се различават от другите, може да се представи как човекът изобщо може да се схване само когато вземаме под внимание не само неговото отношение към земната среда, но когато знаем, че той във всеки един момент от своя живот има също отношение към духовните светове, също и тук по време на земното си съществуване. Всичко, което се случва тук в земното съществуване дори с оглед на хора, при които това изпъква по един толкова

очебиен начин, както при Бьоме и други, има отношение към доземното съществуване, към духа, който живее и в земното съществуване, или към постземното съществуване. Само в тези особени типове, типовете сомнамбули, типа Якоб Бьоме, типа Сведенборг, забелязваме отчетливо онова, което в някаква степен е налице при всеки човек: една насоченост, ориентираност на земното съществуване към доземното съществуване, или към едновременното земно-духовно съществуване, или към постземното духовно съществуване. Особено онези същности, които, бих казал, се държат така в космоса, както Ви ги представих на съответното място, т.е., лунните същества, слънчевите същества и сатурновите същества, се нуждаят за извършването на своите задачи от силите, които се разгръщат в необикновените хора.

И сега може да ни се открие – нека да го споменем в края на тези разглеждания – една перспектива. За това, какво се открива в тази перспектива, ще говоря в следващата си лекция, която ще изнеса тук⁵³. Но сега ни се открива една съвсем определена перспектива. Ние действително трябва да вземем под внимание, че човешкият вътрешен свят, дори физическият човешки вътрешен свят, обикновеният физически човешки вътрешен свят, който е разположен в човешката кожа, всъщност произлиза от това, което наричаме обикновено космос.

Можем, грубо скицирано, да кажем следното: ако тук имаме Земята, то върху нея се осъществяват минералните, растителните, животинските, физическо-човешките въздействия и така нататък, следователно върху нея се случва това, което можем да наблюдаваме със сетивата, и да комбинираме с разсъдка. След това върху тази Земя са хората. Но във вътрешната същност на хората има един свят, който не е същият като този отвън. Бих могъл да направя това така, бих могъл схематично да нарисувам много хора и съответно вътрешния свят на хората. Това, което се случва там във вътрешния свят на хората, възприемането на

---

⁵³ Вижте лекциите от 5, 6, 7, 12 и 13 октомври 1923 г., „Съпреживяването на годишния ход в четирите космически имажинации“, Събр. съч. 229.

червения цвят или на белия, е само затова, защото съществуват природни въздействия, които могат да се видят със сетивата и така нататък. Сега мога да извърша абстракция. Представете си, че сега заличавам всичко, което е налице като природни въздействия, и оставям само червеното; или заличавам всичко, така че остава само вътрешният свят на хората, а всичко друго е отстранено. Следователно представете си, че отстранявам тук на Земята най-напред всички минерали, отстранявам всички растения и всички животни, всичко, което би било налице като природни въздействия – но ако отстраним трите природни царства, то ще е отстранено всичко, – след това още кожата, така че отстраняваме и физическата кожа, но не само кожата, но и всичко онова, което имаме в себе си от физическата материя. Отстранявам всичко това и ако тогава от цялото земно кълбо би останало нещо, това са божествени въздействия. Тогава в тях все още бихме имали йерархиите, ангелите, архангелите и така нататък. Всъщност едва тогава бихме отстранили в действителност Земята и бихме запазили небето.

И ако проследите това усещане, ще бъдете в състояние да настроите по правилен начин човешкия вътрешен свят към същински духовния свръхсетивен свят и да се премества по всеобхватен начин там, където е това, което би могло да се нарече небе. То всъщност е в човека, в това, което остава, когато бъде отстранено всичко онова, което описах.

Когато се описват сомнамбули, хора като Якоб Бьоме, Сведенборг, както ги описах днес, за какво всъщност се говори? В такива моменти не стоим на Земята, а се намираме вътре в космоса. На нашето време е необходимо да не продължаваме да говорим за човека само така, както се е правило през последните векове, сякаш той е връзка между природните закони и природните въздействия, които са нещо външно, но днес трябва да обърнем внимание на онова, което би било налице, ако отстраним всичко това – не желая да повтарям още веднъж ужасната картина, – ако отстраним всичко онова, за което казах, че се отстранява и остава само вътрешният свят на човека, то-

гава бихме достигнали духовния свят не само в общ, отвлечен, абстрактно-пантеистичен смисъл, но бихме достигнали по конкретно духовен начин свръхсетивните същности. Те имат в човека свои обиталища. И това трябва постепенно отново да се осъзнае от човечеството, а именно че човешкото тяло е наистина обиталище на боговете.

Едва когато това се възприеме в нашето съвременно съзнание, то ще стане истинска съставка в това съвременно съзнание, чрез което културата, вместо да залязва, може да процъфтява. Това е истина, която може да се изрази от най-различни гледни точки. Сега исках да Ви я представя като свързана с онова, което казах вчера върху съня, а днес върху тези така наречени неестествени душевни състояния.

Относно това издание

В началото на юни 1923 г. английски приятели призовават с циркулярно писмо от 8 юли 1923 г. „до клоновете на всички страни“ да се свика международно събрание на пълномощниците. В отговор на това антропософското общество в Швейцария взема решение на общото си събрание на 10 юни 1923 г. да отправи покана за едно такова събрание в Дорнах (20 до 23 юли 1923 г.).

На международното събрание на пълномощниците от 20 до 23 юли 1923 г. били взети две ключови решения: възстановяването на Гьотеанума (след като на 15 юни била изплатена сумата за пожарна застраховка), както и свикването на събрание в Дорнах на Коледа 1923 г. за основаването на „международно антропософско общество“ със седалище в Гьотеанум, в което отделните автономни национални общества да виждат свой център.

В рамките на международното събрание на пълномощниците от 20 до 23 юни 1923 г. Рудолф Щайнер говорил в един цикъл от три лекции върху темата „Три перспективи на антропософията“. Тези три лекции се съдържат в настоящия том. Останалите лекции от този том Рудолф Щайнер изнесъл в Дорнах пред членовете на антропософското общество.

Основа на текста: всички лекции били стенографирани от професионалната стенографка Хелене Финк. В основата на изданието е направеният от нея превод в разчетен текст.

Промени спрямо първото издание (1961): второто издание от 1990 г. подготви Конрад Донат. Отделни пасажки бяха сравнени със стенограмата, също така бяха изготвени подробно съдържание и регистър на имената. Освен това бяха разширени бележките.

Заглавието на тома беше променено във второто издание

от 1990 г. спрямо първото.

Заглавията на лекциите от 20, 21 и 22 юли 1923 г. е дал Рудолф Щайнер; онези от 8 юли и 22 септември произхождат от издателите на първото издание; останалите от Мари Щайнер.

Относно чертежите на черната дъска: Оригиналните чертежи и оригиналните записки на Рудолф Щайнер при някои лекции са запазени, тъй като черните дъски тогава били покривани с черна хартия. Те са възпроизведени с умаление като допълнение към лекциите в отделен том от поредицата „Рудолф Щайнер, чертежи към лекционната работа“. Вмъкнатите при по-ранните издания в текста скици бяха също запазени за това издание. Оригинални таблици са указани чрез бележки в полето срещу съответните пасажии от текста.

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ЗА ЗАПИСКИТЕ НА ЛЕКЦИИТЕ

*От биографията на Рудолф Щайнер
„Моят жизнен път“, 35-та глава, 1925 г.*

От моята антропософска дейност произлизат публикуваните за цялата общественост книги и поредицата лекционни цикли, които първоначално бяха замислени като частни издания, достъпни само за членовете на Теософското (по-късно Антропософското общество). Тези повече или по-малко точни записки на лекциите не са прегледани и коригирани от мен поради липса на време. Аз бих предпочел устно изговореното слово да остане такова. Но членовете на Обществото изискаха разпечатването на циклите, което и стана. Ако бих имал време да коригирам нещата, нямаше още от началото да съществува ограничението «само за членовете». От повече от една година то вече е отпаднало.

Тук, в „Моят жизнен път“, трябва преди всичко да кажа как публикуваните ми книги и тези частни издания се вменстват в това, което разпространявам като антропософия.

Който желае да проследи моите вътрешни усилия и работа за представянето на антропософията пред съзнанието на съвременното, той трябва да го направи въз основа на публикуваните ми съчинения. В тях аз разисквам всичко, което съществува в съвременното като стремеж за познание. Там е показано това, което в духовното съзерцание все повече се изграждаше като сграда на антропософията, но в много отношения се осъществи в несъвършен вид.

Редом с тези изисквания – да изградя антропософията и при това да служа само на това, което става, когато човек предава съобщения от духовния свят на общообразователния свят днес – се прибави и другото: да се съобрази с идващото от членовете на Обществото и разкриващото се като душевни нужди и духовни копнежи.

Тук се появи необходимост да бъде представено и разяснено съдържанието на Евангелията и на Библията изобщо в антропософска светлина. Изискваше се в курсове да се узнае тълкуването на дадените на човечеството откровения.

След като се проведеха вътрешни курсове в смисъла на това изискване, се прибави и нещо друго. На тези лекции присъстваха само членове на Обществото. Те бяха запознати с началните сведения от антропософията. Пред тях беше възможно да се говори така, както към напреднали в областта на антропософията. Изложението в тези вътрешни лекции беше такова, каквото не би могло да бъде в публикациите, които бяха предназначени за външната общественост.

В тесните вътрешни кръгове аз можех да говоря за неща, които трябваше да изразявам по друг начин, ако те по начало биха били предназначени за широката публика.

Така в двустранността на публичните и частните издания лежи действително нещо, което произлиза от две различни основания. Публикациите за широката общественост са резултат от това, което работеше в мен; в частните издания заедно с мен работи и се стреми Обществото. Аз се вслушвам в трептенията на душевния живот на членовете и в моето живо участие в него от чутото произлиза начинът на изложението в лекциите.

Никъде и в най-малката степен не е казано нещо, което не е чист резултат от изграждащата се антропософия. Не може и дума да става за някаква отстъпка пред предразсъдъци или обичайни чувства на членовете на Обществото. Който чете тези частни публикации, може напълно да ги приеме като това, което казва антропософията. Затова когато изискванията в това отношение станаха по-настойчиви, без колебания се изостави условието тези печатни записки да се разпространяват само в кръга на членовете на Обществото. Само трябва да се има предвид, че в непрегледаните от мен лекции може да има грешки.

Правото за преценка на съдържанието на такива частни публикации обаче може да се признае само на този, който познава предпоставките за такава преценка. А за повечето от тези

публикации това е най-малкото да се познава антропософското познание за човека и Космоса, доколкото същността им е представена в антропософията, както и това, което се намира като „антропософска история“ в сведенията от духовния свят.

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ЖИВОТ И ТВОРЧЕСТВО

- 1861 г. Роден на 27 февруари в Кралевец (тогавашна Австро-Унгария) като син на служител в австрийските железници. Родителите му произхождат от Южна Австрия.
- 1872 г. Гимназия до 1879 г. във Винар Нойшат.
- 1879 г. Обучение във Виенския технически университет: математика и естествознание, литература, философия, история. Основно запознаване с Гьоте.
- 1882 – 1897 г. Издава природонаучните трудове на Гьоте (5 тома) в «Немска национална литература» на Кюршнер. Самостоятелно издание на уводите – през 1925 г. под заглавие «Въведение в природонаучните съчинения на Гьоте» (Събр. съч. 1).
- 1884 – 1890 г. Частен учител във Виена.
- 1886 г. Привлечен като сътрудник при издаването на Гьотевите съчинения. «Основни насоки в теорията на познанието върху Гьотевия светоглед, съпоставен с Шилер» (Събр. съч. 2).
- 1888 г. Издава списанието «Немски седмичник». Лекции в Гьотевото общество, Виена: «Гьоте като баща на новата естетика» (Събр. съч. 30).
- 1890 – 1897 г. Ваймар. Сътрудник в Архива на Гьоте и Шилер.
- 1891 г. Докторат по философия в Университета Ростов. През 1892 г. излиза разширената дисертация «Истина и наука». Увод към «Философия на свободата» (Събр. съч. 3).
- 1894 г. «Философия на свободата. Основни принципи на един модерен светоглед» (Събр. съч. 4).
- 1895 г. «Фридрих Ницше, борец срещу своето време» (Събр. съч. 5).
- «Гьотевият светоглед» (Събр. съч. 6). Преместване в Берлин.
- 1897 г. Издава «Списание за литература» и «Драматургични свитъци» с О. Хартлебен. (Избрани статии в Събр. съч. 29–32).
- 1899 – 1904 г. Преподавателска дейност в основаното от В. Либкнехт «Общобразователно училище за работници», Берлин.
- 1900 г. «Възгледите за света и живота през деветнадесети век», по-късно излиза с разширения като «Загадките на философията» (Събр. съч. 18). Начало на антропософските лекции по покана на Теософското Общество в Берлин. «Мистиката в зората на съвременния духовен живот» (Събр. съч. 7).
- 1902 – 1912 г. Изграждане на антропософията. Редовни публични лекции в Берлин и лекционни цикли в различни градове в Европа. Мария фон Сиверс (от 1914 г. Мария Щайнер) става негов близък сътрудник.
- 1902 г. «Християнството като мистичен факт и Мистериите на древността» (Събр. съч. 8).
- 1903 г. Основава и издава списание «Луцифер», по-късно «Луцифер-Гнозис» (Статии в Събр. съч. 34).
- 1904 г. «Теософия». Въведение в свръхсетивното познание на света и човека (Събр. съч. 9).
- 1904 – 1905 г. «Как се постигат познания за висшите светове?» (Събр. съч. 10),

- «Из хрониката Акаша» (Събр. съч. 11), «Степени на висшето познание» (Събр. съч. 12).
- 1910 г. «Въведение в тайната наука» (Събр. съч. 13).
- 1910 – 1913 г. Премиера на «Четири мистериини драми» (Събр. съч. 14).
- 1911 г. «Духовното ръководство на човека и човечеството» (Събр. съч. 15).
- 1912 г. «Антропософски календар на душата», «Максими» (Събр. съч. 40), «Път към себепознание на човека» (Събр. съч. 16).
- 1913 г. Отделяне от Теософското общество и основаване на Антропософското общество. «Прагът на духовния свят» (Събр. съч. 17).
- 1913 – 1923 г. В Дорнах, Швейцария, е изградена от дърво сградата на първия Гьотеанум.
- 1914 – 1923 г. Из цяла Европа, но най-вече в Дорнах и Берлин, Рудолф Щайнер дава основополагащи познания за обновление в областта на изкуството, педагогиката, естествените науки, социалния живот, медицината, теологията. Доразвива новото изкуство «евритмия», чиито първи стъпки датират от 1912 г.
- 1914 г. «Загадките на философията» (Събр. съч. 18).
- 1916 – 1918 г. «Върху загадките на човешкото същество» (Събр. съч. 20). «Върху загадките на душата» (Събр. съч. 21). «Духовният облик на Гьоте в откровенията на неговия «Фауст» и в «Приказка за зелената змия и красивата лилия» (Събр. съч. 22). Р. Щайнер формулира идеята за «троичното устройство на социалния организъм», «Основи на социалния въпрос» (Събр. съч. 23). Статии върху троичното устройство на социалния организъм (Събр. съч. 24). В Шутгарт се открива първото Валдорфско училище, което Рудолф Щайнер ръководи до своята смърт.
- 1920 г. Лекционни цикли и художествени представления в сградата на недовършения Гьотеанум.
- 1921 г. Започва да излиза списание «Гьотеанум».
- 1922 г. «Космология, религия и философия» (Събр. съч. 25). През Новогодишната нощ (31.XII.1922 г.) изгаря първият Гьотеанум. Р. Щайнер изработва модела на втория Гьотеанум, построен по-късно от бетон.
- 1923 г. По време на Коледата на 1923 г. «Антропософското общество» прераства в «Единно антропософско общество» под председателството на Р. Щайнер.
- 1923 – 1925 г. В седмични продължения излиза (останала незавършена) автобиографията му «Моят жизнен път» (Събр. съч. 28), както и «Ръководни антропософски принципи» (Събр. съч. 26). Съвместна работа с д-р Ита Вегман върху «Предпоставки за разширяване на лечебното изкуство според духовнонаучните познания» (Събр. съч. 27).
- 1924 г. Непрекъсната лекторска дейност и последни пътувания с тази цел из Европа. На 28 септември е изнесена последната лекция пред членовете на Антропософското общество. Начало на боледуването.
- 1925 г. На 30 март Рудолф Щайнер умира в Дорнах.

В *Поредица „Просветление“* досега:

1. Рудолф Щайнер, „Същност на музикалното“
2. Рудолф Щайнер, „Прераждане и карма“
3. Рудолф Щайнер, „За мистериите драми“
4. Рудолф Щайнер, „За инициацията“
5. Рудолф Щайнер, „Проблеми на модерната психоанализа“
6. Рудолф Щайнер, „Стихове и медитации“
7. Рудолф Щайнер, „Смъртта като преобразуване на живота“
8. Рудолф Щайнер, „Окултна история“
9. Рудолф Щайнер, „Индивидуални духовни същества“
10. Рудолф Щайнер, „Моят жизнен път“
11. Олаф Кооб, „Азът и неговият двойник“
12. Рудолф Щайнер, „История на човечеството“
13. Рудолф Щайнер, „Фридрих Ницше, борец срещу своето време“
14. Рудолф Щайнер, „Четири мистериини драми“
15. Рудолф Щайнер, „Мистериини центрове“
16. Рудолф Щайнер, „Първоначални импулси на духовната наука“
17. Рудолф Щайнер, „Тайните на прага“
18. Рудолф Щайнер, „Сътворението на света и човека“
19. Рудолф Щайнер, „Човекът и светът. Действието на духа в природата. За същността на пчелите“
20. Рудолф Щайнер, „Природата и човекът от гледна точка на духовната наука“
21. Рудолф Щайнер, „Природни и духовни същества“
22. Рудолф Щайнер, „Връзката между живите и мъртвите“
23. Рудолф Щайнер, „Животът на човека и животът на Земята“
24. Йохан Валентин Андре, „Химичната сватба на Християн Розенкройц“
25. Олаф Кооб, „Болната кожа“
26. Олаф Кооб, „Ако органите можеха да говорят“
27. Рудолф Щайнер, „Терапията от гледната точка на духовната наука“
28. Рудолф Щайнер, „Свърхсезитивният човек от антропософска гледна точка“
29. Рудолф Щайнер, „Духовните скрити причини за Първата световна война“
30. Рудолф Щайнер, „Здраве и болест“
31. Рудолф Щайнер, „Формиране на съдбата и живот след смъртта“
32. Рудолф Щайнер, „Животът между смъртта и новото раждане“
33. Рудолф Щайнер, „Познание за съществуването на човека“
34. Рудолф Щайнер, „Духовни взаимовръзки в изграждането на човешкия организъм“
35. Рудолф Щайнер, „Подготвителни етапи на Мистерията на Голгота“
36. Рудолф Щайнер, „Ритми в космоса и в човешкото същество“
37. Рудолф Щайнер, „Карма на неистината, Втора част“
38. Рудолф Щайнер, „Духовните същества в небесните тела и природните царства“
39. Рудолф Щайнер, „Медитативни разглеждания и насоки за задълбочаване на лечебното изкуство“
40. Рудолф Щайнер, „Стойността на мисленето за едно удовлетворяващо човека познание“
41. Рудолф Щайнер, „Централна Европа между Изтока и Запада“
42. Рудолф Щайнер, „Мисията на новото духовно откровение“
43. Рудолф Щайнер, „Основни елементи на езотериката“
44. Рудолф Щайнер, „Кармата на професията на човека във връзка с живота на Гьоте“
45. Рудолф Щайнер, „Човешки въпроси и мирови отговори“
46. Рудолф Щайнер, „Съзнанието на посветения“
47. Рудолф Щайнер, „Три перспективи на антропософията. Културни феномени“

...Нашето време не познава любовта. То само фантазира за любовта, дори лъже за любовта. В действителност то познава само еротиката, когато се мисли за любовта. Не искам да кажа, че самотният човек не преживява любовта, понеже човек отрича духа в своето неосъзнато чувство, в своето неосъзнато желание много по-малко, отколкото в своето мислене – но когато настоящата цивилизация мисли за любовта, тогава тя произнася само думата любов, тогава тя говори всъщност за еротика... Прегледаме ли настоящата литература, навсякъде, където например на немски стои думата любов, би трябвало всъщност да се постави думата еротика. Понеже това е, което потопеното в материализма мислене знае единствено за любовта. Отричането на духа е, което превръща силата на любовта в еротична сила. В много области на мястото на гения на любовта не само е застанала еротиката, бих казал, неговият по-нисш служител, но на много места сега е застанал също противоположният образ, демонът на любовта. Демонът на любовта обаче възниква, когато това, което иначе по воля божия действа в човека, се изиска от човешкото мислене, се откъсне чрез интелектуалността от духовността.

Рудолф Щайнер

Аб
Издателско
Ателие